

LUND UNIVERSITY

ETN:HEM

Willim, Robert

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Willim, R. (Red.) (2006). *ETN:HEM*. (ETN: etnologisk skriftserie; Vol. 2). Etnologiska institutionen, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

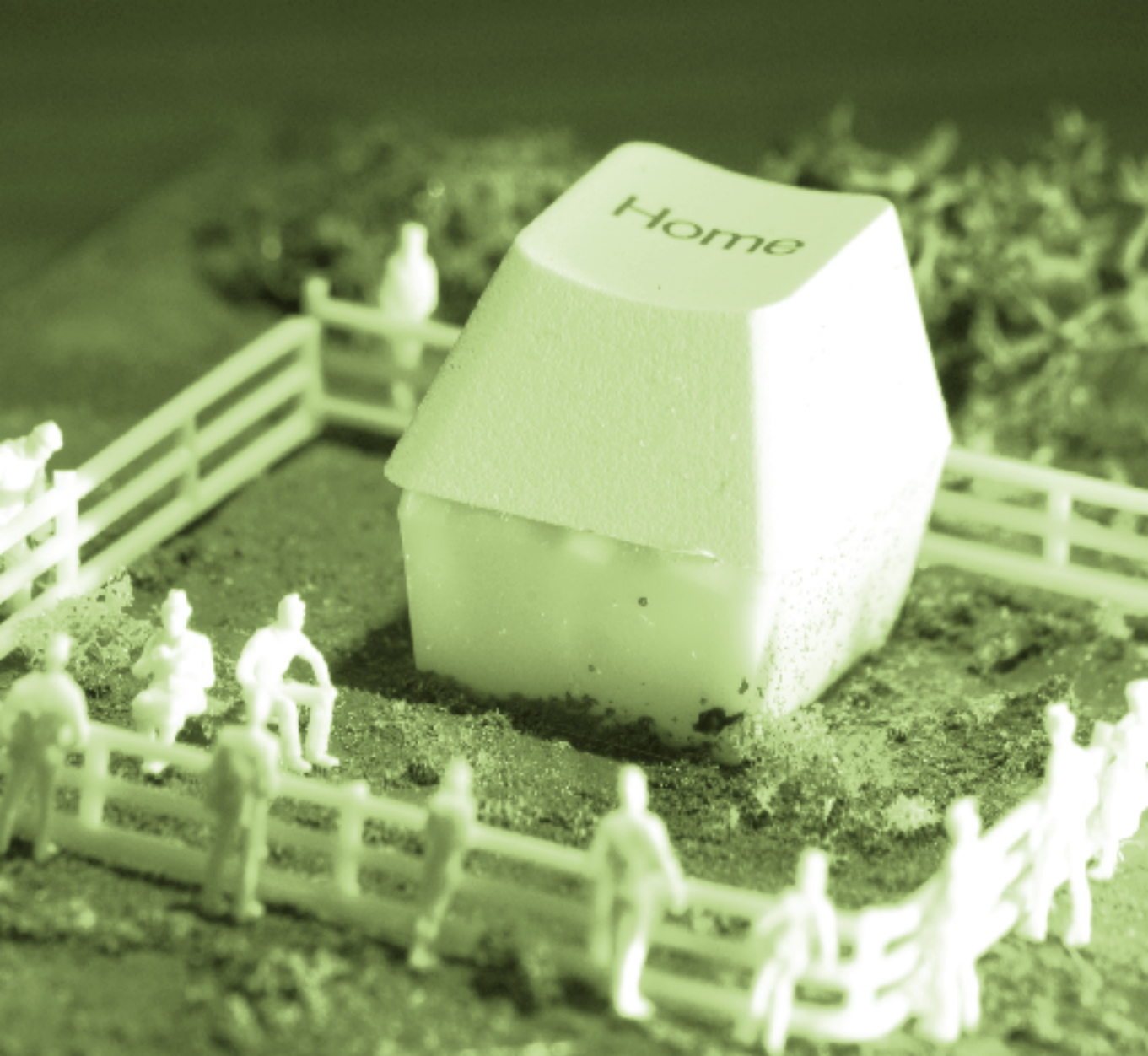
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

End

ETN, 2006:2, HEM, ETNOLOGISK SKRIFTSERIE

Etnologiska Institutionen, Lunds Universitet

Robert Willim (red.), Petter Duvander (layout)

Brödtext satt med Mercury, av Peter Bruhn, www.fountain.nu

ISSN 1653-1361

Innehåll

Välkommen hem Robert Willim	7
Det är bara för mycket - hemmet som rutin och kaos Orvar Löfgren	13
Hemma-spa - njutningsmaskin och stämningskreatör Cecilia Fredriksson	25
Ensamt hemma Niklas Ingmarsson	37
Ett rymdskepp i soffan - maskuliniteter i hemmiljö Magnus Mörck	45
Det obetydligas betydelse - dammets kulturella dynamik Robert Willim	55
Att vara hemma borta - bondgårdens kommodifiering och hotellets privatisering Szilvia Gyimóthy & Erika Andersson Cederholm	65

Commute (ke-myoot') v. Tom O'Dell	87
Ett hem för alla - om betydelse av hem på anstalt Lars-Eric Jönsson	97
Dansar med kylskåp Robert Willim & Petter Duvander	111
Det mørke kontinent? - manden og husarbejdet Sarah Holst Kjær	121
Känsliga saker Emma Peterson	131
Försvunna hem Billy Ehn	145
Stilleben '06 Petter Duvander, Robert Willim & André Parnelöv	151

www.etn.lu.se/etn/

Välkommen hem

Robert Willim

Välkommen till det andra numret av ETN. Det är en skrift som i första hand vänder sig till etnologer och andra kulturforskare, inte minst till studenter. Här vill vi att teman ska kunna belysas utifrån olika infallsvinklar. Text, bild och olika tonlägen samsas. Tanken är att ETN ska vara ett sätt att presentera projekt eller pågående diskussioner i en enkel form utan att behöva gå omvägen om vare sig förlag eller bokhandel. ETN finns dels i tryckt form, i en begränsad gratisupplaga, och dels i en nedladdningsbar version på adressen <http://www.etn.lu.se/etn/>

Temat för detta nummer är hem, men vad är egentligen ett hem? Denna fråga ställer sig flera av författarna i detta nummer. Andra ägnar sig inte så mycket åt hemmets betydelse utan tar istället utgångspunkt i fenomen som på olika sätt kan associeras med hem. Syftet med att utgå från detta ord är inte att ge en komplett bild av hembegreppets olika sidor, utan ordet används mer som en startpunkt som tar oss med på olika analytiska vägar.¹

Ordet hem kan lätt associeras till trygghet och stabilitet, till "den lilla världen" och till det oansenliga. Det finns emellertid en poäng att se det stora i det lilla, att utgå från något som verkar enkelt och lättavgränsat för att däri finna en omfattande komplexitet. Hem kan rymma paradoxer och spänningsfyllda möten, såväl som rutinerad vardagslunk. I hemmiljön kan det kaotiska möta det rutinerade, något som Orvar Löfgren behandlar i sitt bidrag *Det är bara för mycket – hemmet mellan rutin och kaos*.

Hemmet har under senare år hamnat i fokus för en rad uppgraderingsprocesser. Tips på hemfix, renovering, styling och olika former av bostadsuppgraderingar presenteras i tidskrifter, teveprogram och av olika företag. Hemmet ses i dessa sammanhang som en arena för personlig upprustning. Ett av de utrymmen som har getts mycket uppmärksamhet är badrummet. Cecilia Fredriksson skriver om hur detta hemliga utrymme har förändrats, och om hur fenomenet *Hemma-spa* har vuxit fram. Badrummet lyfts fram som en plats för njutning och stämningsskapande. Njutningarnas badrum blir till laddningsstationer för de batterier som det ofta förutsätts att vi numera är utrustade med. Niklas Ingmarsson tar också utgångspunkt i hur hemmet förutsätts vara en plats för olika förbättringsprojekt, men han kon-

centrerar sig på uppgraderingarnas skuggsidor. Vad händer när batterierna inte laddas upp längre? Vad händer när förbättringsivern förbyts till negativ förändring, när det blir *Ensamt hemma*?

När hemmet ändå känns som en plats för kreativitet så manifesteras detta inte sällan i olika projekt som kan sorteras in under hobbyverksamheter. Magnus Mörck skriver om hur stora ting i världen, som hangarfartyg och flygplan, miniatyriseras i hobbyprojekt. Nätverkskopplad dator teknik och pappersark används i manifestationen av maskuliniteter. Det manliga materialiseras i *Ett rymdskepp i soffan*.

Hemmet ses som tidigare nämnts ofta som den lilla världen, men frågan om skalor, om vad som är stort respektive litet är inte så enkelt. Det är inte alltid så att en "höjd blick", och en ambition att famna efter så mycket som möjligt för att få en "helhetsbild" av något, är det som ger mest vetenskaplig potential (jfr Law 2004). Det kan vara värt att ta utgångspunkt i de oansenliga detaljerna, för att därigenom få en ökad förståelse för kulturella processer. Vad finns det till exempel för skenbart anspråkslösa beståndsdelar i människors hem? I *Det obetydligas betydelse* kikar jag in under soffan och gör en närmare analys av dammets kulturella dynamik.

”Where I lay my head is home” sjöng Metallicas sångare James Hetfield i låten ”Wherever I may roam”. Tom Waits sjöng en liknande fras i ”Anywhere I lay my head”. Listan över musiker och artister som har uttryckt liknande meningar kan troligtvis göras lång. Det tillfälliga hemmet, vid vägkanten, under resor och på vandringar är en flitigt använd ingrediens i populärkulturens vaggabond-, vandringsmänna-, luffar- och resandeskildringar. Hemmet är inte alltid en permanent bostad eller synonymt med en folkbokförings- eller postadress, det kan finnas i en resväska, men det kan även materialiseras under en ”bo på lantgårdsemester” eller i något hotellrum där värden har försökt designa hemkänsla. I tvillingessä Att vara hemma borta – bondgårdens kommodifiering och hotellets privatisering skriver Szilvia Gyimóthy & Erika Andersson Cederholm om hur det hemlika dyker upp i olika sammanhang. Tom O’Dell sträcker sedan i *Commute* ut analysen av det hemlika till människors dagliga pendlingsresor, och diskuterar hur rutiner förhåller sig till både stabilitet och förändring. En annan typ av mer ominös hemmiljö, där mestadels ofrivilliga gäster kan checka in, behandlas i Lars-Eric Jönssons *Ett hem för alla*. I centrum för textens diskussion står den svenska psykiatrins anstalter. ”Att hamna på hemmet” är inte något eftersträvanvärt, men hur förhåller sig anstalten till andra typer av hem?

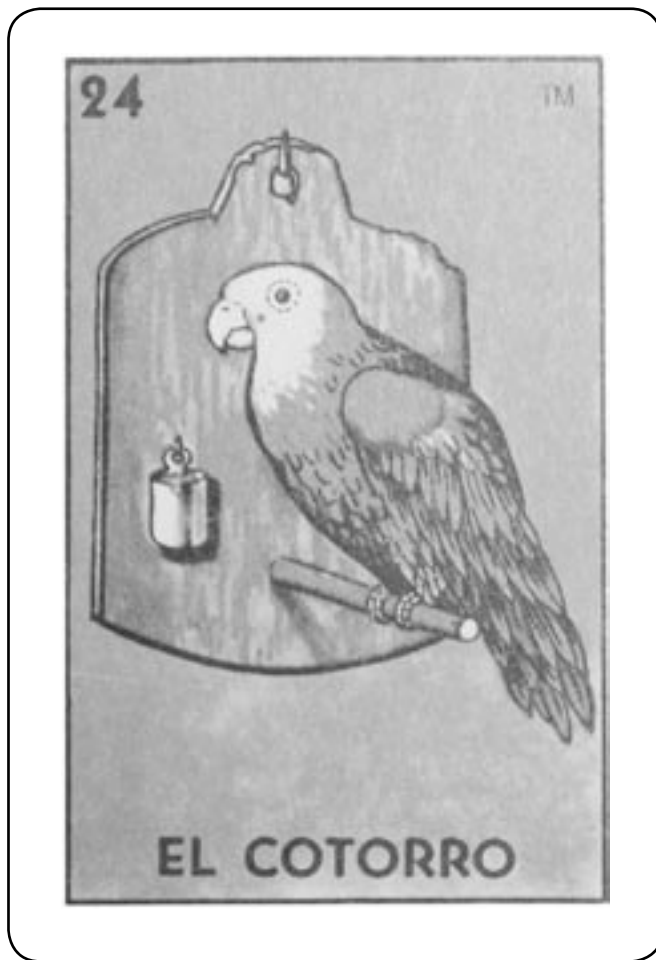
Hem kan vara en god utgångspunkt för analyser av genusroller. Just genusroller är en dimension av *Dansar med kylskåp*, men denna bildessä handlar lika mycket om sci-fi-dansant vitvaruromantik. Genusrollerna hamnar däremot mer i centrum när Sara Holst Kjær skriver om genus och hushållsarbete och om hur mannen kan framstå som den mörka kontinenten. Vid diskbänken kan en mystisk man ibland uppenbara sig.

I människors praktiker och i deras berättelser om sina hem och sina ting manifesteras genusmönster, men även föreställningar om ordning och estetik. Hur laddas somliga ting med positiva eller negativa känslor? Denna frågeställning behandlas i Emma Petersons *Känsliga saker*. Det känsliga, det glömda och det ihågkomna vävs sedan samman i Billy Ehns reflektion över *Försvunna hem*. Detta nummer av ETN avslutas sedan med en förgänglighetsbetraktelse anno 2006.

Förresten, vi har också valt ut några kort ur en mexikansk bingo-kortlek. Denna typ av kort marknadsförs ofta som kitsch, inte sällan med samtidigt anspråk på autenticitet. De avhandlas i olika sammanhang, i artiklar och på Nätet. I boken *The Chalupa Rules. A Latino Guide to Gringolandia* skriver till exempel CBS nyhetsankare Mario Bosquez om sin uppväxt i Texas. I

centrum står de mexikanska korten. Ibland tar han fram en låda, som ligger undangömd under hans säng, och skakar den försiktigt. Ett rasslande ljud hörs från dess innandöme. Förutom kortleken innehåller lådan pintoböner vilka fungerar som spelmarker. När lådan öppnas så möts Bosquez av minnen från barnomens spelande. Men dessutom slås han av kortens färgglada utseende. På pappersbitarna är disparata figurer i form av sjöjungfrur, djävlar, äpplen, kastruller och räkor målade.

Det finns ett antal kort utspridda i denna skrift. Varje gång du stöter på ett av korten på någon av sidorna, stanna då upp och reflektera en sekund över vad som händer när ting hamnar i nya sammanhang. Vad händer till exempel när vi hittar något spännande och tar hem det? När vi ställer det på hyllan, lägger det i lådan, hänger upp det, klistrar in det i klippark. Ja, och varför är de mexikanska korten så färglösa? Har de bleknat i förflyttningen från ett sammanhang där de utmålats som färgglatt auten-

tiska? Har det att göra med denna publikations gråskaliga tryck, eller handlar det om grundläggande villkor för vissa kulturella domesticeringsprocesser? Och när du finner ett kort, glöm inte att ta en pintoböna.

Noter

De medverkande i numret är alla knutna till Etnologiska institutionen, Lunds universitet. Förutom Erika Andersson-Cederholm, Szilvia Gyimóthy och Tom O'Dell vilka är forskare vid Institutionen för Service management, Lunds universitet, Campus Helsingborg, Magnus Mörck som är etnolog och forskare vid CFK (Centrum för konsumentvetenskap) i Göteborg, Niklas Ingmarsson som arbetar som arkivarie på Kulturen i Lund samt Billy Ehn som är professor i etnologi vid Umeå universitet. Petter Duvander som har gjort layouten arbetar som webbutvecklare.

Arbetet med detta andra nummer av skriftserien ETN har skett med stöd av Vetenskapsrådet. Produktionen har möjliggjorts genom bidrag från Erik Philip Sörensens stiftelse. Bidraget är knutet till verksamheten HEX vid Lunds universitet (<http://www.hex.lu.se/>) vars syfte är att hitta nya vägar för vetenskaplig gestaltning och kommunikation.

1. På senare tid har en rad kulturforskare och etnologer intresserat sig för just hemmet. Ett exempel är hur man i den danska kulturtidskriften *Kulturo* tar utgångspunkt i just ordet hem för att analysera en rad fenomen (*Kulturo* 05.11), och i ett aktuellt nummer av *Kulturella perspektiv* tar sig humanister och samhällsvetare an hemmet med utgångspunkt i frågor om samhörighet och tillhörighet (*Kulturella perspektiv* 1/2006).

Källor

Bosquez, Mario. 2005: *The Chalupa Rules: A Latino Guide to Gringolandia*. New York: Plume books.

Kulturella perspektiv Nr 1 2006.

Kulturo. Tidskrift for moderne kultur. Efterår 05. 11. Årg. nr. 21.

Law, John. 2004: And if the global were small and nonconherent? Method, complexity, and the baroque. I: *Environment and Planning D: Society and Space* 2004, volume 22, pages 13-26.

Det är bara för mycket

– hemmet som rutin och kaos

Orvar Löfgren

Den typiske konsumentens omgivning är en djungel av ting – en vegetation som blir allt tätare: ett hus och en sommarstuga; bilar och båt; TV, radio, grammfon och bandspelare; skivor, böcker, tidningar och tidskrifter; kläder och sportkläder; tennisracket, badmintonracket, squashracket och bordtennisracket; fotboll, badboll och golfbollar; källare och vind och skåp och allt som där ryms.

Beskrivningen av detta föga typiska hemliv anno 1969 finns i ekonomen Staffan Burenstam-Linders bästsäljare *Den rastlösa välfärdsmänniskan* (1969:70). Han diskuterar kampen för att få tiden

att räcka till i ett överflödande konsumtions-samhälle, "där meditation och poesi försvinner och *Lukullus* och *Venus* sätts på undantag", som det heter i baksidestexten. Det är en bok som passar in i en lång tradition av civilisationskritik, en förförisks genre som ständigt reproduceras. Senast såg jag Burenstam-Linder apostroferad i journalisten Katarina Bjärvals bok *Vill ha mer*. Om barn, tid och konsumtion från 2006. Han skriver i en genre, som ofta utmärks av att vara alltför klok (så sant, så sant nickar läsaren), men även alltför förutsägbar, gärna ahistorisk och socialt enögd.

Lika omfattande som den vetenskapliga apparaten är när Burenstam-Linder diskuterar ekonomisk förändring med hjälp av tabeller, formler och teori, lika lössläppt blir han när han ger sig in på att diskutera konsumtion som kulturellt fenomen och samhällsspegel. Här blandas tidningsklipp med anekdoter och personligt tyckande, där författarens eget sociala universum generaliseras till "hur vi lever idag". Han skjuter ofta från höften:

"Vem har för övrigt tid att följa tandläkarnas råd att borsta tänderna efter varje måltid? Det går fortare att med jämna mellanrum laga de oborstade hålen." – "Förr gav man ungarna smörj, nu har man inte tid att smeka dem." Men mitt bland alla dessa kärnfulla konstateranden försöker han formulera några tankar kring tekniker för att hantera överflöd i vardagen och det är dessa tankar jag vill diskutera.

Utgångspunkten är hur människor hanterar ett accelererande förbrukande. Burenstam-Linder ser tre strategier. Den första handlar om att konsumera dyrare, att hela tiden uppgradera sig, den andra handlar om simultan konsumtion. Här möter vi mannen som *"dricker brasilianskt kaffe efter middagen, röker en holländsk cigarr, smuttar på en fransk cognac, läser New York Times, lyssnar till Brandenburgerkonserterna och underhåller sin svenska fru"* (s 87). Den tredje tekniken handlar om seriell konsumtion, *"man avnjuter en vara i taget men varje vara en kortare tid"*. Det rör sig alltså om olika former för kulturell komprimering, men det som väcker min nyfikenhet är hur sådan kompetens utvecklas i vardagen. Vad tar människor till för strategier för att förhindra att livet blir "för mycket"? Och för mycket av vad – pryglar, aktiviteter, krav, begär, känslor...?

Det är bara för mycket

Stödkorsett eller tvångströja?

After I gave up sleeping, it occurred to me what a simple thing reality is, how easy it is to make it work. It's just reality. Just housework. Just a home. Like running a simple machine. Once you learn to run it, it's just a matter of repetition. You push this button and pull that lever. You adjust a gauge, put on the lid, set the timer. The same thing over and over.

Hemmafrun i Haruki Murakamis (2001:96) novell har slutat sova och tillbringar nätterna med att läsa ryska romaner. Hon njuter av friheten från sin snarkande familj. Det fungerar bra eftersom hennes vardagliga plikter har fullt flyt, ingen friktion. Hon behöver inte investera mycket energi eller engagemang i hushållets sysslor.

När man väl har etablerat rutiner tar vardagen hand om sig själv. De tenderar även att försvinna ur kulturforskarens synfält och det är detta som är utgångspunkten för ett nystartat forskningsprojekt (se Löfgren, O'Dell och Willim 2006). Rutiner ses ofta som vardagens stödkorsett, de skapar den trygga, förutsägbara lunken, de energisparande handgreppen och förhållningssätten. Men de kan även ses som en tvångströja, sega strukturer som låser fast människor i vane-

tänkande och traditionalism, en broms för kreativ förändring eller personlig frigörelse. En sådan polaritet fångar inte rutinernas potential, deras förmåga att just i kraft av sin skenbara obetydlighet och banalitet utgöra en oberäknelig underström som kan vända livet i olika riktningar. Men om vanorna internaliseras till osynliga självklarheter, hur ska vi då få syn på dem?

När mycket blir för mycket

I ett annat sammanhang har jag intervjuat tjänstemän och chefer som gått i väggen, bränt ut sig eller fått diagnoser som stressrelaterad utmattningsdepression. Nu var de långtidssjukskrivna och satt i ruinerna av ett vardags- och arbetsliv (se Löfgren och Palm 2005). Många av dem hade varit arbetets hjältar, som tyckte de kunde klara av hur mycket som helst. "Nej" var inte ett acceptabelt svar i deras duktighetsvärld. Sällan eller aldrig hade de varit sjukskrivna tidigare. I takt med att stressen ökade kunde de känna sig mer irriterade, många hade sömnproblem, vaknade tidigt om morgnarna. Tankarna malde kring allt som skulle ordnas. Jobbet hade invaderat de flesta av dygnets timmar.

Vägen fram till krisen kan ha varit lång, ofta som en smygande överbelastning. Ett genomgående

tema är beskrivningen av stressfasen som en form av ökad insensibilitet. Man har gjort sig okänslig för kroppens signaler och behov, döv för andras varningar och råd. I denna accelerationsfas har många fortfarande känt sig oövervinnliga. "Jag var så stark, tyckte jag var odödlig" minns en mellanchef på en möbelindustri, "det där med utbrändhet trodde jag bara inte på!" För andra var det krav från familjen eller personliga problem som skapade stressen, men gemensamt var att överlastningen slutade i en kraschlandning.

Det är ofta en skarp scenförändring som beskrivs. Ena dagen är man fortfarande en arbetets hjälte, men så nästa dag... Ta Lars till exempel, en fabriker från Gnosjöbygden som byggt upp en liten och framgångsrik elektronikindustri:

Har inte kunnat säga nej, jag tänkte alltid: ös bara på lite mer så fixar det sig. Jag kunde gå igenom fabriken och på två minuter fatta tjugo beslut. Hade full pejl på allt, det hade jag. Det var nästan tvångsmässigt: det vore väl fan om jag inte skulle kunna få det att gå!

Han minns hur livet omkring honom efterhand blev ett bakgrundssus, Han brukade somna på soffan framför TV:n med ljudet nerskruvat och "myrkriget" flimrande i rutan. Det var vilsamt.

När hustrun kom och stängde av vaknade han upp - störd. När vardagen så bröt samman kunde han inte ens gå i närheten av fabriken, till och med familjen blev för mycket. I långa perioder satt han ensam ute i en sommarstuga i skogen.

Jag hade det så att bara jag gick in i verkstads-hallen och såg en liten sophög så sa det schwisch i hela kroppen, adrenalinet rusade genom kroppen och så visste jag att nu kan jag inte sova på två dagar. Jag kommer inte ner i varv... När man kommer dithän där jag har varit så tappar man greppet, vet inte vad som är verklighet, vad som är sanning. Man kan inte se helheten. Man är så långt inne i en annan verklighet.

För Lars och många av de vi intervjuade i projektet hade livet förändrats abrupt. De levde i en omvänd verklighetsflykt. Verkligheten var puts väck och plötsligt blev det tydligt hur autopiloten hade hjälpt dem att hantera både jobb och hem. Det tidigare flytet förvandlades till friktion, ordning till kaos. Nu satt de hemma, sjukskrivna med all tid i världen, i en vardag som även den blivit "för mycket". Stressen och oron hade satt sig i kroppen som värk, spänningar eller minnesför-luster, man blev desorienterad. Bara tanken på att gå till närbutiken kunde ge yrsel. Många vardags-sysslor förvandlades till herkulesjobb. "Det kunde

bli ett helt dagsverke att duscha och tvätta håret”, sa en kvinna. Nu skulle man fatta beslut om de mest triviala ting som autopiloten hanterat förr: “Jag minns att jag stirrade på en krukväxt i timmar för att bestämma mig om jag skulle vattna den.”

Lars uttryckte det så här: *”Det är jäkligt jobbigt att vara sjukskriven, men blir plötsligt helt rutinlös och det var ju rutinerna som höll en igång på jobbet. Det kändes som om mattan bara drogs undan...”* I sådana kriser fungerar inte längre de inlärda vanor, som tidigare gjorde tusentals små sysslor oproblematiske. Livet hamnar i otakt, rutiner blir meningslösa och ibland mystiska. En intervjuad kvinna oroade sig i dagar för att hon skulle arrangera den fyraåriga dotterns barnkalas, hon kände det som om hon glömt bort hur man gör och kalaset tornade upp sig till ett övermäktigt projekt.

Många reagerade på att de nu blivit överkänsliga för sinnesintryck, för mycket av ljud, dofter, bilder. TV-skärmen fladdrade för mycket, folk pratade för fort eller för högt. Helst ville man dra sig tillbaka till sovrummet med rullgardinen nerdragen. Då kan det verka som om vardagen för krig mot en.

I romanen *Ta itu* av Kristina Sandberg från 2003 beskrivs en ung småbarnsmammas sammanbrott. Huvudpersonen klarar inte av alla krav och förväntningar som omgivningen och hon själv ställer. Somliga dagar är det som om hemmet aggressivt granskar henne, dammråttorna virvlar som anklagelser i luften:

Packa, städa, laga middag, sköta blommorna, fönstren strimmiga av smuts., det var vårljuset det obarmhärtiga. Anders skulle bli sen. Bara barnen höll sig lugna. Jag måste tömma kylan på färskvaror, middag, fiskpinnar och potatismos.
(Sandberg 2004:30)

Allt gaddar sig samman mot henne. Sonen hämtar tyst en broschyr från VISIR när hon tänder en cigarett för att lugna ner sig. Svärmor hör av sig med råd om städning. Den hembakade apelsinkakan beslutar sig för att bara falla ihop och glasyren blir en pöl, kylskåpsdörren gör sig kletig, smulorna breder ut sig, köket luktar bränt fett.

Det är i kriser som dessa de tekniker vi lärt in för att hantera ”mycket” blir synliga. Det är inlärda kompetenser, vanligen utan regelbok eller instruktioner, men de är kulturella – i olika miljöer och epoker ser de olika ut. Vad för slags färdig-

heter behöver människor ha i ett givet sammanhang för att kunna konsumera mer, koordinera mer, smälta mer information eller stuva in fler prylar, aktiviteter, känslor eller erfarenheter i sin vardag?

Simultankapacitet

I *Det här är inte jag. En dokumentärroman* möter vi frilansjournalisten Felicia, som gått in i väggen. Hon minns hur hon intervjuade en kvinnlig hotelldirektör som berättade hur hon hela tiden utvecklade sin simultankapacitet. Hon skaffade bärbar telefon med headset hemma och kunde ta emot jobbsamtalen samtidigt som hon dammsög villan. En sån skulle man ha, tänkte Felicia då, men det var andra tider när hon kunde kombinera alla slags sysslor, nu har hon förlorat sin gamla kompetens, kan inte ens äta pizza och se på TV samtidigt.

Kanske håller jag på att bli man. Kan bara göra en sak i taget. Det är omöjligt att hålla ut smutsvätten och sortera den, samtidigt som jag sitter på toa. Och det går inte att laga mat när jag pratar i telefon.

(Dahlgren 2005:71)

Lars minns hur han fick rådet att försöka låta bli att tänka samtidigt som han gjorde något annat:

Det behövdes så lite, folk som kom med två saker samtidigt, så var jag jätttestressad igen, myror i kroppen. Jag var dödstrött hela tiden. Jag är ofta tvungen att ha radiolurar på när jag går hemma och snickrar eller gör grejor, annars kommer tankarna och mal på.

Här närmar vi oss Burenstam-Linders tankar kring simultan konsumtion. Hur mycket kan en människa hantera på en gång? Frågan har intresserat forskare, psykologer, marknadsförare och många andra, som Jonathan Crary (1999) visat i sin bok över uppmärksamhetens historia. 1892 skrev till exempel Max Nordau bekymrat om den överbelastning människor utsattes för av nya medier och intryck. Han hoppades att framtida generationer skulle bli bättre på att hantera ett sådant överflöd:

The end of the twentieth century, therefore, will probably see a generation to whom it will not be injurious to read a dozen square yards of newspapers daily, to be constantly called to the telephone, to be thinking simultaneously of the five continents of the world, to live half their time in a

railway carriage or in a flying machine and...know how to find its ease in the midst of a city inhabited by millions.

(*efter Crary 1999:30*)

Simultankapacitet eller 'multi-tasking' är en kompetens som måste förvärfvas och när den väl finns där naturaliseras den till en självklarhet. Ett historiskt perspektiv kan göra det möjligt att få

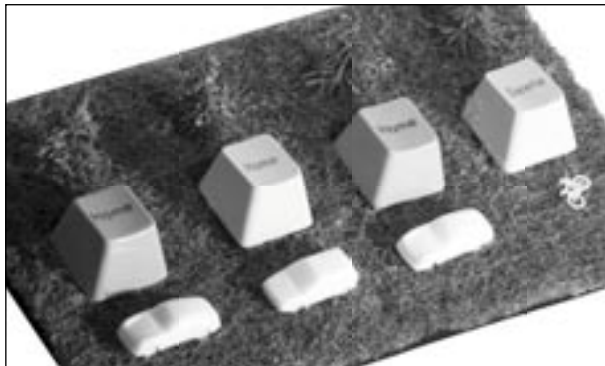
grepp om själva inläringen. Ett tacksamt material erbjuder Folklivsarkivets många frågelistor kring konsumtion och mediebruk och de detaljrika samtidsdokumentationer som gjordes genom SAMDOK-projektet

vid en rad svenska museer under 1970-, 80- och 90-talen.

För den första generationen radiolyssnare och TV-tittare krävde det nya mediet total uppmärksamhet, man lyssnade och tittade i givakt. Inga distraktioner fick komma i vägen. För att följa rösterna eller bilderna som dök upp i vardags-

rummet krävdes skarp koncentration. En annons från radions barndom föreslår bananer som perfekt föda för lyssnare: "De äro lätta att hantera, men framförallt förorsakar deras skalning och förtäring inga biljud, som inverka störande på underhållningen...".

Steg för steg lärde sig människor lyssna med ett halvt öra, slölyssna eller slötitta. I några av SAM-

DOK-hemmen från 1970-talet möter vi en ny mediekompetens. För nutida betraktare kan detta medieliv te sig mycket rutiniserat. Familjemedlemmarna har bestämda platser i soffan framför TV:n i vardagsrummet, men har samti-

digt fått en helt annan simultankapacitet än förr. Radion har flyttat ut i köket och den som kommer först ner om morgonen slår på P3 som sedan fungerar som ljudkuliss för resten av dagens aktiviteter. Man läser morgontidningen, dricker kaffe och brer marmeladmacka till radionyheter. Hustrun ställer strykbrädan i vardagsrummet och stryker medan hon ser på TV. Det känns vilsamt.

Man fixar kassetband till bilen så man kan köra och dagdrömma med hjälp av favoritlåtarna.

Vid den här tiden pågick en upphetsad debatt om tonåringar som ville läsa läxor till popmusik – detta sågs av somliga som en total nedrustning av intellektuell verksamhet. Hotet kom från kassetbandspelarna som nu hade tagit sig in i tonårsrummen.

Det är ofta de nya formerna för simultan konsumtion som vi noterar. Burenstam-Linder irriteras av det nya bruket att raka sig i bilen på väg till jobbet. Senare kom Walkman och iPod att göra det möjligt att tonsätta pendlarlivet, skapa nya rytmer och ljudlandskap. Med iPoden kan man också dramatisera cykelturen till skolan, som den student som alltid väljer en låt och så måste hinna fram innan den tar slut. Olika aktörer på marknaden vill förstås gärna uppmuntra till sådana här simultan-kompetenser genom att utveckla alltifrån hands-free-telefoner till yoghurt på pinne, som kan ätas med en hand vid skrivbordet. Journalisten Linton Weeks (2006) skriver om vad hon kallar Suburban Sherpas, folk som släpar med sig ett mobilt rygg-säckshem med kilovis av simultankapacitet i form av iPod, Laptop, en pocket att läsa under pendlandet, bytskor, en flaska vatten om man blir törstig eller ett paket kex för blodsockret. Men det är bara det mest nödvändiga. För somliga räcker inte

längre den specialinredda ryggsäcken, det får bli en liten dragväska på hjul. Sakta men säkert blir denna nya rörlighet alltmer tungrodd.

Intensifiering av konsumtion kan även få formen av sinnlig överlagring, genom att nya dimensioner och element smaksätter en aktivitet. Ett tänt ljus, doften av nybakat, musik, en bukett blommor. Läsandets historia är ett exempel på detta. Längre fann folk det svårt att läsa tyst och högläsandet skapade begränsningar i tid och rum, det krävde koncentration av både läsare och lyssnare. Utvecklingen av det tysta läsandet förvandlade bokslukandet till en mer privat ritual och under 1800- och 1900-talen utvecklades tekniker och traditioner för "en god läsupplevelse": en favoritroman, en bekväm fåtölj, en ask choklad och bra bakgrundsmusik. Så hade denna form av läsande förvandlats till en mångsinnlig upplevelse, som krävde speciell rekvisita.

I det som kallas upplevelseindustrialismen trivialiserar ofta sådana kombinationer till recept som påminner om matindustrins försäljningsknep: "Nu även med extra järn och D-vitamin!". Tänk om vi lägger till smaker, dofter, beröring eller musik till denna paketerade upplevelse? (För en diskussion av sådana strategier, se Löfgren 2005 och O'Dell & Billing 2005.)

Men simultankapacitetens historia är inte unilineär – den går inte bara mot mer av allt. Vissa former av sådana kombinationer eller mångsinnligheter blir trötta, slitna och överges. I 1800-talets borgerliga kultur fördes en kamp mot vad man såg som tidigare generationers eller lägre klassers excesser. Det var nu operapubliken lärde sig hålla knäpptyst, som Mats Hellspong (1983) visat. Det överflöd av ätande, drickande, flirtande och pratande som karakteriserade 1700-talets operaloger skulle bort – musikupplevelsen måste renodlas. Detta innebar även att musik som en gång skrivits som måltidackompanjemang till sörplande, tuggande och högljudda banketter (kanne skulle vi skaffa hit några gycklare också?), nu skulle åhöras helt ostört i konsertsalen, gärna med slutna ögon. Med jämna mellanrum förbyts kampanjer för ”mer av allt” mot ”less is more”.

Borgerskapets kritik av det vulgära eller opassande i andras simultankonsumtion påminner oss om att det finns en maktaspekt i definitioner av vilka kombinationer som är tillåtna och smakfulla eller opassande och glupska. Frågor kring multitasking är ofta ett slagfält, där olika intressen spelas ut. Det kan gälla klass, men även genus som i påståenden om hur förmågan att göra många ting samtidigt säkert baseras på kvinnliga gener. Det kan även handla om små vardagliga konflikter,

som när andras kombinationer blir till stötande uppmärksamhet. Burenstam-Linders svenska hustru ber kanske till slut maken stänga av Bach och lägga ifrån sig tidningen.

Det halvfärdiga och halvhjärtade

Men hur är det med Burenstam-Linders seriella konsumtion? Han tänker på möjligheten att accelerera konsumtionstakten genom att konsumera mer på vartannat i allt snabbare följd. En strategi kan vara att fylla pauser och mellanrum med nya aktiviteter eller produkter. Mobilerna glöder på busshållplatsen, folk prasslar med veckotidningar i väntrum, surfar på internet medan de sitter i telefonkö. Men detta är inte bara ökad rastlöshet eller skräck för leda. Ibland handlar det om hur folk lärt sig förvandla visa former för konsumtion till meditation. Folk varvar ner genom att slötitta på TV en stund, surfar lite hit och dit på nätet, somliga längtar till bilresan till jobbet då de kan sitta och dagdrömma med hjälp av CD-spelaren. När den franske sociologen Jean-Claude Kaufmann (1997) intervjuade folk om deras vardagsrutiner och –rytmer, slogs han just av hur somliga aktiviteter efterhand blev vilsamma snarare än energikrävande. Precis som 1800-talets husmödrar kunde dra fram ett broderi för att få vara i fred – nu satt de ju inte och latade sig

utan "hade något i händerna", sjunker småbarnsmammor ner framför TV:n och ber om att inte bli störda. Här är det viktigt att inte bara falla in i den historieskrivning som handlar om accelererande rastlöshet och minskande koncentrationsförmåga. I vilka vardagliga fält kan vi se motsatta tendenser?

Burenstam-Linders diskussion av accelererande konsumtion går även att länka till föreställningar om att vi lever ett stressat liv fyllt av ansatser och halvfärdiga projekt. Liksom många turistikritiker klagat han över folk som fotograferar flitigt och sedan aldrig skapar några album. Då missar man att avsikten inte är att skapa ett hemarkiv utan att glädjen just ligger i stundens skapande, att låta videokameran rulla, frysa ett ögonblick i digitalkameran eller rafsas ner några rader på ett vykort.

Mycket av vår konsumtion handlar om att låta projekt stanna vid dagdrömmar (jfr Ehn 2005). Den nyinköpta prylen ligger på hyllan som ett löfte om något och det räcker. Tänk på alla underbara recept som rivs ut för att aldrig lagas, inredningsartiklar som sparas i drömmar om ett nytt hus. Här ligger nöjet i fantiserandet. Vi har all anledning att vara tacksamma att så många av våra hemprojekt stannar på denna värmande fan-

tasnivå av föreställningar om en bättre framtid, en perfekt familj eller ett välordnat hem.

På samma sätt kan man konstatera att en av rutinens stora potentialer är att den just ger utrymme för tankeflykt, fantasiresor i tid och rum. Här skapas en intressant sammanflätning av sömngångaraktiga vanor och intensivt drömarbete.

Konsumtionens moraliska ekonomi

Att arbeta sig igenom den civilisationskritiska litteraturen om hur livet ständigt blir mer ytligt, inautentiskt eller genomkommersialiserat innebär en chans att se hur argument återföds i olika epoker. När jag bläddrar i inventarielistorna och intervjuprotokollen från SAMDOK-hemmen i Burenstam-Linders samtid framträder bilden av ett ordnat och återhållsamt hemliv, med fasta rutiner och ritualer. Här återskapas ett ständigt synfel. Det blir vanligen det förflutna eller den utopiska framtiden som framstår som friktionsfri, ordnad och rutiniserad. Nuet däremot tenderar att vara kaotiskt, fyllt av ansatser, halvhjärtade försök, knepiga val och ett överflöd av ting, tankar och möjligheter.

Det finns få föreställningsvärldar som är så genomsytrade av kulturella antaganden och värde-

ringar som tankar kring för lite, lagom eller för mycket. Detta är ett klassiskt slagfält i humanvetenskaperna. Ett av problemen handlar om att begrepp och fenomen vävs in i varandra i skildringar av konsumtionens värld. Det skapas plus- och minuspoler som i metaforer som djup/ytlig, rik/fattig, fullad/tom, mogen/infantil, autentisk/konstlad. Men i vardagslivet laddas dessa poler ständigt om. Lyckan i en bestämd konsumtionsaktivitet kan ibland vara just dess ytliga, flyktiga karaktär. Det halvhjärtade projektet kan vara det helt riktiga – just här och nu. Jag väljer att lämna något halvfärdigt i ett ögonblick där det känns riktigt njutbart... På samma sätt kan författare som Burenstam-Linder och hans många sentida efterföljare fångas av metaforikens magi. Så många av våra metaforer kring kulturella processer bygger på föreställningar om mekaniska och hydrauliska lagbundenheter. När det flödar över någonstans måste andra kulturella fält dräneras, och så skapas tankefiguren om att överflödssamhällen också blir bristsamhällen – brist på koncentration, känslor, seriöst engagemang. Ett bra exempel på en sådan kulturell hydraulik finns i påståenden om det "postemotionella samhället", där forskare som Stjepan Mestrovic ser dagens masskonsumerade och massmedierade samhälle förvandla emotioner till "Ersatz-känslor", dränerade på passion, engagemang och autenticitet.

Annat var det förr när känslorna var mer intensiva. (Se Jonas Frykmans kritik av detta perspektiv i Frykman & Löfgren 2005:9). Kultur fungerar inte som en vätska i en behållare. Ransonera diskussionerna av "mer eller mindre", satsa hellre på analyser av "när, var, hur och för vem".

Vanans makt

Men hur gick det för kvinnan som inte kunde sova? Hennes nattliga revolt där hon snabbt bygger upp alternativa vanor i ett nattligt hemliv handlar om ett äktenskap som "det bara gått rutin i". Hemmet är projekt som kan binda familjen eller paret samman. Dess rutiner blir till en väv som förtätar och försvarar gemenskapen. De kan bli till en pakt fylld av samförståndsblinkningar: "så här gör vi hemma hos oss". Men tryggheten i att allt går sin invanda lunk är bräcklig. För den sömlösa blir dagens sysslor alltmer robotliknande och pliktskyldiga, töms på kontakt med eller engagemang gentemot mannen, en oerhört självbelåten tandläkare. Kroppen är fortfarande hemma, men varken känslan eller tankarna. Dagarna går inte längre att skilja från varandra. "Vardagen slukar mig", konstaterar hon, "mina fotavtryck blåses bort innan jag hinner vända mig om för att se dem".

Litteratur

Burenstam-Linder, Staffan 1969. *Den rastlösa välfärdsmänniskan. Tidsbrist i överflöd – en ekonomisk studie* Stockholm: Bonniers.

Crary, Jonathan 1999. *Suspensions of Perception, Attention, Spectacle, and Modern Culture*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Dahlgren, Eva 2005. *Det här är inte jag*. Dokumentärroman. Stockholm: Forum.

Ehn, Billy 2005. *Luftslott och andra fantasier*. Kulturella perspektiv 2005:4:53-64.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 2005. *Kultur och känsla, Sosiologi i dag*, årg.35, 2005:1:7-34.

Hellspång, Mats 1983. Att tämja massorna. I: Karl-Olov Arnstberg (red), *Korallrevet*. Stockholm: Carlsson.

Kaufmann, Jean-Claude 1997. *Le Coeur à l'ouvrage. Théorie de l'action ménagère*. Paris: Nathan.

Löfgren, Orvar 2005. Cultural Alchemy: Translating the Experience Economy into Scandinavian.

I: *Global Ideas: How Ideas, Objects and Practices Travel in the Global Economy*. Barbara Czarniawska and Guje Sevón. Malmö:Liber.

Löfgren, Orvar, O'Dell, Thomas och Willim, Robert 2006. *Home Made: The Cultural Production of the Inconspicuous*. (<http://www.etn.lu.se/homemade/>).

Löfgren, Orvar & Palm, Anne-Marie 2005. Att kraschlada i sjukskrivning. I: Bodil Jönsson & Orvar Löfgren (red), *Att utmana stressen* Lund: Studentlitteratur, s 59-87.

Murakami, Haruki 2001. *The Elephant Vanishes*. London: Vintage.

O'Dell, Thomas & Billing, Peter 2005. Experiencescapes: *Tourism, Culture and Economy*. Copenhagen: Copenhagen Business School Press.

Sandgren, Kerstin 2003. *Ta itu* Stockholm: Norstedt.

Weeks, Linton 2006. *Burdens of the Modern Beast. From Home to Office to School to Gym, Our Stuff Is Too Much With Us*. Washington Post, February 8, 2006; C01.

– njutningsmaskin och stämningsskapatör

Hemma-spa

Cecilia Fredriksson

Badrumsliv

Skapa ett hemma-spa. Få ny energi genom att pyssla om dig själv. Har du bara en halvtimme över efter en stressig dag på jobbet? Köp en väldoftande och vårdande badolja. Tänd några värmeljus, sätt på en favoritskiva och ta ett varmt bad.¹

När den årliga hemundersökningen Bobarometern frågade 2000 svenskar vad de önskade sig mest av allt i sina bostäder hamnade egen pool eller hemma-spa överst på listan.² En golfbana eller hemmabio var det däremot få som ville ha. Den senaste trenden inom design och heminredning

är att man prioriterar stillsamma områden där man kan få lugn och ro. Den här texten kommer att handla om samtidsfenomenet hemma-spa, njutbara representationer, handfasta tekniker och konsten att skapa en avkopplande atmosfär. Men låt oss börja i hemmets hjärta.

En av de sista utposterna för ensam avkoppling torde vara toaletten, eller badrummet. Här finns en intressant historisk förflyttning av prioriterade områden inom hemmets geografi. Funktionalismens kamp mot finrummet, det där som skulle stå städat och tomt till ingen nytta, utmynnade under sjuttioalet i ett myller av stökig samvaro inom allrummets kaotiska och flyttbara

multifunktionella väggar. Under åttio- och nittio-talen återerövrade köket titeln som mysighetens mest autentiska territorium, och efter ett kortvarigt fokus på sovrummet som hemmets nav har badrummet blivit centrum för 2000-talets föreställningar om det goda livets placering (jfr Fredriksson 2005).

Badrummet är en viktig symbol för såväl kroppslig som kulturell och ekonomisk status. Genom omfattande renings- och renoveringsprocesser skiftar badrummen gestalt och storlek, blir ständigt fler till antalet och tiden vi spenderar där inne tenderar att bli allt längre. Dessutom handlar det ofta om att välja vilken sorts badrumsliv man vill leva. Kombinationerna är oändliga och tidskrävande. Efter köket kommer badrummet som det dyraste och mest genomdesignade området i hemmet.

Liksom köket är badrummet en plats för tillredning, men här handlar det om oss själva och våra kroppar. Om köket som statussymbol är en omvandlingsstation för övergången från det råa till det kokta kan man säga att badrummet fungerar som en viktig arena för övergången mellan rent och orent (jfr Douglas 1979). Här genomförs den rituella morgontoaletten som markerar att dagen tagit sin början. I badrummet omvandlas den privata

kroppen till offentlig representation och omvänt när vi återvänder. I denna gråzon mellan olika tillstånd finns utrymme för reflektion och tankar. Här tillbringar vi tid och förväntas njuta. Samtidigt utsöndras avfall och kroppsvätskor som tycks ha mycket litet att göra med den lyxbetonade inredningen av porslin, mosaik, glas, textilier.

Badrummet bär på drömmar om andra sorters liv och hjälper oss även att stå ut med det liv vi har. En av drömmarna liknar den som drev på tjugooch trettiotalens renlighetssträvanden inom såväl formgivning som folkhälsa: drömmen om den nya människan (Fredriksson 1998, Löfgren 1993). Idag strävar vi fortfarande efter att bli nya, men under 2000-talet handlar det snarare om att låta den nybadade själen flyta upp till ytan i ett väldoftande hemma-spa-bad.

Njutningarnas ekonomi

Vet inte vad jag ska hitta på riktigt. Klockan nio börjar topmodel men fram till dess... kanske lite hemma-spa? Japp så får det nog bli! Sen ska jag krypa upp i soffan med mysbrallorna and just enjoy!

kilar iväg till badrummet på hemma-spa

(misspink)³

Konsten att skapa ett hemma-spa är en hedonistisk kompetens som förmedlas och bärs upp inom olika områden idag. Så ger den numera väletablerade spaindustrin (jfr O'Dell 2005) inspiration till egna hemsnickrade varianter som ofta sprids i kvälls- och veckopressen. Ett stort antal handböcker har getts ut och på nätet finns en riklig tillgång på tips och råd inom fältet. Målen för ett hemma-spa är i stort sett desamma som för den offentliga spaindustrin - urladdning och uppladdning av kropp och själ - och min teoretiska utgångspunkt är att denna kompetens grundar sig i den njutningarnas ekonomi som Foucault ingående beskrivit i sin analys av sexualitetens historia (1976/1980).⁴ Här uppstår ständigt olika handlingsprogram för att hantera detta påbud, och genom reflektion över skillnaden mellan att njuta hemma och njuta borta framträder några kulturella tendenser tydligare än andra.

Om vi tänker oss Njutningens ekonomi i form av en mångtydig tankefigur (Asplund 1979, 1991), så rymmer denna olika bruksanvisningar, eller bruksmodeller, för njutandets konst. Jag har i detta sammanhang valt att belysa två av dessa bruksmodeller och kallar dem Njutningsmaskinen och Stämningsskapatören. Njutning och stämning är två grundläggande verktyg för att nå den önskade effekten av ett hemma-spa.

Den blomstrande spa-kulturen har mobiliserat och förfinat våra föreställningar kring njutandets konst. Konsten att njuta är inte längre ett kunskapsfält som förknippas med erotik eller sexualitet utan handlar snarare om ett kulturellt imperativ som genomsyrar vår vardag (Giddens 1995, Bauman 1999). En hastig blick på Sveriges största (och kanske präktigaste) veckotidning *ICA-kurirens* omslagsrubriker⁵ skvallrar om den intimiseringsprocess som är framträdande idag: *Så njuter vi – läsarna berättar* eller *Ljuvliga under* åsyftar i den första rubriken inte på erotiska erfarenheter utan stillsamma erfarenheter som "En dag vid havet" eller "Det stora lugnet under styrketräningsspasset", däremot handlar den andra rubriken just om sensuella och transparanta underkläder som alla kvinnor borde unna sig. Den paradox som njutandets diskurs uppmanar till idag bygger just på begreppsåret urladdning/uppladdning, ett begreppspar som ligger nära det välstadgade gamla paret längtan/leda som legat till grund för synen på den moderna människans livscykel i konsumtionskulturen (Campbell 1987). Risken att bli uttråkad är knappast överhängande idag, och därför får vi kanske också allt svårare att längta.

Det överhettade utbudet av upplevelser och privat "makeovermani" (Johansson 2005) krä-

ver en plats att vila på och en tydlig trend inom boendet är att hemmet ska förknippas med ledighet istället för arbete (jfr Sennett 1998).⁶ Är det här den välbehövlige ledan ska produceras? Och vilken roll spelar njutningarnas ekonomi i denna omvandlingsprocess?

Njutningsmaskinens garnityr

Förändra tillvaron och unna dig och de dina en fulländad njutningsmaskin. Ett riktigt spabad ger maximal njutning och komfort, full automatik gör att du kan tänka på annat.⁷

Ett eget hemma-spa är, som vi sett, en dröm som hamnar överst på mångas önskelista över det perfekta hemmet. För detta ändamål finns ett stort utbud av produkter, och citatet ovan från Folkpool AB:s marknadsföring är bara ett exempel på den mängd exklusiva spa-bad eller kombinerade bastu- massage- och duschkabiner för hemmabruk som marknaden kan erbjuda idag.

Dessa tekniskt avancerade vattenkonstruktioner söker ständigt överträffa varandra med löften om njutning, komfort och avslappning med uttalanden som "kroppen masseras i det varma vattnet av pulserande luftpärlor och kraftiga vattenstrålar och musklerna slappnar av, blodcirkula-

tionen stimuleras, du känner dig som en helt ny människa.” Badet eller duschen i sig bildar så utgångspunkt för en teknisk intensifiering av detta specifika och avgörande tillfälle i ditt eget hem. Vattnet blir ett grundelement som kan anta otaliga skepnader och temperaturer, men även andra element har blivit en del av garnityret kring dessa njutningsmaskiner.

Med hjälp av exempelvis den nya ”superduschen” *Flexa Double* kan man kombinera vattnets välgörande egenskaper med ljusterapi och helt enkelt ”bada i färg”. Detta nya koncept kallas *Cromo-Dream* och erbjuder fyra olika ljusprogram. Förutom färg och ljus erbjuder *CromoDream* ett stort antal massage- och vattenfunktioner som ska ”skapa njutning åt den stressade nutidsmänniskan”. Massagesystemet består av 16 munstycken i två rader och kan även kompletteras med ryggmassage med 8 ställbara munstycken. Utöver detta kan man från den elektroniska manöverpanelen inne i duschkabinen beställa en ”kaskad-dusch” (ungefär som ett vattenfall), eller varför inte en ”skotsk dusch” med omväxlande chocker av varmt och kallt vatten. Efter avslutad dusch kan man även få en stunds ”själslig massage” när duschen omvandlas till en väldoftande ångbadsbastu. Naturligtvis är kabinen utrustad med såväl radio som högtalartelefon.

Denna flexibla njutningsmaskin erbjuder alltså en allt-i-ett-lösning, där ett tillslutet utrymme i form av en kabin omhändertar den utmattade gästen på en avskild plats i det egna hemmet. Genom att låta sig omslutas av kabinen stängs även omvärlden ute, en teknik som förespråkas bland så gott som alla instruktioner för ett hemma-spa. Det avancerade inslaget av ljus och färg motiveras genom att man på så sätt kan styra effekterna av superduschens egenskaper. Dock är man i sin marknadsföring noga med att undvika en alltför medicinsk förklaringsmodell.

”Ljusterapin i ett Flexa Double är inget medicinskt instrument på samma sätt som de ljusterapibehandlingar man kan få hos en läkare”, säger Jacuzzi’s generalagent för Aquapool, och förklarar att idén är ”att använda de effekter olika färger har på oss, för att förstärka den känsla av välbefinnande man får i en massagedusch”.

En sorts själslig massage... Stäng ute världen ett tag.⁸

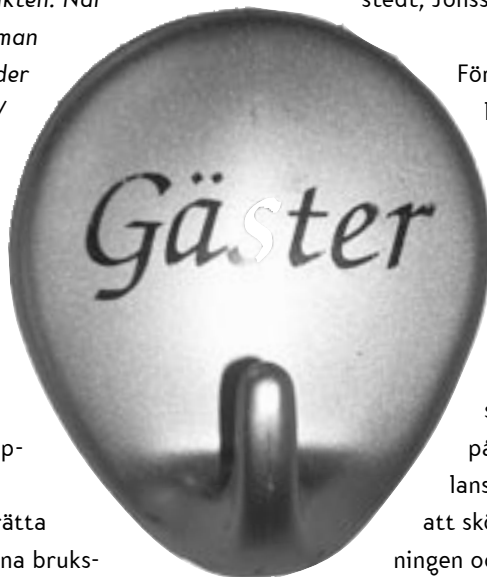
Betoningen av färgernas effekter kan tolkas som ett viktigt redskap för att domesticera tekniken och skapa en hälsobringande atmosfär. Sambandet mellan färg och hälsa omtalas ofta i samband med design och färgsättning av offentliga miljöer, inte

minst inom vårdsektorn. Sådär marknadsförs de fyra ljusprogrammen CromoDream:

"SunLight" arbetar med gult/orange/vitt/ljus med blå och lila glimtar som ska förbättra humöret och den psykiska jämvikten. När man känner sig trött kan man välja "Energy" som använder en cykel med rött/orange/vitt med grönt som komplement. Och slutligen finns också "Relax" som använder blått/orange/ljusblått/vitt för att få oss avslappnade och mindre stressade.⁹

Föreställningen om den uppladdningsbara människan i naturlig harmoni med sin rätta omgivning blir tydlig i denna bruksmodell. Användaren av detta hemma-spa kan efter en rejäl ekonomisk investering slå sig till ro inuti sin massagekabin, lyssna på musik, tala i telefon och skifta färg på ljuset allt efter humör och behov. Men framför allt är detta en rationell njutningsmaskin för den som inte hinner tappa upp ett bad. Den avancerade framtidstekniken samsas med mer tidlösa föreställningar om

färgernas magi. Relationen mellan färgens egenskap och effekt blir utgångspunkt för genealogin mellan färg och människa. Tekniken domesticeras och förpackas i en atmosfär som förmedlar helhetstänkande kring människa och miljö (jfr Burstedt, Jönsson & Fredriksson 2005).

För hemmabyggaren som installerar permanenta spa-bad i trädgården i form av mindre pooler eller badtunnor krävs en annan kvalitetssäkring av själva vattnets funktion. Tillverkaren rekommenderar desinfektion genom ozonrening och silverjonisering och skriver ut recept på hur man skapar ett välbalanserat vatten som blir lättare att sköta, skonsammare mot utrustningen och behagligare att bada i. Här framhålls vattnets tekniska kvaliteter och själva spa-metaforen bildar nya ord i Folkpool AB:s marknadsföring.¹⁰ Bland de tillbehör som ett hemma-spa-bad kräver hittar vi *Spa-Chock* som innebär en liten veckodos syre för optimal vattenkvalitet, och detta kan med fördel kombineras med *Spa-Klor* men däremot inte med *Spa-Brom*. Andra tillbehör *Spa-Vac*, (dammsugare för spa-

bad), *Spa Water Seat* (behagliga sittkuddar), *Spa-doft Wellness* (som finns i åtta olika varianter) eller en komplett träbyggsats Surround med extralång bardisk och dekorativa blomlådor i Red Western Ceder (speciella barstolar kan väljas till separat).

Stämningskreatörens hemma-helg

Varför inte ordna en lyxig SPA-helg hemma? Man måste faktiskt inte resa bort för att unna sig lite extra. Men vitsen är att boka in helgen i god tid, precis som du skulle resa bort. Rensa i almanackan och stanna hemma.¹¹

Att skapa ett hemma-spa som ska förmedla en viss stämning kommer inte som färdig byggsats. Däremot distribueras råd och tips gärna i handböcker och inredningstidningar. Här ges förslag på allt ifrån 30 minuters andhämtning i vardagen till total helgsemester i det egna hemmet. För Stämningskreatören är konsten att njuta intimt sammanflätad med hårt förarbete och valet av de rätta produkterna.

Ting som man bör göra innan: Plocka undan, slänga skräp. Skura badkaret. Köpa hem mat och de spa-produkter man behöver. Köpa blommor. Och stearinljus till badkaret. Välja ut musik. Testa

band med musik från naturen med fågelsång eller havets bränningar. Släppa in så mycket dagsljus som möjligt. Vädra. Bädda rent i sängen. Dämpa belysningen.¹²

Många av förberedelserna för ett hemma-spa handlar om att lägga hemmet till rätta, som om själens och kroppens reningsbad måste ske i en välstäddad och väl designad miljö. Det symboliska reningsbadet föregås alltså av en slags offergärning, en beredning av den nya och välskrubbede mark vi ska trampa efter det rituella badet. Ett bad som ofta framställs som ett enkelt avbrott i vardagen: Att tända några stearinljus och unna sig ett bad med väldoftande oljor och stänga ute omvärlden. Denna fridsamma belöning byggs alltså ofta på ett hårt arbete som kan få den mest uppstressade att varva ner utan större ansträngning. Men först måste badet spetsas med lika delar ur- och uppladdning.

För att varva ner rekommenderas ljumma bad som anses förebygga stress och öka blodcirkulationen precis lagom mycket för att man ska kunna slappna av. Varma bad ger däremot en energikick och sägs sätta fart på uppiggande hormoner, och kroppens sätt att försöka kyla ner sig beskrivs i en artikel om spa-bad i *Expressen* som positivt utrensande:

Du blir varmare, svettas, dina porer öppnar sig. Det varma vattnet vidgar dina blodkärl. Efter en stund sjunker ditt blodtryck, blodgenomströmningen till hud och muskler ökar påtagligt. På så sätt stärker vattnet ditt immunförsvar, syre och näringsämnen når lättare vävnader som behöver läkas.¹³

Pendlingen mellan medicinska beskrivningar och magiska handlingar är viktiga teman för att ladda ritualen med ett aktivt görande som skapar fysiska resultat (jfr Löfgren & Willim 2005). För Stämningsskapatören kräver detta örter, oljor och känslan av gediget hantverk som att exempelvis lägga det rivna skalet av två mandariner i en tunn tygpåse eller tygbit, eller - för återanvändningens skull - i en avklippt strumpbyxa. Mandarinskalet blandas så med en näve torkad patchuli, havssalt och lägges i ett bad som avnjuts i 10-15 minuter. För att förhöja känslan av energi efteråt bör man klä sig i klara, glada färger.

Dessa rituella besvärjelser laddar olika vardagsting och vardagssysslor med nya betydelser och ny energi (jfr Salomonsson 2005). Att skrubba badkaret kan omvandlas till en helig handling på samma sätt som olivoljan i skafferiet blir en exklusiv skönhetsbehandling för hår och hud. Plötsligt blir det egna hemmet en stillsam plats som helst

bör avnjutas långsamt.

Slappna av en stund efter badet. Svep in dig i en morgonrock. Häll upp ett stort glas citronvatten, sätt dig i favoritfåtöljen. Lös korsord, läs, lyssna på musik. FRESTAS INTE att uträtta en massa hemmasysslor.¹⁴

Uppmaningen att inte utföra "en massa hemmasysslor" är något som gäller efter avslutat hemma-spa-program, och då är åtminstone badrummet redan välskurat och vardagsrummet förvandlat till ett väldoftande vilorum. Därefter väntar den nybäddade sängen med fräscha lakan.

Att bli gäst i sitt eget hem

Har du en heldag utan något inplanerat? Gör om ditt hem till ett spa och lämna det inte på hela dagen.¹⁵

Ett hemma-spa kräver noggranna förberedelser och välputsade ytor. Därefter kan den avslappnade kroppen vila ut inom hemmets väggar under hela helgen. Konsten att bibehålla lugnet efter avslutat hemma-spa-program står i konflikt med den uppladdning som aktiviteten ska utmynna i. Det är frestande att ta itu med pockande hemmasysslor eller kasta sig ut ur hemmet med ny

energi. Denna balans upprätthålls genom förberedelser och löften om att inte lämna hemmet på hela dagen. Därför finns ofta en del efterarbete att göra som att exempelvis lösa korsord i morgonrock, smörja in hela kroppen med olja som ska verka under natten och ställa väckarklockan på senast sju. Dessa åtgärder förhindrar effektivt eventuella aktiviteter utanför hemmet och upprätthåller på så sätt den normativa diskurs som sedan länge etablerats kring boendets kultur i Sverige.

Att besöka ett offentligt spa är idag en aktivitet som kräver både tid och pengar. Spa-upplevelser beskrivs som fysiska och psykiska ur- och uppladdningar, och har blivit eftertraktade och nödvändiga aktiviteter. När spakulturen även etablerar sig som en utbredd hemma-praktik samspelar dessa värden med vissa ritualer kring hemmets vård och skötsel. En av fördelarna med hemma-spa uttrycks ofta som att det inte inkräktar på arbetslivet, och kan utformas i enlighet med den egna plånboken och den tidsmässiga insatsen.

Konstruktionen av ett hemma-spa förenar på olika sätt teknik, medicin och magi. Bland Njutningsmaskinens estetiska praktiker har vi sett exempel på två olika bruksmodeller: en individuell

kabin och en kollektiv badtunna med såväl tekniska kvalitetssäkringar som magiska och medicinska förklaringsmodeller. Njutningsmaskinen är ett byggsatskoncept som innebär en kostsam engångsinvestering, men därefter kan den rituella njutningen ske utan alltför många förberedelser.

För Stämningsskapatören innebär däremot förberedelserna för ett väl iscensatt hemma-spa att ta emot sig själv som gäst i det egna hemmet. De tjänster och den service som gästen betalar för under spa-besöket omvandlas här till egna kraftinsatser under täcknamnet "vardagslyx". Denna i huvudsak kvinnliga praktik beskrivs ofta som en fokusering på kroppens välbefinnande, men har en minst lika stark inriktning mot hemmets omhändertagande. Lyxen i vardagen kräver ett hem som lever upp till förväntningarna om avkoppling, njutning och renhet. Denna paradox blir än tydligare tillsammans med insikten om den ofta påtalade skillnaden mellan mäns och kvinnors stresspåverkan vid inträdet i det egna hemmet. Här kan mannen varva ner efter en krävande dag på jobbet, medan kvinnans puls kraftigt ökar vid hemkomsten. För henne återstår ännu ett par arbetspass innan hon kan unna sig lyxen att börja det mödosamma arbetet med att skapa rätt stämning för ett riktigt hemma-spa.

Noter

1. Barometern Oskarshamnstidningen 15/11 2005.

2. Aftonbladet 29/6 2005.

Se även www.svenskfast.se/bobarometern. Bobarometern är en undersökning från Svensk Fastighetsförmedling om svenskarnas attityder i olika boendefrågor.

3. www.misspink.se/?m=20051012

4. Se även Giddens 1995.

5. ICA-Kuriren, nr 4 2006.

6. Se exempelvis www.bosajten.se/inredning/

7. www.folkpool.se

8. www.bosajten.se/nyheter/

9. ibid

10. www.folkpool.se

11. www.barometern.se

12. Fri tolkning av spa-artikel i Expressen 20/3 2004.

13. ibid

14. ibid

15. www.barometern.se

Referenser

Asplund, Johan 1979/1991: *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Korpen.

Bauman, Zygmunt 1999: *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos.

Burstedt, Anna, Fredriksson, Cecilia & Jönsson, Håkan 2005: *Mat. Genealogi och gestaltning*. Lund: Studentlitteratur.

Campbell, Colin 1987: *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.

Douglas, Mary 1979/1966: *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge & Kegan Paul.

Giddens, Anthony 1995: *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya Doxa.

Fredriksson, Cecilia 1998: *Ett paradiset för alla. Epa mellan folkhem och förförelse*. Stockholm: Nordiska museet.

Fredriksson, Cecilia 2005: *Designation. Design och konsumtionskultur i 2000-talets Sverige*. Kristianstad: Regionmuseet.

Foucault, Michel 1976/1980: *Sexualitetens historia. 1. Viljan att veta*. Stockholm: Gidlunds.

Johansson, Thomas 2005: *Makeovermani: om Dr Phil, plastkirurgi och illusionen om det perfekta jaget*. Stockholm: Natur och Kultur.

Löfgren, Orvar 1993: *Swedish Modern. Konsten att nationalisera konsumtion och estetik*. I: Christensen, C Lykke & Thau, Carsten (red): *Omgång med tingene. Ti essays om tingenes tillstånd*. Århus: Aarhus Universitets forlag.

Löfgren, Orvar & Willim, Robert (red): *Magic, Culture and the New Economy*. Oxford: Berg.

Salomonsson, Karin 2005: *Flexible, Adaptable, Employable: Ethics for a New Labour Market*. I: Löfgren, Orvar & Willim, Robert (red): *Magic, Culture and the New Economy*. Oxford: Berg.

Sennett, Richard 1998: *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in New Capitalism*. New York: W.W. Norton & Company.

O'Dell, Tom 2005: *Meditation, Magic and Spiritual Regeneration: Spas and the Mass Production of Serenity*. I: Löfgren, Orvar & Willim, Robert (red): *Magic, Culture and the New Economy*. Oxford: Berg.

Ensamt hemma

Niklas Ingmarsson

Att skaffa sig ett hem är komplicerat, att dessutom våga bli nöjd med det är nästintill hopplöst. Förnöjsamhet innebär stagnation, stillastående, och är därmed ett hot mot tidens idealtillstånd, som lovprisar rörelse och föränderlighet. Vi vill inte binda oss, men ändå kan vi inte låta bli att längta efter ett vackert hem att skuldsätta oss i. Tidningarnas frikostiga bostadstilbud och alla breddfyllda bostadssidor på nätet överöser den husvillan med frestande erbjudanden om tak över

huvudet. Det är inte enkelt att orientera sig i mäklarpoesi som svävar ut i känsloladdade beskrivningar av nyrenoverade längtanslandskap och överkallade pepparkakshus som man blir så sugen på att knapra i sig. Aldrig är det regn och svartsjuka, trist och fult, utan fyllt av vällust och romantik. Objekten verkar alla överträffa varandra i personlighet. Livet ska levas i snygg idyll. Det är uppenbart.

Folk frossar i läsande och längtande, dagdrömmar sig bort i överprisade kvadratmeter. Små fotografier suger åt sig människors blickar och fantasin bjuds in på rundvisning i dockhemmet. Någonstans där inne hoppas man kunna finna sig själv stolt stående, leende och välmående, betraktad och funnen lycklig.

Vinstintressen glöms bort i ruset, att bostads-säljare inte är välgörare utan affärsdrivare inom ett område som ger mycket luft för pengarna. Utropspriser och buduppsmaningar är investeringar, på väg i rätt riktning. Låt prislappen sitta kvar. Det här är ditt livs affär. Mäklaren är en vän som hjälper dig att bli en vinnare, din guide på din väg till ett nytt liv i ett högblankt hem. När affären är uppgjord och kontrakten signerade, då är din vän som bortblåst.

Drömfabrik

Dagdrömmandet är mänskligt. Det kan handla om nästan allt, bilar, stora fiskar, resor, sex... ja, sånt som intresserar oss och får oss att längta. Hem längtar vi efter och vi drömmer över våra tillgångar om fantasibostäder nära hav och i full harmoni, där det sanna livet kan levas framgångsrikt. Ingen är ensam hemma, inget damm, inga slarviga elsladdar eller ovälkommande attityder.

Fräscha citroner istället för odiskat porslin på köksbänken.

Det är en frestelse, en sagovärld som är så tilltalande och förförisk i sin perfektet att vi inte kan låta bli att längta dit. Känn dig som hemma, uppmuntras vi av en massmediavärld som gjort drömfabriken till sitt levebröd. Vi känner efter, men är inte riktigt nöjda med det vi har omkring oss. Så vackert som på bild har vi ännu inte fått det. Lusten och längtan efter det fulländade hemmet fyller oss med saknad, livet kunde vara så mycket mer, så mycket vackrare, så mycket prydligare. Det har du gjort dig förtjänt av, viskar en välformulerad röst till oss i förklädd välmening. Du lever bara en gång.

Innerst inne vet vi att detta drömspel inte är sant, att det inte är på riktigt. Ändå är det så svårt att motstå. Man känner igen det från andra håll, som bilvärlden, TV, mode, idrott, trädgård och skönhet. Vardagsfenomenens alldaglighet ka-moufleras. Kultiveringsgraden vrids upp på max i mediala språkrör och vi konsumtionspiloter dras med i förförelsens tjusning och låter oss hänföras av reklamsanningar.

Fiktion är ordet och eskapism är nöjet, en flykt från verkligheten in i sagans värld. Det är en lek

som uppenbart roar oss. Vi tillåts klä ut oss och vi blir alla prinsar och prinsessor som har alla möjlighet till personlig tillfredsställelse bara vi tar tag i våra liv. Faran är att leken slår över i allvar och vi får betala ett högt pris för förmågan att se på oss själva i drömspelens speglar.

Jaktlycka

Missnöje tar form, man känner sig illa till mods, ur form och inte i tid. Alltid är det något som inte är bra, det kan vara frisyren, oborstade skor eller ett par för gamla jeans. Det känns inte rätt. Sinnesstämningen är gråmulen och promenaden gatan fram går i moll, vi är på fel väg. Våra brister bjuds ut till allmän beskådan.

Allt för ofta tror vi oss vara sedda utifrån, anonymt beskådade av en okänd allmänhet. Hur tar vi oss ut? Och vi stirrar in i skyltfönstret eller varuhusets speglar för att kanske där få en glimt av vår fasad. Där ute i välfärden finns ögon från en anonym massa, främlingar som vi aldrig kommer att möta öga mot öga men deras närvaro är så påtaglig att vi är beredda att konsumera oss fördärvade för att behålla en snygg yta i den andres ögon.

Fingranskningen tröttar, betraktandet blir bevakande och mest av allt längtar man efter lugn och ro. När då även vår mest privata fristad inkräktas och den plats som är tänkt för avskildhet hamnar i fokus och utrustas med fingranskande övervakningskameror är det inte underligt att en allmän matthet sprider sig. Är man inte bekväm i sin bostad är det svårt att koppla av. Ambitioner kräver god kondition.

Vår fristad har blivit en skenbar barometer på skaparkraft och originalitet. Men alla gör snarlika kopior och originaliteten är snarare ett smygande tävlingsmoment som passar så väl in i vår tid, där de bättre bemedlade går före i kön. Boendet är en given symbol i denna varuverklighet, där konsten att spela rollen som framgångsrik, kreativ med god smak och tilltalande yttre framställs som det mest avgörande för en lyckosam karriär.

Detta mästerskap drivs av en rädsla för misslyckandet, att komma fel och bli omkörd. Drivkraften är egentligen positiv och därför hänger vi gärna med i loppet. I hämlarna följer en fruktan som kan bli en negativ stress, om vi inte tillåter oss att då och då slå oss till ro och känna oss nöjda, eftersom vi räds konsekvenserna. Vad händer om vi inte längre är med i spelet, om vi blir ifrån-sprungna?

Längtan i joggingspåret är kanske en nedärvd jaktinstinkt, ett levande ögonblick vi inte kan tänka oss vara utan. Absolut närvaro av uppfyllad längtan. Där mitt i ett perfekt löpsteg och fyllda med kraft och energi kan vi känna oss sant mänskliga, på väg framåt i rätt riktning.

Kyla

Molnbyar drar fram över nationen och antyder en oro och rastlöshet. Det är svårt att känna sig riktigt hemma. Kanske handlar det om överflödsflykt från en tillvaro där många av oss har det för bra? Ett konstant frodande missnöje håller hjulen i rullning, hindrar oss från att bli uttråkade på sakernas tillstånd.

Fantasin sätter krydda på en tillvaro utan egentlig nöd, där vi inte hittar vår roll, en mening. Vi

suckar över all brist på tid och ouppfyllda drömmar, gnäller och vändas. Upplevd saknad och bekymmer bland en relativt välmående befolkning är egentligen inget annat än otacksamhet. Varför så svårt att var belåten?

Ägandet, begäret efter mer och lusten att överglänsa är drivkrafter som blåser bort förnöjsamheten. Ett samhällsmaskineri som hankar sig framåt i en oavbruten förnyelsekarusell kommer till slut att ha medborgare som yra av åkturen famlar runt och vinglar som om de vore berusade. Vad är lyckan, är en återkommande fråga i radio-program och tidningarnas söndagsbilagor. Frågan sipprar ut i hem och koja och får oss att fundera - Hur känns lyckan, vilken form har den, vad får den kosta? Kanske är det för att få svar som vi lägger tid på inköp av nya kläder och skor, provkör den senaste bilmodellen och låter oss förföras av hemelektroniska nyheter som överglänsar allt som tidigare existerat.

Egentligen behöver det inte vara så farligt med kundvagnar och försäljarleenden och det där konsumtionsmönstret vi vävts in i. Den materiella tillfredsställelsen är en glädje, visst är det så, men den tycks inte alltid räcka till.

Vi tänker att livet måste vara nåt mer än det perfekta hemmet. Citronerna på köksbänken är ju faktiskt mat, inte dekoration, om än vackert gula. Det vackra gör oss gott, friskt för ögat, men det mättar inte.

Frid

Värmeljusens milda sken ska försätta oss i god stämning. Ett skydd mot det svarta som rör sig kring oss, utsatthet och förtvivlan. Den brinnande lågan fångar blicken och vilsenhet och stress sjunker undan, andningen blir lugnare och djupare.

Det finns en längtan efter inre närvaro mitt i det materiella överdådet. På låga bord framför dyra soffor läggs vacker litteratur om österländsk visdom, praktiska meditationsövningar och änglar. Dag Hammarskölds "Vägmärken" läggs på nattduksbordet tillsammans med resemagasin med snygga artiklar om Indien.

Tankar för dagen strömmar klocka tio i sju på morgonen genom radion mellan nyhetsmorgon och SMHI's väder rapport. Med milda och mjuka röster ger mer eller mindre kända personligheter oss livskraft och tröst i gryningen. Sömndruckna får vi oss en neutral andakt till frukostgröten. Vi

sitter still vid köksbordet och funderar på hur kampen mot materian ska bedrivas. Finns det en alternativ väg och livsstil?

I vårt iskalla möbelvaruhus saknas den äkta värmen, spånskivor och ekfanér håller inte i längden. Försäljaren i nystruken skjorta ger oss inte de råd vi sannerligen behöver och kontantkortens rikedom hjälper oss visserligen mot nöd, men inte mot den rastlöshet som blivit ett offentligt samtalsämne.

Vi sätter vår tro till det överjordiska, ett slags icke-våld mot kapitalismens väsen. En sann hemlängtan, men skör och lätt att fresta, för nyandlighet kan bli materia och prismärkt. Lukrativa branscher sniffas upp av penningmarknaden och varor med rätt etikett blir säljande objekt. Marknaden erbjuder de nödvändiga tillbehören för den vilsne sökaren. Vi lämnar vårt slocknade ljus och går ut för att konsumera den sanna läran.

Uppenbart är det harmoni vi är ute efter. Mer komplicerat är det inte, eller är det just så invecklat? Vi söker efter frid och perfektion, en stilla stund där allt känns bra och vi förstår en mening med vår existens. I sällsynta ögonblick, bara en kort sekund, kan vi överraskas av en plötslig insikt av existensens storhet. En absolut

närvaro som inte låter sig formuleras i ord. Övrig tid ägnas åt drömmar. Vi sneglar på grannen som glor tillbaka genom väldiga panoramafönster. I speglingar skymtar vi de andras världar, utan att egentligen se någonting.

Hemlöst

Vi bor bra och våra hem har blivit levande objekt, en procedur med riktning mot det än bättre. Ett kreativt projekt som inte behöver bli färdigt men allt mer förfinat. Att det kan vända till nedgång och förfall blundar vi för. Lyckokulturen kalkylerar med vinstlott varje gång.

Vad innebär det att bo bra? Tak över huvudet, dörrar och fönster, värme och en stabil grund. En god bostad bör hålla stånd mot vädermaktens lynniga kynne. Tryggheten är en grundfaktor att räkna med, bekvämlighet likaså, en hemsfär där man behagligt kan luta sig tillbaka i soffan och låta bekymren vila i frid.

Vi drömmer om livskvalitet, att bygga upp ett tryggt väl inhägnat bo, liksom ett fågelnäste dekorerat med mjukt gräs, upphittade hundhår, kvistar och glänsande ting för att få det ombonat och vackert. Ett rede för förhållandet som ska vara länge, där hanen och honan ska bli tillsam-

mans och ungarna känna trygghet, omfamnade av kärleken.

Sedan urminnes tider har man alltid längtat hem till den värmade härden. Uppbrott och flykt från en rotad tillvaro har förknippats med elände och misär, ett straff eller prövning. Slutet blir bara lyckligt om huvudpersonen hittar hem igen, inte nödvändigtvis det han nyligen blev förvisad från eller lämnade i vredesmod. Det kan likaväl vara ett annat, men alltid ett hem, ett tryggt rede. Välkomnande.

Att känna sig som hemma är att känna igen sig. Det är motsatsen till rotlöshet, ensamhet och utanförskap. Där vi inte vill hamna. Så vi delar bilder, bördor och erfarenhet med varandra, lär oss samma språk om bolån och försätter oss i kollektiv ekonomisk skuld.

Boendet är som allting annat en läroprocess, ett experimenterande som bjuder på både framgång och misstag.

Boendekarriären är en tävling, en norm som ingen kommer undan, där utbudet av illusioner är stort och sanningen inte helt uppenbar, om det nu någonsin har funnits en sådan. Vi nöjer oss med tidsbundna överenskommelser och kan mer eller

mindre entusiastiskt förhålla oss till dem. Någon tar det med ro, medan andra gör det till sitt liv. Vi är alla överens om att boendet är viktigt.

Vi behöver en plats att bo på, vi behöver slå oss till ro. Våra sköna hem är platser för liv, möten och samvaro. Här sover och drömmer vi, vaknar och går upp till frukostbordet. Ger oss ut i vardagen och återvänder i full förvissning om att det vi lämnade ska finnas kvar. Hemmet är en given plats, så självklart oemotsagd. Det finns knappast något alternativ.

Hemmet är lyckans boning, skratt och kramar, vänner och gäster som kommer och går. Ringklockan ljuder och telefonen kallar, mat på bordet och en doft av nybakat bröd svävar genom rummen. Hem där luften är i rörelse mår bra, mänskliga fotsteg gör huset glatt och friskt. Personligt ska det vara, öppet och sunt. Vi lever våra liv till största delen inomhus.

Vi vet alla att hemmet också kan vara oberäkneligt, falskt och hotfullt. När som helst kan kaos bryta ut, våld, olyckor och smärta kan sätta sig i väggarna och förstöra den bästa stämning. Det

trygga välbekanta blir hotfullt, det ljusa svart och dystert när molnen drar in under en skilsmässa eller efter ett uppdragat övergrepp. Boningen måste utrymmas och städas ren, bytas ut eller rivs ned och byggas upp igen.

Brister i boendet går att reparera, handböcker och verktygssatser finns till hands för att återställa ordningen. Omstart är alltid möjligt. Nästan alltid.

Men det finns en risk att hamna i oundviklig nedgång. Vägen är smal och osäker och det är lätt hänt att man stiger snett och faller. Ett fall omöjligt att vända. Alla dina drömmar går om intet och din karriär flyttas långt in bland kulisserna. Du är sliten, ensam och utan hopp. Förlorad ett liv i värdighet. Du kommer aldrig att hitta hem igen och alla ideal och drömmar virvlar iväg på en sekund. Ingenting spelar någon roll längre när nässlorna och rostent tagit över och alla speglar plockats ned.

Ett rymdskepp i soffan

– maskuliniteter i hemmiljö

Magnus Mörck

Galaktiska vyer

Mitt på bilden syns ett rymdskepp sväva, stort och bulligt. Det är en modell av en framtid som inte infunnit sig och som heller inte kommer att göra det eftersom framtidens rymdskepp knappast kommer att designas med 50-talets typiska stildrag. Illusionen att skeppet flyger i rymden försvinner vid andra ögonkastet. Objektet vilar på några upp- och nervända vinglas som i sin tur står på ett bord i samma genomskinliga material. Stjärnhimlen som avtecknar sig genom bordsskivan är inget annat än en prickig matta. Tio svindlande ljusår krymper till 50 centimeter av kvalmigt vardagsrum. Bildens spänning ligger i sammanblandningen av det nära och det kosmiska.

Den här artikeln tar en titt på fler bilder från Peter från Tyskland och några liknande album som hör till en nätgrupp av hobbyister. De är konstruktörer i papper som tillverkar både enkla lek-saksobjekt för små barn och komplicerade ting för vuxna. I hemmet anspelar objekten på en yttervärld av industrier, transporter, stadsbyggande eller väpnade konflikter som absolut inte rymts i en vanlig bostad. De mest energipackade och potenta teknologier framträder i dvärgformat, en rymdraket i soffan eller en stridsvagn på köksbordet. Blir teknologierna i sin tur domesticerade av hemmiljön? Eller vad är det egentligen som händer?

Ett 70-tal individuella album berättar om det samtida västerländska hemmet på två sätt, dels genom att visa hur en traditionellt hemcentrerad aktivitet som en hobby förändras när den vandrar ut på nätet, dels vittnar den om albumet som en förmedlare av hemkänsla på ett litet speciellt och kanske oväntat sätt. Eftersom flertalet utövare av hobbyn ifråga är män så är maskulinitetsperspektivet givet. När männen (och ett fåtal kvinnor) postar bilder av sina alster, vad är det för gemensamt verk de skapar som ett eko av aktiviteterna hemma i hobbyhörnan?

De byggare jag studerat tillverkar modeller av papper, modeller av allt möjligt: fordon, flytetyg, byggnader och monument. Forskningsmaterialet har samlats med netnografi, med intervjuer och ibland långa hembesök hos hobbyister i USA, Italien, Holland, Danmark och Tyskland (mest har jag lärt mig med sax och klister). Pappersmodellerna har ett komplicerat livslopp där ett givet motiv översätts mellan olika materialiteter. De skapas först med ritprogram i dator och läggs ut på webben i form av nedladdningsbara filer. På olika platser i världen sitter hobbyister och skriver ut filerna på sin färgprinter och får då ett ark där delarna kan klippas ut, vikas och fogas ihop med klister. Det färdiga objektet fotograferas och bilderna laddas upp på nätet. Bilder av modeller

kan te sig konstiga, eftersom modeller tillverkas just för sin tredimensionella effekt. Fotograferingen plattar till, djup och volym förloras. Men fotograferandet har andra poänger, inte bara att bilden är lättare att sprida. Vid fotograferandet kan modellen arrangeras på önskat sätt. Isolerad mot en neutral bakgrund skapas en spänning kring den verkliga skalan. Den kan också sättas in i olika sammanhang i hemmet: på soffbordet eller balanserade på datorn.

Gruppen har en e-postlista där dagligen ett 20-tal mail finns att läsa. På sin webbplats har man också andra resurser, som en lista med länkar av intresse. Gratismodeller framställs i många länder som reklam eller attraktioner på museernas pusselsidor. En viktig källa är Japan och Taiwan och det speglar förstås en speciell och livskraftig kreativ tradition inom pappersdesign där origami ingår. Polen, Tjeckien och Tyskland är andra länder där intresset är jämförelsevis stort och traditionen utvecklad. Påfallande många av de amerikanska hobbyisterna har en bakgrund inom flyg- och rymdindustrin. Det är en specialiserad värld där medlemmarna samlas kring ett udda intresse. Samtidigt är denna verksamhet genomkorsad av det mest allmänna, diskurser och praktiker som handlar om hur pojkar ska bli män.

Maskulinitetsforskning

Det var sociologen Robert Connell (1995) som på allvar öppnade för maskulinitet som ett forskningsfält. Med hegemonisk maskulinitet menas den eller de manlighetsdefinitioner som vid ett givet tillfälle fungerar bäst för att ge män företräde – gentemot kvinnor och gentemot män som avviker från den dominerande heterosexuella könsordningen. Det låter som att det alltid finns en bästa lösning att göra män till förmånstagare, ge dem rabatt. Perspektivet fungerar bäst om det används för att söka upp konflikter och tvetydigheter, snarare än att ta dominansen för given. Hegemonin måste ständigt göras på nytt – utan detta görande finns heller inga kön. Men hobbymaskulinitet – är det verkligen en vinnare med givet företräde när manligheter rangordnas? Hobbyisten hanterar inte originalen, bara kopiorna av de teknologier som ger makt, styrka och rörelsefrihet. Ur den synpunkten är den manlige hobbybyggaren framförallt det som Connell kallar förmånstagare (eller medbrottsling), någon som gärna vill knyta sig till de mäktiga teknologier som är muskler i manligt dominerade institutioner som militär eller flygindustri. Modeller kan ses som småskaliga hyllningar till dessa institutioner och de normer de försöker sprida: ordning, respekt, beundran för styrka och fart.

Detta är i sin tur normer som framgångsrikt förknippats med maskulinitet.

Hobbyisten intar en ambivalent position, i dagdrömmen ger modellen tillgång till dessa åtrådda värden, samtidigt som det finns en risk att inte bli tagen på allvar. Roland Barthes (1970:56) menar i en av sina berömda krönikor på 1960-talet att barnvärlden fylls av objekt som i liten skala mimar apparater från samhällets viktigaste institutioner, från militären till industrin – just för att de unga ska lära sig att ta dem för självklara, precis som de vuxna redan gör. Kritiken är kanske endimensionell. Det förbiser att modellbyggandet också kan innehålla reflektion, som sorg och melankoli över glömda kunskaper eller meditationer över stora katastrofer.

Inte ter sig hobbypyssel som könsmaktsordningens viktigaste stöttepelare? Sysselsättningen lämpar sig lika bra för könsgörande som någon annan praktik. Könet finns inte i förväg, utan blir till som en produkt av handlingarna. Hobbies är djupt inbäddat i självklarheter om vad pojkar eller flickor, män eller kvinnor bör tycka om. Förreställningen att en hobby är ett uttryck för ett fritt val gör identifikationen mer bindande. I den viktorska medelklassfamiljen började pysslandet bland kvinnorna som avlastades från tyngre

syss-
lor genom en stab
av tjänstefolk. Pynt laddades feminint.
En alltför huslig man kunde uppfattas som sexuellt
tveksam (Sedgwick 1990) Först i slutet av 1800-
talet började det propageras för att männen bor-
de göra något annat i hemmet än bara konsumera
(Gelber 1999). Här behövdes sysselsättningar för
män som inte riskerade att komma för nära det

kvinnliga. Idealet om pappan som förebild
för söner genom en gemensam hobby
växer fram - manliga hobbies är inte bara
könade, utan kopplade till den heterosexu-
ella kärnfamiljen och hemmets organisering.
Sarah Pink (1995) har i en underhållande stu-
die visat hur män talar om hushållsarbete och
transformerar det i maskulin riktning genom
att knyta ihop det med vetenskap och äventyr.
På liknande sätt resonerar Bill Osgerby (2001)
kring Playboy-mannen, 60-talets ungersk ideal
som tryggas för husliga sysslor genom design,
exempelvis den motordrivna förskäraren. Det är
andra exempel på hur hemmet görs tryggt för
mannen.

Bilden av rymdskeppet i vardagsrummet kom-
mer alltså hemifrån Peter, hobbyist från Tyskland.
Temat för detta album är flygande objekt. I en
damm i trädgården vilar en flygboat av papper som
gjorts vattentät med lack. På följande bild pose-
rar sonen med planet i famnen. Skalan kan inte
bedömas exakt, men blir ändå tydlig. Det är också
en emotionell inskription, fadern drar in sonen i
sin verksamhet och sonen ser stolt och road ut.
Bilden representerar en genre och förekommer
till och från: fäder plåtar sina barn med en mängd
dubbla och underförstådda budskap.

Att välja en viss period och specialisera sig är vanligt bland hobbyister. Så skapar man en serie verk, bygger ett rykte och blir igenkänd bland dem man vill få erkännande av. Andra intar en mycket blygsammare plats i hobbyens universum, till exempel Tom från Australien.

Tom skriver att han är ny, men tycker att det är kul att vara med. Han säger direkt att han inte vill jämföra sig med någon annan. Men ungarna har tyckt att det har varit kul att bygga många av de enklare modellerna, det håller dem sysselsatta och borta från mammas hår när de har ledigt från skolan, fortsätter han. Som bidrag till gruppen postas några länkar med enkla modeller av bussar och bilar. Här får han ett varmt tack av listans moderator. Tom har inte försökt visa sig på styva linan som Peter. Det är lätt att se vem som väger tyngst i pappersmodellernas värld. Fast Tom är också en vinnare, han vittnar diskret om ett hem där barnen är aktiva genom pappas försorg.

Avsaknaden av ett tema, en ordning, kan också berätta något. Bob har lagt ut tolv bilder, fler än vanligt, alla tagna i en utpräglad husligt miljö. Modellerna är knäppta en efter en på familjens matbord, man ser familjemedlemmarnas tallriksunderlägg och skytmar en pinnstol som åter-

kommer gång på gång ur olika vinklar. Där finns både ett modernt jetplan och några jaktplan från Andra världskriget, varvade med en typisk amerikansk skolbuss och två skickligt designade djurmodeller från japanska siter, en godmodig tax respektive en tvättbjörn. Det är en heterogen samling. Taxen kommer i en helt annan skala än flygplanen och därmed frångås en av modellbyggandets konventioner – att hålla sig till en fastställd enhet som gör olika objekt jämförbara. Här är det tvärtom, taxen är på ett förvirrande sätt större än flygplanen – både absolut och relativt. Objekten blir skojiga saker helt enkelt, de manifesterar en lekfull värld där föremålen njuts för färg och form snarare än exakt återgivning. Frånvaron av tema understryks av den konsekvent genomförda poseringen av objekten på familjens alldagliga matplats. Ett hemligt ideal och en idealisk familj materialiseras.

Ett helgons tålmod

Pappersmodeller är alla sekundära objekt, de avbildar andra föremål som är större, mer verk-samma och imponerande - och sällan av papper. Hobbyismens nöje är en maskerad: ett visst material bearbetas till att härma ett annat. Ju större skillnad mellan de två, desto större förtjusning över illusionen. Kopian fås att härma originalets

former och kontur, samtidigt som materialet också söker mima ursprungets substans. Dragningen till stora tekniska objekt bland modellbyggarna handlar därför inte enbart om förtjusning i storskalig teknologi eller manlig teknikchauvinism. Det är också ett sätt att skapa största möjliga mimetiska utmaning, till exempel att återskapa massa och tyngd i ett väldigt rymdskepp ur vanligt papper. Någon enstaka gång får tingen vara sig själva, men det är så sällsynt att man hajar till. Inför jul har någon lagt ut familjens julgran och visar på hela femton bilder hur hjärtformade korgar kan flätas i rött och vitt papper. Bland sitens tusentals bilder var detta faktiskt det enda exemplet på modernismens ärliga materialbehandling – föremål som är sig själva. Resten poserar som något annat och det kan verkligen vara vad som helst.

Jeff har postat sju bilder på skrovet av slagskeppet Arizona från Andra världskriget, ett kommersiellt framställt klippark med hundratals delar. Han klagar över många små bitar på skeppets kanoner – det blir massor av enformigt arbete, men det går lätt om man bygger dom på ett enkelt löpande band, skriver han stolt till fotona. Bilderna imponerar förstås, men här tänjs hobbybegreppet ut. Om förebilden är det löpande bandet har då inte arbetsetiken helt gjort slut på leken? Be-

römmet som går till de mest ambitiösa byggarna är ofta färgat av just dessa värderingar. Han måste ha ett helgons tålmod, suckar en kollega inför ett bygge av ett rymdskepp som hör till en av filmerna i Alienserien. Upphovsman är Jan, en ung tjeckisk ingenjör som postar några bilder i taget för att visa hur arbetet växer fram.

Modeller ur Alienfilmerna ansluter påtagligt till en samtida populärkulturell genre, det är en typisk fankultur. Andra modellbyggare ägnar sig åt att bygga fordon och skepp ur Star Wars, Star Trek och andra rymdäventyr. Men det finns även album med ett timidare innehåll. Den dekorativa och kulturhistoriskt laddad idyllen har också ett hörn. En samling på åtta fyrton dyker upp i ett album, alla fotade mot samma karmstol och glasbord. Det är anläggningar från amerikanska kuster, jämgammalt 1800-talsmässiga, tydligt nostalgiskt färgade. Byggaren har kostat på litet extra och försett dem med varsin bottenplatta av trälist som lämnats obehandlad – som för att visa att materialet är värdefullt i sig självt. På plattan balanserar namnskyltar som individualiserar och höjer värdet på bygggena ytterligare. Hobbyn närmar sig museikvalitet, den tar plats i hemmet redo att möta en främmande och kräsen publik.

Humor och sex

Vad kan fungera som ett skämt bland klippande hobbyister som är spridda över flera kontinenter? Seriefiguren Svampbob Fyrkant är en rolig figur, lätt att göra med sin form och pigg och gul till färgen. Andra exempel på lättsamma objekt är flygplan och bilar som tryckts ihop och deformerats. Det är en sorts glada teknologikarikatyror som inte skapar avstånd, utan gör tekniken hemtam och barnkammарlik som en clown som blåser upp kinderna och har en stor kudde på magen. En stor del av de humoristiska bidragen är precis sådana objekt. De är lätta att bygga och blir en subtil drift med de versioner som produceras med seriös avsikt med hundratals små, små bitar av papper.

Från Japan kommer många små dockor av animekaraktär, med sexiga kroppar och skeva och gulifierade ansiktsdrag. Ett par album innehåller sådana figurer i olika uppställningar och kombinationer. Kjolen har blåst upp på en flickfigur som trutar med munnen och skjuter ut höften på ett sätt som är både käckt och sexuellt utmanande. Fyra bilder erbjuds och här är det omöjligt att inte koppla till välkända perspektiv på fetischism: kvinnan styckas och ses som ett objekt i delar (Nochlin 1992). Figuren är först i två delar där

överkroppen ligger uppåt mot betraktaren, medan underkroppen är vänd åt andra hållet, kanske för att bättre visa baken. Nästa bild är mindre uppsluppen, i närbild syns bitarna som sammanfogats i ryggen. Budskapet är att passningen är dålig, ett tydligt sätt att be manliga kollegor om ett erkännande för det färdiga resultat som väl ändå inte är så tokigt. På den tredje bilden är flickan äntligen monterad i ett stycke. Käckt upprätt ställer hon frågan, Är jag ledig? Bakom står en robot i samma storlek och gör anspråk på flickan. På den sista bilden avslutas sekvensen med att flickan kaxigt deklarerar, Nu är jag ledig! För hennes fötter ligger den fula roboten krossad och hon möter frimodigt betraktarens öga. De sexiga figurerna är omstridda, särskilt bland amerikanerna finns de män som vill värna om gruppens site som en plats som man kan rekommendera för barn. En kompromiss är att länkar till de tveksamma motiven numera måste förses med en varning.

Män som bygger små flickfigurer av papper och uppenbarligen njuter av att forma dessa nätta kroppar och söta plagg lämnar tydliga försäkringar om att de samtidigt är extra manliga. Kvinnan som verkligen byggt en hel liten flotta får finna sig i att bli påmind om att samlingen ändå inte är fullständig. De betryggande normerna måste upprätthållas och det beror bland annat på

att den hobbymaterialitet som manifesteras faktiskt ibland är tämligen queer, ungefär som när pojkar leker med Star Wars figurer i ett dockskåp (Nordberg 2005:122). Kvinnor får inte vara intresserade av sex i pappersbyggarnas värld, vilket visas av att den unga amerikanska automatbyggaren Sandrine Sheon här om året blev utesluten ur gruppen sedan hon skapat verk som Mr and Mrs Masturbation.

Hemdatorn som referenspunkt

Att klippa och klistra med papper i syfte att skapa dekorativa och onyttiga saker var på 1800-talet framförallt en syssla för kvinnor. Pynt och pyssel var feminint kodade och skulle utsättas för mycket hån av den moderna designrörelsen. Sedan 1800-talets metodiska romantisering av kvinnoidealet har små och nätta saker pålitligt halkat över på den feminina halvan av smakfältet. Njutningen att hantera det bräckliga och dekorativa är därför ett potentiellt hot mot vanliga förståelser av maskulinitet. Valet av larmande och storskaliga teknologier som favoritmotiv är knappast någon tillfällighet. Men deras omvandling till bräckliga papperssvalor är inte det ett påtagligt gränsöverskridande, rentav en queer materialitet.

När modellerna placeras i hemmiljö kan det tyckas som en gest av samhörighet med familjen. Historiskt blev hobbyn ett sätt för män att komma in i hemmet på egna villkor, skriver Steven Gelber (1997). Det är ett utvecklingspsykologiskt scenario som bygger på fadern som förebild, att han ska introducera yttervärlden och bryta den symbios modern i traditionell psykologi anses stå för. De album som diskuterats visar produkter av män som ibland tycks vara på väg bort från familjen, ibland på väg in i den. Albumen uttrycker olika ambivalenser men erbjuder knappast facit eller några definitiva tolkningar. Rörelsen runt hemmet och barnen och utspelen mot kamratkretsen är ändå något som ger en underliggande spänning åt denna produktion av små objekt.

Många bilder i albumen visar modellerna stående på en grön skiva av plast med ett rutnät i centimeter eller tum som används som underlag när man bygger. Det ser prydligt och ordentligt ut, förutom att det är ett sätt att framhäva själva det arbetsliknande draget i hobbyn. Här är hemmets egen lilla fabrik! Ett annat populärt val av bakgrund är den egna datorn. Istället för att betona klippandet och klistrandet pekar den vyn på hobbyns digitala karaktär. Datorskärmar fungerar åskådligt som en indikator på skalan, ungefär som man förr använde en tändsticksak. De många bil-

derna av datorskärmar och manliga pysselhörn världen över förmedlar en kollektiv trevnad och hemkänsla. Fotot av datahörnet placerar betraktaren direkt i fotografens stol, ett lite hissnande perspektiv. Det är slående hur lika alla datorhörn är med skärmen alltid oföränderligt i mitten, en strävan efter ordning som lika energiskt motsägs av röran av grejer runt omkring, stora och små saker. Elaine Lally (2002) har studerat hur datorn integreras i hemmet i en ekologi av samarbetande objekt. Men hennes bilder är tagna på avstånd för att ge ett större perspektiv. Bilderna från hobbyisternas album kryper in på. De är tagna från stolen där man sitter vid sin dator. Den tanken kommer till sist, att alla bilderna formar en hobbyisternas gemensamma fantomkropp, kuran- de i ett digitalt och gränsöverskridande hem.

Andra texter från projektet *Från två dimensioner till tre* inom paraplyet *Kommersiella kulturer* vid Centrum för konsumentvetenskap i Göteborg handlar om varuform och miniatyrisering (Mörck 2003), om klippdockor och femininitet (2004), om miniatyriseringens idéhistoria (2005) och om klippark och samlande (kommande). Projektet finansierades av Riksbanken 2002-2006.

Källor

- Barthes, Roland 1970. *Mytologier*. Stockholm: Bo Cavefors.
- Connell, Robert 1995. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Gelber, Steven M. 1999. *Hobbies. Leisure and the Culture of Work in America*. New York: Columbia University Press.
- Lally, Elaine 2002. *At Home with Computers*. Oxford: Berg.
- Mörck, Magnus 2004. *Älskling, jag krympte sakerna! Artefakter och kroppar nedladdade från Internet*. Kulturella perspektiv 1-2003.
- Mörck, Magnus. *Begärets avatarer. Klippdockan som gränsobjekt på Internet*. Laboratorium 3-2004.
- Mörck, Magnus 2005. Grosse Ideen über kleine Dinge. I: Stölting (red.), Das 17. *Internationale Karton-Modellbau-Treffen. Tagungsbericht*. Bremerhaven: Deutsches Schiffartsmuseum
- Mörck, Magnus kommande. From Analogue to Digital (and back). Collecting in an internet community. I: *European Advances in Consumer Research*, vol. VII.
- Nochlin, Linda 1994. *The Body in Pieces. The fragment as metaphor of modernity*. London: Thames and Hudson.
- Nordberg, Marie 2005. Det hotande och lockande femininet. Om pojkar, femininitet och genuspedagogik. I: Nordberg, Marie (red.) *Manlighet i fokus. En bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Osgerby, Bill 2001. *Playboys in Paradise: Masculinity, Youth and Leisure-Style in Modern America*. Oxford: Berg.
- Pink, Sarah 2004. *Home Truths. Gender, Domestic Objects and Everyday life*. Oxford och New York: Berg.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 1990. *Epistemology of the Closet*. Berkeley: university of California Press.

Det obetydligas betydelse

– dammets kulturella dynamik

Robert Willim

Vad är det mest obetydliga du kan tänka på?
Damm och stoft är ett högst troligt svar. Damm associeras dessutom med händelselöshet och inaktivitet. Stillastående och anspråkslöst. I Nationalencyklopedin hänvisas till betydelser som tråkighet och ålderdomlighet. Men vi vet alla att

det egentligen är aktivitet som ger upphov till damm. Ju mer rörelse, desto mer damm. Detta gråa svårgreppbara stoff borde kanske associeras med fart och fläkt. Och är dammet egentligen så obetydligt?

Det oansenliga, det flyktiga

Dammet hänger samman med föreställningar om mikrokosmos och det mikroskopiska. Damm kan uppfattas som en oansenlig materialitet. Men bara om det uppträder i mindre mängder. Moln av små partiklar kan förmörka skyn i dammstormar eller i stoftmolnen från vulkanutbrott. Drivorna av damm som samlas i till exempel textil, spannmåls- och pappersindustrin, och som måste hanteras med avancerade renings och ventilationsanläggningar, är allt annat än bagatellartat. Dammets roll varierar beroende på klimat och sammanhang. I nomadtältet i Sudan har dammet en annorlunda roll än i mikrochip-fabriken i Singapore, och i vardagsrummet i Bälinge har dammet en annan laddning än på Naturhistoriska museet i Stockholm. Det uppmärksammas i olika grad, och på skiftande sätt.

Med industrins framväxt har djupgående vetenskapliga analyser av dammets karaktär och beteende utvecklats. Idag hanteras och analyseras mikrokosmiska materialiteter och förlopp i en rad vetenskapsgrenar och industrier. Mikrobiologi, genetik, nano-teknik, elektronik, atom- och molekylfysik. Men vad är egentligen damm? Ansamlingar av fibrer och fragment från en rad källor; kroppsutsöndringar, mineraler, mikroskopiska beståndsdelar som lösgörs från objekt i vår om-

givning. I den brokiga kategorin damm innefattas även döda och levande mikroorganismer, sammanboende med diverse material. Även de mest fasta material eroderar med tiden och löses upp i mindre partiklar (Amato 2000:3). Bilnycklar, böcker och storslagna monument löses upp, slits ner, fragmenteras och blir till damm. Blir till det flyktiga, det potentiellt luftburna. Men om dess täthet och densitet åter ökar övergår dammet gradvis till fast form, för att inkorporeras i den kulturella kategorin smuts (ibid:1).

Engelskans dust täcker in de båda svenska orden damm och stoft och länkar samman de gråspräckliga anhopningarna under möblerna med förtäta fraser som ”du är av stoft, och till stoft skall du åter varda”. Dammet och stoftet, som livets beståndsdelar, som del av livets ursprung och kretsgång. Här finns det en dubbelhet. I föreställningsvärldarna står dammet för stillastående och stagnation, men även det flyktiga och svår-fångade, det kanske osynliga, det som bara luktar eller ger en speciell smak i munnen.

Dammet går också att koppla till föreställningar om hälsa. I olika tider och sammanhang har människor förhållit sig på skilda sätt till detta fenomen. För mycket damm uppfattas numera som hälsovådligt. Men innan hygien under nittonhund-

ratalet blev ett begrepp hade dammet, och mikroskopiska partiklar en mer dold kulturell roll. Små partiklar var inte omedelbart förknippade med hälsa och sjukdom. För några hundra år sedan, under sexton- och sjuttonhundratalet stod inte de små materiorna i centrum för hälsotänkandet. Då var det istället diverse odörer som uppfattades som de stora riskerna. Stillastående illaluktande luft sågs som riskfylld. Man trodde att stanken i sig kunde sippra in i den mänskliga

kroppen och förorsaka sjukdom. Därför skulle luften sättas i cirkulation, eller så skulle det illaluktande bekämpas med hjälp av behagliga dofter. Parfymering sågs som en hälsobefrämjande åtgärd (Shove 2003:86f).

När mikroorganismer som bakterier uppmärksammades med hjälp av ny teknik flyttades fokus till den mikrokosmiska världen av farliga och hälsosamma partiklar. Eftersom det kom att handla om för ögat osynliga organismer så var den omedelbara kopplingen till damm eller smuts inte given. Hälsofarliga bakterier kunde frodas i det som uppfattades som ett rent utrymme. Men trots bristen på denna omedelbara koppling så har det påtagligt skitiga, smutsiga och dammiga ofta kommit att associeras med ohälsa (ibid:88). Inte minst då det har utmanat föreställningar om ordning och reda, som Mary Douglas visat.

Som del av det svårfångade, det kanske osynliga, och det som utmanar ordning och normalitet, går det därför att koppla till händelser och berättelser kring bokstavs-beteckningar som H5N1 och HIV. Virusens spridning och dammets rörelser är del av samma svårfångade flyktighet. När fågelinfluensaviruset H5N1 en vårvinterdag 2006 påträffades hos döda viggår utanför Oskarshamns kärnkraftverk kopplades två mikrokosmiska

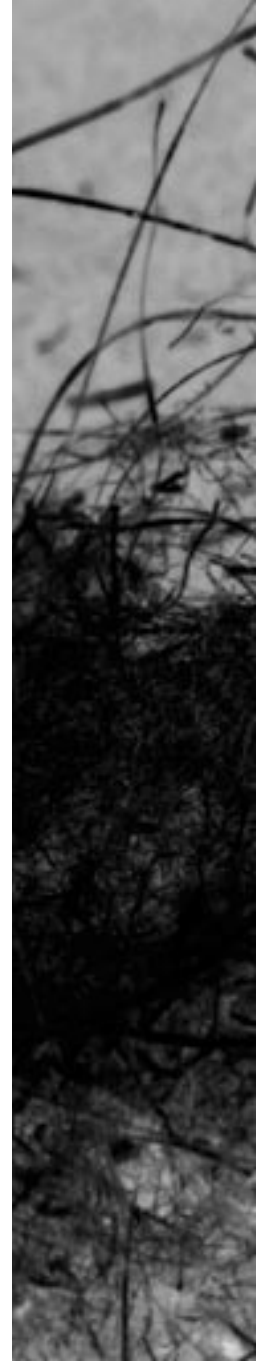
kretsar samman. Försöken att hindra ytterligare spridning av viruset var speciellt gynnsamma i ett geografiskt område där myndigheterna hade en beredskap för att spärra av och stänga in de eventuella radioaktiva stoftmoln som skulle kunna spridas i samband med en olycka vid kärnkraftverket. Virus och radioaktivt stoft. Men dilemmat, när det gäller radioaktivt damm, virus eller andra luftburna mikrokosmiska partiklar är att deras flyktighet sällan går att bemästra med hjälp av avspärningar. Det läcker in, och ut. Dammets korsar gränser, virvlar även igenom rågångarna mellan kulturella kategorier.

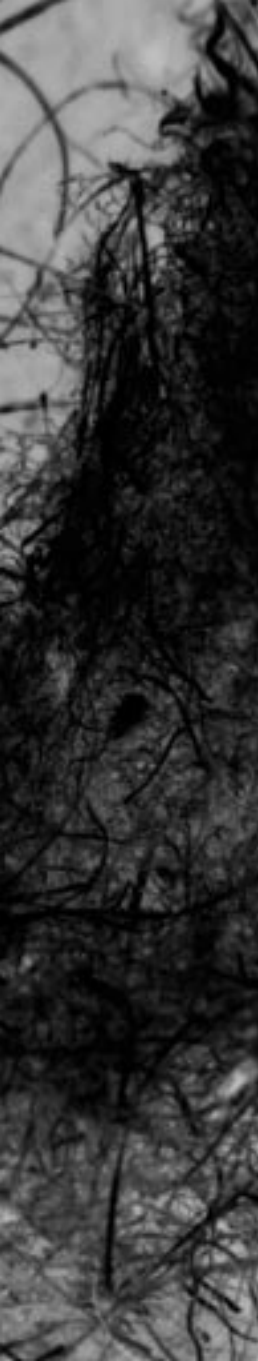
Dammets vara eller ickevara

Låt oss då öppna dörren till hemmet, för att gå till de vedertagna associationerna till händelselöshet och tristess. "Ligger det ett ETN-nummer här och samlar damm"? När något inte rörts på ett tag så beläggs det med damm och stoft. Damm kan märkas när det virvlar runt i stora mängder, men i hemmiljö är det i regel när aktiviteten avtar som vi märker dammet. När vi kommer in i ett helt stilla rum så ser vi hur det som en gång virvlat omkring har samlat sig. När rörelsen blir mindre så slår sig alla dessa heterogena beståndsdelar samman och agglomereras. Dammrättorna och värmeväven formeras.

Dammets associeras mer med det för-gångna än med framtiden. Strömlinjeformad och snabb teknik med siktet inställt på framtiden rör upp dammet, men lämnar det bakom sig. Dammets lägger sig som ett flor över ting som påminner om det som en gång var. Dammets är en imperfekt materialitet. Det minner om de projekt som kanske aldrig fullbordades, som övergavs och föll i träda, som kom att uppfattas som händelselösa.

Det finns ytterligare en aspekt av dammets relation till inaktivitet. Dammets koppling till händelselöshet och stagnation upprätthålls troligtvis gärna av olika aktörer såsom städförespråkare, dammsugartillverkare och hygienväktare. Ett hem där dammet inte städas bort med täta intervaller är ett inaktivt hem. Här härskar lättjan och oföretagsamheten. Här har vi en god arena för sjukdom och allergiutveckling. Dammets virvlar runt och lägger sig i det spänningsfält som uppkommer mellan föreställningar om hemmet som en trygg respektive farlig plats.

När man i slutet av artonhundratalet upptäckte att det fanns mikroorganismer som bakterier, och att dessa kunde förorsaka sjukdom, intensifierades kampen mot smutsen och dammet i hemmen (se Martens & Scott 2006). I länder som Sverige byttes med decennierna många yviga möblemaning mot funktionalistiskt sparsmakad inredning. Befolkningen uppmanades att mer eller mindre dagligen skrubba och damma av sina hem. Maten skulle täckas över medan borstar och dammvippor brukades (ibid:42). Sedan dess har det funnits en lukrativ marknad för olika städartiklar, mirakeltrasor, dammsugare och rengöringsmedel i regnbågens alla färger. Rengöringsmedlen förses i regel med starka dofter. Tallbarrs- och citrondoft ska dölja lukten av unkna odörer och vardagsförfall. Här finns det kopplingar till sjuttonhundratalets föreställningar om luktens betydelse för hälsan.

Damm kan naturligtvis vara besvärligt. För en allergiker är dammet allt annat än obetydligt. Men det är inte

bara luftrören som kan drabbas, utan också det sociala livet. "Ja, vi har inte hunnit städa" säger man ursäktande. Inte hunnit? Här dyker frågan om aktivitet upp igen. Ibland, för vissa, kan det fungera som ursäkt att man har varit så upptagen att man minsann inte har hunnit prioritera dessa dammråttor som har slagit läger under hallbordet. "Låt dem hållas." Om precis detta scenario vittnar Per Svensson i sin genomgång av svenskt boende genom nittonhundratalet. Dammråttorna har en inte oviktig biroll i svenskarnas sociala leverne.

Inte konstigt att städningen utlöser så många gräl och konflikter. Städningen är en osäkerhetsfaktor. Städningen gör oss osäkra. Osäkra människor blir gärna grälsjuka och aggressiva (eller köper sig skenbar säkerhet i form av handböcker och så-här-ska-du-göra-listor).

Osäkerhetskänslan minskas inte av att städstandarden i ett hem av tradition uppfattas som en karaktärsspegel. Personligheten speglar sig i parketten och toaletten. Ordentliga och pålitliga människor har det rent och snyggt i hörnen. Stökigt rum vittnar om stökigt liv. Solkiga golv kan tyda på att inte heller handeln och vandeln är fläckfri.

Å andra sidan kan ett slarvigt och dammigt hem bekräfta att här bor charmiga och kreativa konstnärstyper eller extremt framgångsrika och upptagna karriärmänniskor som har viktigare saker att tänka på än att hålla rent i varje hörn. Dammråttorna i hörnet kan också uppfattas som gulliga husdjur hos en familj som just prioriterar Familjen och Umgänget Med Barnen och Det Som Är Väsentligt i Livet framför skinande blanka parkettgolv. Ett gnistrande rent hem kan därför vara misstänkt, ett uttryck för ängslighet, fyrkantighet, inskränkthet, djupfryst känsloliv, smygsadism och oförmåga att få orgasm.

(Svensson 2002:110f)

Därefter konstaterar Svensson att det idag är lättare att hitta människor som villigt medkänner att deras hem ser ut som en kaoszon, än de som hävdar att de inte skulle stå ut om de inte fick våttorka golven minst två gånger i veckan. Men här finns säkerligen en skillnad beroende på var och vem man frågar. I vissa hem vore det otänkbart att se på den senaste dokusåpan genom ett dammfilter på teven, medan det i andra inte ens finns någon teve, men däremot rikligt med dammråttor. I detta sammanhang behöver inte frånvaro av teve, men riklig förekomst av dammråttor vittna om låg social status. Tvärtom. Det är kanske det som Svensson anspelar på. Hur det har skett

en social rockad bland dammråttorna. Idag frodas de inte i Lubbe Nordströms smutsiga fattigsverige, utan istället hemma hos bobo-folket (bourgeois bohemians) som det skrevs om för några år sedan, och bland dem som i jobbet tillbringar en stor del av tiden på hotellbarer och i flygplatsernas business-lounger. Men dammråttan är sällan något önskvärt. Det handlar mer om i vilken grad den uppmärksammas i olika sammanhang och av vilka människor.

Elisabeth Shove (2003) har skrivit om hur normalitet organiseras socialt, hur normer och föreställningar kring det passande sprids, formas, ändras och upprätthålls. Det handlar då bland annat om hur olika människor förhåller sig till renlighet och bekvämlighet. Hur mycket ska man damma soffan för att den ska bli ren? När övergår textilfibrerna i soffkuddarna till att bli damm som ska städas bort. Det har delvis att göra med att fibrerna flyttar på sig, hamnar där de inte förväntas vara. Till exempel under soffan. Men det handlar inte bara om placering, om hur något hamnar på "fel" plats. Det handlar också om hur uppmärksamhet riktas på olika sätt. Vad som uppmärksammas och på vilket sätt detta sker, är del i en kulturell dynamik där förhållandet till teknik är central.

Utrotningsteknik

Städning och renlighet har blivit intimt sammankopplat med teknikutveckling. Nya tekniker förväntas göra vardagen alltmer dammfri. Per Svensson, som belyser städningens betydelse under nittonhundratalet, ser det emellertid som att svenska folket, och inte minst kvinnorna, har gått på en blåsning. Under stora delar av ett sekel har olika förspråkare för hygien och ordning försökt övertyga om vikten av ett rent hem och om hur denna renhet ska uppnås genom en del arbete, men inte minst med hjälp av ny teknik. Försäljare av hygien-teknik har mer än gärna stämt in i denna kör. Ett problem med denna typ av retorik kring den nya teknikens frälsande egenskaper på städfronten är att tekniken ofta finns sådär lite på avstånd. En liten bit in i framtiden. Mirakeldammsugare och annan teknik som tar städjobbet från människorna är ofta så kallad vaporware (jfr Willim 2002). Teknik som målas fram i marknadsföringsretoriken, och som snart utlovas kunna ta plats hemma hos folk. Men som i regel aldrig anländer till hemmen, i alla fall inte i den förhålligade form som retoriken målat upp. Istället är fortfarande frågan om städning och vem som ska ta hand om vems "skit" ett brännhet ämne, som för något år sedan blev politiskt sprängstoff i samband med den så kallade "pigdebatten" (jfr . Ernsjö Rappe & Strannegård 2004).

Målet med den nya tekniken, alltifrån det tidiga nittonhundratalets första bullriga dammsugare fram till dagens självgående robot-modeller som iRobot Roomba eller Electrolux Trilobite är att utrota dammråttan. Detta genom så lite arbete som möjligt. Drömmen är att tekniken ska eliminera damm och smuts, utan att heminnehavarna ska behöva bry sig. Som det sägs i en slogan för Roomba: *"Städar hemma när du är borta"*. Eller Electrolux Trilobite, som erbjuder *"städning utan ansträngning"*. Denna tingest, som av företaget beskrivs som *"världens renligaste djur"* ska konkurrera ut dammråttan i hemmets ekosystem. *"Likt en fladdermus sänder dammsugaren ut ofarliga ultraljudssignaler för att beräkna rummets storlek och navigerar sedan utan problem genom rummet. Den upptäcker även trappor. Drop and go!"* (www.electrolux.com). Under rubriken "upplev den" beskrivs det hur trilobiten jobbar.

Med full automatik och smidig nog att komma under sängar och soffor kommer denna vänliga robot att spara din rygg. Dammet minimeras eftersom roboten når långt in i hörnen. Utrustad med en genial borste och ett formidabelt sugsystem klarar roboten av alla typer av golv från mattor till hårda golv - utan att du ens behöver lyfta ett finger.

(*ibid*)

Men dammråttan är som sagt svärfångad. I juni 2004 testade tidskriften *M3 – Digital World* den självgående dammsugaren Trilobite.

Dammsugaren är ganska så duktig på att städa men i hörn och utmed kanter blir det inte riktigt rent. Man kan alltså inte luta sig tillbaka alltför länge, dammråttorna kommer nämligen att bygga bo under soffan och på andra svåråtkomliga ställen. Dammsugaren kan vara tidsinställd och gå igång på bestämda tider. Extra bra när den låter hela 75 dBA. En liten bugg hittades också. Under testperioden tog Trilobite fel på sin dockningsstation och subwoofern ett flertal gånger, uppvaktningen var inte besvarad.

(M3, juni 2004)

Dammrättorna lyckas än så länge smita undan även de senaste hi-tech-lösningarna. Medan dammsugar-roboten fruktlöst försöker docka med hembioanläggningens subwoofer frodas dammet under soffan. Den perfekta utrotningstekniken för dammråttor finns fortfarande bara som vaporware.

Men vad är det egentligen som ska utrotas, och vad är meningen med den nya städtekniken? Om vi ser på dagens dammsugarutbud så förekommer det produkter som saluförs med andra argument

än de självgående robothusdjuren. Electrolux VD Hans Stråberg letar efter en "dammsugarnas iPod", en livsstilsprodukt som ska väcka positiva känslor hos kunderna (Ny teknik 060201). Med serien Ergorapido hoppas man uppnå detta. Dessa dammsugare ska kunna stå framme som estetiska markörer som pryder sin plats och inte behöver gömmas undan i garderoben. Hygientekniken ska liksom bilar och andra så kallade mogna konsumentprodukter anpassas efter rådande trender. Men de ska inte bara vara snygga och smakfulla. De ska också vara funktionella. Vilket i detta sammanhang betyder effektivitet i dammbekämpning.

Gemensamt för en rad av dagens dammsugare är att de är försedda med ett eller annat filter som rensar luften och reducerar risken att dammpartiklar, pollen eller allergener virvlar ut i luften efter att ha passerat genom dammsugarens utblås. Dammsugaren har i detta sammanhang blivit en rensningsteknik som har förändrat föreställningarna om renhet och hygien. Vetskapen om att ett filter i apparaten eliminerar partiklar som är osynliga gör att en lågteknologisk avdammning med trasa och dammvippa kan uppfattas som undermålig. Har du däremot kört en runda med dammsugaren vars filter enligt reklamen suger upp 99,5% av alla små partiklar, då har du i alla

fall gjort ett försök att rensa bort det farliga och osynliga som virvlar omkring. Tekniken formar förväntningar och föreställningar om renhet och om vad som är passande och normalt (Shove 2003:82ff). Gränserna för vad som räknas som effektiv dammbekämpning förändras i takt med teknikutvecklingen. När heminnehavare förväntas ha dammsugare försedda med luftfilter för att rensa luften så är det inte dammråttan under soffan som är det hot som i första hand ska elimineras. Hotet finns i det osynliga och svårgripbara som virvlar omkring i luften, och detta hot går inte att undanröja utan de nya prylarna. Härmed placeras tekniken, helt i linje med marknadsförarnas önsknings, in som del i upprätthållande av normalitet

Dammets permanens

Teknik och allehanda produkter används för att ge en känsla av att dammet elimineras. Då det har samlats till dammråttor och synliga beläggningar är det också en relativt lättfångad materialitet. Det är denna form av synliga damm som associeras med stillastående och stagnation, men detta är som sagt bara en av denna skenbart obetydliga materialitets manifestationer. Enligt Carolyn Steedman är dammet intimt sammankopplat med cirkularitet och omlopp, och med omöjligh-

ten i att något en gång för alla försvinner totalt (Steedman 2001:164). Joe Moran, som använder sig av Steedmans tankar, går vidare med att konstatera att damm utgör en, ofta ouppmärksam, konstant i vardagslivet (2004:66). Vi kan inte helt utrota dammet, bara derangera det, flytta runt det. Dammet kopplar genom sin flyktighet samman hemmen med världen utanför, med mer eller mindre påtagliga kretslopp i världens olika mikrokosmos. Det visar hur ett hem aldrig är något isolerat oavsett om vi förser det med otaliga lås och filter.

Trots envetna försök till utrotning så kommer alltid dammet tillbaka i någon skepnad. Som en påminnelse om världens föränderlighet, om fåfängligheternas fåfänglighet. Dammet finns där hela tiden, ofta osynligt kanske bara avslöjat av en svag doft, medan det rörs omkring av aktivitet i rummen. Ibland ser vi dess rörelse när det belyses av en solstråle. Men det är när aktiviteten dämpas som dammet samlar sig, och får skepnader som vi lätt kan uppmärksamma. Vi tror att vi kan utrota det, eller stoppa det med filter och reningsanordningar. Dessa föreställningar bringas dock lätt i oordning genom det faktum att damm är en av vardagens och hemmets grundläggande beståndsdelar.

Källor

Amato, Joseph A. 2000: *Dust. A History of The Small & The Invisible*. Berkeley: University of California Press.

Ernsjö Rappe, Tinna & Strannegård, Lars. 2004: *Rent hus. Slaget om den svenska dammrätten*. Stockholm: Norstedts förlag.

Martens, Lydia & Scott, Sue. 2006: Under The Kitchen Surface: Domestic Products and Constructions of Home. I: *Home Cultures*, Volume 3, Issue 1. Pp 39-62.

Moran, Joe. 2004: History, Memory and the Everyday. I: *Rethinking History* Vol. 8, No. 1, March 2004, pp. 51-68.

Shove, Elisabeth. 2003: *Comfort, Cleanliness and Convenience*. The Social Organization of Normality. Oxford: Berg.

Steedman, Carolyn. 2001: *Dust*. Manchester: Manchester University Press.

Svensson, Per. 2002: *Svenska hem. En bok om hur vi bor och varför*. Stockholm: Bonnier fakta.

Willim, Robert. 2002: *Framtid.nu – Flyt och friktion i ett snabbt företag*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Att vara hemma borta

– bondgårdens kommodifiering och
hotellens privatisering

Szilvia Gyimóthy & Erika Andersson Cederholm

Inledning

Det kommersiella hemmet i alla dess former, från högklassiga hotell till enkla vandrarhem, är exempel på de många mellanformer eller "gråzoner" av sfärer eller platser som varken är det ena eller det andra. Det är varken en renodlat privat eller offentlig arena utan befinner sig någonstans däremellan. Vissa boendeformer betonar det privata, småskaliga och familjära, medan andra lyfter fram

det anonyma och storskaliga. Andra, som många medelklasshotell, försöker kombinera en känsla av det privata och trygga hemmet med standardisering i stor skala. Gråzonskaraktären gör det kommersiella hemmet till en frizon, en zon för överskridanden av vardagliga roller, men även synliggöranden av de strukturer och förväntningar som vi förknippar med såväl hemmet som det offentliga.

Den vida skalan mellan "privata" boendeformer och stora anonymiserade hotellkedjor gör att mellan- eller gråzonerna kan ta sig olika – ibland diametralt motsatta – uttryck. I landsbygdsturism, till exempel Bo På Lantgård och LRFs turismsatsning Upplev Landet, bejakas intimiteten och gemenskapen med andra som en viktig aspekt av det hemlika icke-hemmet (www.bopalantgard.se 2005-12-01; www.upplevlandet.se 2005-08-17). "Hemma hos" i det här fallet handlar om att skapa en idealiserad hemmatillvaro där man slipper vardagens alla förpliktelser, en frizon från hemmets arbete. När hotellbranschen däremot använder "hemmet" som en viktig metafor för att bryta mot den standardiserade anonymiteten, handlar det snarare om att skapa en bakre arena som har hemmets fördelar med känsla av frihet och frånkoppling av förpliktelser och ansvar. Men även om det kan vara en flykt från hemmets arbete, kan det fungera som en tillflykt till det professionella arbetet. Här kan du få möjlighet att arbeta ostört, utan störande familjemedlemmar eller kolleger och med all tänkbar teknisk utrustning tillhands inom några få kvadratmeter. Och istället för en idealiserad intimitet med andra, får du här möjlighet att ge dig hän åt dig själv. Även om hotellet görs hemlikt med utbud i teknik, mat eller kokmöjligheter som ska ge dig samma individuella frihet som hemma, eller i form av hemska-

pande inredningsdetaljer, utgör det fortfarande en anonym sfär. Detta trots att man har försökt skala bort anonymitetens nackdelar, som upplevd standardisering och känsla av ensamhet. Du kan få vara för dig själv utan att behöva känna dig ensam.

I följande tvillingessäer diskuterar vi två diametralt motsatta uttryck hos det kommersiella hemmet. Erika diskuterar "hemma hos" i form av landsbygdsturism förankrad i traditionell och lokal kontext som ett uttryck för intimitet och längtan efter gemenskap, medan Szilvias "hemma ute" med exempel från hotellvärldens skiften i trender och koncept, är ett uttryck för individualitet förankrat i ett urbant och kosmopolitiskt landskap. Det kan på flera sätt tyckas vara diametralt motsatta former av boende, men här betonas även likheterna genom det sätt olika innebörder av "hemmet" används i marknadsföringen, som till exempel vikten av frihet och valmöjlighet hos gästen, samt möjligheten att få ge sig hän och på ett ritualiserat sätt renodla vissa aspekter av den senmoderna tillvaron: längtan efter intimitet respektive individualitet.

CASTELLANE
CHAMPAGNE
CASTELLANE
BRUT

CASTELLANE

Hemma hos

”Välkommen till Brunnsta Gård

Kom till oss om Du vill uppleva vårens äppel- och körsbärsblom eller den svenska sommaren med friska mornar, härlig grönska, fågelsång och ljusa kvällar. Om hösten finns det gott om bär och svamp i skogarna och på vintern kan du åka pulka och skidor eller fiska på isen./.../ Gården ligger i en lantlig idyll med Stockholm och Arlanda inom räckhåll. Vi erbjuder boende med rum och frukost eller självhushåll i en mysig gammal ”Bullerby” med syrénhäckar, äppelträd och röd-vita hus. /.../ Till frukost serveras gårdens egna ägg från våra frigående höns. Vill du kan du vara med och plocka äggen kvällen innan. Du äter antingen tillsammans med oss eller på egen hand, kanske ute i trädgården. Övriga måltider kan Du tillaga själv i det kök som hör till ditt boende eller så väljer du att besöka någon restaurang i Bålsta.”

(www.brunnstagard.se 2005-12-01)

Vi känner oss välkomnade till Brunnsta gård, ett Bullerbyn i naturskön omgivning med gammaldags bondgårdsatmosfär och avkopplande hemmafrid. Du kan sitta ute i trädgården och äta om du vill, men du kan också få äta med värdfamiljen. Du kan få plocka ägg om du vill, men också låta bli. Du

får göra som du vill, men i en familjär miljö, ungefär som hemma. Men samtidigt är det inte riktigt som hemma. På Brunnsta gård har du tillgång till ett värdskap, en självklar service som finns till för dig, precis som på hotell. Samtidigt har du alla fördelar med hemmet: intimiteten, personligheten, det nära och småskaliga. På Brunnsta gård kan du njuta av en av de mest centrala aspekterna av hemmet: det familjära, närheten till andra, tryggheten. Vad Brunnstagårdfamiljen, Lena och Göran och deras barn Kristina och Anders, erbjuder – liksom många andra värdfamiljer i lantgårdsturismen - är familjaritet för familjer hos familjer. Du erbjuds en form av intimitet i hemmiljö. Det kan vara när du får äta med värdfamiljen i deras kök eller när du deltar i gårdens vardagsaktiviteter tillsammans med dem, som att plocka ägg. Men du kan också uppleva en intimitet med din egen familj, vilket kanske kommer i skymundan när hemmalivets alla vardagliga förpliktelser tar över. Visserligen är vi kanske intima med varandra när vi städar tillsammans och barnen följer med och storhandlar inför veckoslutet. Men det är kanske inte den intimitet som vi idealiserar och längtar efter. Det är snarare när all städning och shopping är avklarad, som vi förväntar oss att ”bara” kunna umgås med varandra. Denna intimitet måste dock ringas in i tid. Vi måste rama in den som något extraordinärt, som vi gör ”sedan”,

Hemma ute

I början av 1970-talet börjar det dyka upp allt fler artiklar i hotellbranschens facktidningar som handlar om hotellrumsdesign där hotellchefer uppmanas att skapa "ett hem utanför hemmet" för sina gäster. I ett inlägg under rubriken "Hotellrummet: gästens hem" kan vi bland annat läsa:

"Som boligstandarden stiger, må der tages hensyn til gæsternes forventninger om et "hjem" og hotellet kan ikke tillade sig at byde på et upersonligt, kedeligt og farveløst kammer."

(Hotel og Restaurant 1971)

Nu har över trettio år passerat, men hotellbranschen använder fortfarande hemmet som en referenspunkt i sina broschyrer. Det är framförallt hotellkedjor av medelklass som använder sig av hemmet som metafor, vilket resulterat i en rad likartade varumärkesslogans: "Your Second Home is First" (First Hotels), "Ett hem på vägen" (Choice Comfort Hotels) "Ditt hem när du blivit utkörd!" (Danska Kroger och Hoteller, vår översättning. Original: "Ditt hjem nær du er kørt ud!). De paralleller som dras mellan det privata boendet och det kommersiella hemmet blir till exklusiva kvalitetskriterier, eller en slags speciella kännetecken riktade till de kräsna gästerna, som

underlättar för dem att göra ett bra val mellan alla massproducerade och likformiga övernattningsställen. Med rätt uttryck för hemkänsla kan hotellet skapa konkurrensfördelar som är svåra att kopiera eller ersätta. Att gestalta den privata sfären på kommersiella premisser är dock en modifieringspraktik som utgår från några specifika antaganden om vad "hemmet" innebär (snarare än att enbart anpassa varje rum efter individuella behov). Denna del av vår tvillingessä kommer att belysa tre vanligt förekommande kriterier för hemmet i hotellreklam och broschyrer: individualitet, plats- och tidlös design och teknologibaseerat värdskap.

Individualitetens rituella inramning

Trestjärniga hotell erbjuder ofta ett "personligt och välkomnande rum" som uppmanar sina gäster att känna sig som hemma. Hemkänslan definieras på likartat sätt i flera broschyrer: Tack vare hotellets bekväma interiör, anpassad till individuella behov, kan du uppnå ett avslappnat och rogivande sinnestillstånd. Språket har också en direkt och personlig ton, vilket i sig ger associationer till privatlivets informella umgängesformer:

"Hög standard, välutrustade rum, en härlig frukostbuffé, omtänksam personal och en avspänd

på vår "lediga" tid, när allt "det andra" är avklarad. Kanske tänker vi att vi ska ägna oss åt denna idealtypiska hemmatillvaro på lördag eftermiddag när lunchbestyren är avklarade, eller på skogsutflykten. Eller så kan vi konsumera hemmatiden på ett mer inramat och väglett sätt via de tjänster som turismindustrin tillhandahåller. Vi kan på semesterresan ringa in och köpa den eftersträvsvärda extraordinariteten som vi behöver för att "bara vara" med varandra. I en annan annons för lantgårdsemester betonas till exempel inte bara vikten av att kunna umgås med värdparet, utan också med resällskapet: *"På Aspa Gård välkomnar Ingrid och Hans er till en romantisk helg. Här bjuds en härlig, lantlig miljö där naturen finns inpå knutarna. Stillhet, lugn och tystnad råder. Passa på att umgås med din partner och hämta inspiration för att utveckla relationen"* (www.upplevlandet.se 2005-08-17). Ibland är det denna aspekt av intimitet som du bör odla på semestern - att utveckla relationen - vilket du inte förväntas hinna med hemma i vardagen. Det idealiserade hemmet måste därför iscensättas på bortaplan, i en annan miljö.

I denna hälft av våra tvillingessäer diskuteras dels längtan efter att "bara vara tillsammans" som en idealiserad och viktig aspekt av hemmatillvaron, dels hur denna längtan tar sig uttryck i en form

av "hemma hos" turism. Här kan vi urskilja två aspekter av intimitet: dels intimitet med nära och kära - där bortovaron blir en stiliserad iscensättning av hemmatillvaron - dels intimitet med värdarna/lokalbefolkningen som kommersialiserar sitt hem för att skapa ett "hem borta" för andra.

Intimitetens rituella inramning

Turismupplevelsen kräver en inramning, ofta en rituell sådan för att markera den extraordinaritet som vi vill att turismupplevelsen ska vara. Den bör ha en början, den bör ha ett slut. Vad vi förväntar oss ska hända däremellan är något extraordinärt, annorlunda än det som vi inte betraktar som en turismupplevelse. Vad vi vill fylla denna extraordinaritet med tycks ha nästan oändliga variationer inom turismen. Men oavsett innehåll kan vi se till dess former. Turistresans strukturella former har diskuterats som en form av rituell upp-och-nedvänd tillvaro, en "liminal zon" som utgör en strukturell lekfullhet, kontrasterad mot vardagens normer (se t ex Cohen 1985; Gyimothy & Mykletun 2004; Turner 1969, 1978). I studier kring liminalitet och lek betonas ofta äventyrligheten, utmaningarna och de symboliska kontrasterna mot vardagens förutsägbarhet (se t ex Gyimothy & Mykletun, 2004). Det är här vi kan vara annorlunda, vi kan spela andra

atmosfär. På nästan alla hotell ingår även en enkla kvällsbuffé. På Comfort känner du dig som hemma!"

(www.comforthotelfregatten.se)

Hemmets bekvämligheter definieras först och främst genom det fysiska utrymmet och synliga materiella statussymboler. Loungen "överraskar" med spännande svensk design och hemkänslan "förstärks med en smakfull inredning och Hästens sängar". Det trendiga privatboendets estetiserande formgivning har blivit ett utbredd koncept även för hotellinteriörer, och kopplingen mellan identitetskonstruktion och konsumtion konkretiseras genom ett designhotells slogan: "You are where you sleep" (Hotel Skt. Petri, Köpenhamn). För att undvika att stilen blir allt för enhetlig och strömlinjeformad, kan gästerna välja mellan flera olika inredningsteman i ett och samma hotell. Detta är dock inte helt valfritt, eftersom smaken måste passa in i ett begränsat antal alternativ, till exempel maritim romantik, lantlig idyll eller urban minimalism. Därför erbjuds gästerna även andra möjligheter att uttrycka sin individualitet, som till exempel genom ommöblerbara rum. Varumärkeschefen på Choice Hotels, Jim Anhut, berättar:

"We tell our guests: make it your place! We have even installed adjustable shelves in the closets to

accommodate luggage, boxes and larger items. We actually invite our guests to change the room around, to make it more comfortable or to make it feel as if they were at home".

(Worcester 1999)

Hemmet definieras genom ägarskap och individens makt över plats och tid. Det är min "egen plats", där jag bestämmer stil och inredning, men också min "egen tid" som ger mig möjlighet att göra vad jag har lust med. Broschyerna talar till mig som individ och jag erbjuds en rad olika aktivitetsmöjligheter som jag kan delta i på frivillig basis. I nedanstående broschyrtext tilltalas gästen i andra person ("du") fyra gånger:

"Frukosten serveras i den magnifika ljusgården, där du även hittar hotellets reception, storbilds TV och lobbybar. Hotellet ger dig de ytor och mervärden som behövs för att uppskatta en semester eller arbetsvecka i ditt eget tempo, i ditt egna hem –fast på en annan ort."

(Choice Hotels 2005)

Att vända sig direkt till gästen betyder att han eller hon inte behöver dela "hemmet borta" med någon. Kanske ger hotellet individen ett ännu större handlingsutrymme än i "hemmet hemma", där fritiden begränsas och struktureras av icke

roller än i vardagen, vi kan tänja på de socialt konstruerade gränserna. Vi ger oss hän, vi vägar mer eller andra saker. Vi både markerar en individualitet vi inte lever ut i vardagen, som en hängivenhet till ett kollektiv, en tillfällig gemenskap med andra gränsöverskridare. Vi får "vara oss själva", tillsammans med andra. Turismens fysiska förflyttning – resan – gör liminaliteten och gränsöverskridandet extra tydlig. Men även på hemmaplan skapar vi liminala zoner som påminner om turistresans gränsöverskridande hängivenhet: rockkonserten, gypapasset, festen. Eller för att återgå till mitt tidigare, ännu vardagligare exempel, lördagsutflykten med familjen efter den rituella städningen/förberedelsen för den "lediga" tiden fylld av "bara vara".

Det är den vardagliga liminaliteten som jag här vill betona. Eller, den liminalitet som är intimt förknippad med en hemmatillvaro snarare än bortatillvaro. Jag vill med hjälp av en av sociologins klassiker, Georg Simmel, använda ett annat begrepp för denna inramade extraordinaritet: sociabilitet (1950). Sociabilitet, enligt Simmel, är det sociala livets lekform. Det är en i tid och rum symboliskt inringad lek med det sociala livets osynliga strukturer, eller socialiteten som Simmel benämner det. Men till skillnad från liminaliteten, så som den brukar analyseras i turismforskningen,

är det en lekfull förstärkning snarare än frikoppling från de vardagliga rollerna. Det är en stilistisk renodling av specifika drag som lyfts fram i ljuset på ett lekfullt och därmed harmlöst sätt. I det sociala livets lekformer kan vi i koncentrat utöva och synliggöra det sociala livets normer och förväntningar, vilket naturligtvis inte innebär att vi inte tar det på djupaste allvar. Sociabiliteten möjliggör en renodling av idealtypiska roller: vi "leker" partner, vi "leker" förälder, vi "leker" barn, vi "leker" mormor, vi "leker" god vän.

Bondgårdssemesterns "hemma hos" utgör en lek med de förväntningar på intimitet som förknippas med den privata sfären – hemmet. Det är en sociabilitet på så vis att den är inramad som extraordinär, och i det här fallet i form av turistresans tydligt inramade struktur. Men vad vi leker med i den här formen av turism, är inte något frikopplat från vardagen, utan vardagen som sådan, eller snarare, så som vi idealtypiskt föreställer oss den. Vardagen hemma i dess koncentrerade form, som är rik på relationer av en intim karaktär, som är "rena" i Anthony Giddens betydelse av begreppet (1991, 1992). I Giddens studie av det senmoderna samhällets omvandlingar diskuterar han den rena relationen som en typ av intimitet karaktäristisk för parrelationer – kärleks- och vänskapsrelationer - i en senmodern kultur. Den rena relationen är ett uttryck för

frivilliga hushållssysslor och familjeförpliktelser. Den privata gemenskapens rollfördelning och förhandlingar om den "fria" tiden (vem ska ta hand om disken?) och platsen (vem har fjärrkontrollen?) finns inte i det kommersiella hemmet. Här kan man få vara sig själv och enbart ta hänsyn till sina egna behov och intressen. "Mervärdet" uttrycks genom de möjligheter för individualitet som materiella inredningsdetaljer skapar utrymme för. Hotellrummet blir (som en slogan för ett lägenhetshotellet Accome uttrycker det): "Mer som hemma!"

Ett hem bortkopplat från tid och plats

Hemmet ger konnotationer till det igenkännbara. Denna dimension synliggörs i annonser från 1970-talet, där hotell med igenkännbar standard och välbekanta kulturella normer premieras. Amerikanska Ramada Inns utlovar en enhetlig hemkänsla i sina 400 hotell med sin slogan: "*Welcome home, wherever we are. And we're just about everywhere*". Det kommersiella hemmet på vägen är en "icke-plats" i Augés bemärkelse, en "common-place" eller ett transitrum, som för en kort tid ska hålla kvar resenärerna under deras färd (Augé 1991).

Gästens temporära hem, hotellrummet, produceras i massupplaga med hotellkedjans karaktäristiska möbler och faciliteter. Dessutom tillkommer en rad varumärkesbärande rekvizita som otvivelaktigt hör till hotellvistelsen: duschmössan, badskummet eller de andra små toalettartiklarna. På det sättet blir det kommersiella hemmet inte så mycket definierat genom sin geografiska belägenhet som genom sitt varumärke (vilket kan medföra en stor identitetskris för de enskilda hotell som köps upp av andra koncerner och varumärken). Genom att använda ordet "hem" synonymt med varumärkets namn, kan hotellkedjorna skapa ett icke-rationellt, känslomässigt band till sina kunder: "Du har ett hem att återvända till"... med adress Ramada.

Ramada Inns illustrerar sin annons med ett broderi av en karta över USA. Korsstygnbroderade väggbonader är en traditionell anglosaxisk och nordisk form av hantverk som ofta haft en central roll i hemmets prydnad. (Ramada annons från 1973)

självändamålet princip och ideal – vi håller ihop så länge vi har lust och så länge det är givande för vårt individuella livsprojekt. Den rena relationen bör präglas av ömsesidighet, hängivenhet och tillit, men ej av yttre krav som tradition, position och släktskapsförväntningar. Den rena relationen är en form av idealtypisk relation som i vardagen kanske inte når dess ”rena” form men som i former av sociabilitet kan iscensättas i en lekfull inramning. På semestern kan vi leka med de ideal av ömsesidighet och reflexivitet kring det individuella och gemensamma livsprojektet där vi visar att ”vi håller ihop för att vi väljer det”. Att vi väljer bondgårdssesestrar med ett hemma hos-tema är således inte bara ett uttryck för ett nostalgiskt sökande efter spår av ursprung och äkthet. Längtan efter ett svunnet paradiset i form av det enkla levernet har en lång kulturhistoria och har på intet sätt försvunnit som upplevelseideal. Men framförallt är platser och rum med symbolik av det lyckliga hemmet med gemenskap och närhet viktiga scener. De utgör en viktig inramning för det senmoderna samhällets lekfulla kommentarer kring den rena relationen.

Hemmet förankrat i tid och plats

Hemma hos turismen som t ex Bo på lantgård lyfter gärna fram platsens skönhet i annonseringen: ”Kom till oss om Du vill uppleva vårens äppel- och

körsbärsblom eller den svenska sommaren med friska mornar, härlig grönska, fågelsång och ljuva kvällar. Om hösten finns det gott om bär och svamp i skogarna och på vintern kan du åka pulka och skidor eller fiska på isen”(www.brunnstagard.se 2005-12-01). Men det är inte vilken skönhet som helst, det är en skönhet med ursprung: Vi erbjuder boende med rum och frukost eller självhushåll i en mysig gammal ”Bullerby” med syrenhäckar, äppelträd och röd-vita hus (ibid). Olika tecken på ursprunglighet eller äkthet i dess essentialistiska bemärkelse betonas gärna, både vad gäller landskapet, byggnader och inredning. Men i dagens turism är det inte bara platsen som ska beskådas och blicken som ska tillfredsställas, utan vi vill delta med alla sinnen (jfr Baerenholdt et.al, 2004; Perkins & Thorns 2001; Veijola & Jokinen 1994). I Upplev Landets katalog kan man urskilja två teman som förknippas med traditionellt lantbruk eller traditionellt landskap. Det är dels vardagsaktiviteter, som att delta i gårdens vardagliga och framförallt traditionella arbetsuppgifter som att utfodra djuren, lassa hö, baka bröd i vedugnen eller hjälpa till i snickeriet. Dels är det aktiviteter relaterade till naturen och omgivningen, som ridturer, naturguidningar, fiske och jakt (www.upplevlandet.se 2005-08-17).

Igenkännbara faciliteter och förutsägbar standard ger också en trygghet och känsla av säkerhet, vilket framförallt välkomnas av de oerfarna utlandsresenärerna. En Holiday Inn annons från 1973: *“When you are in a strange place, it’s good to see a familiar face”* ger gästen en försäkran om en trygg hamn, även på främmande plats. Holiday Inn i Paris representerar inte bara en viss nivå vad avser standard på varumärket, utan är också en kulturell metafor för amerikanska värden, normer och värdskapstraditioner. Dessa kan illustreras genom uppmaningen: *“pamper a home-sick appetite with a thick, juicy hamburger”* eller i följande trygga förtröstan:

“Perhaps the most comforting thing about International Holiday Inns is that they speak your language. In case you don’t speak theirs”
(Holiday Inns 1973)

Varumärket blir en förtroendegaranti och den pålitliga standarden betonas i slogans som: *“The best surprise is no surprise”*. Ordet *“övertaskning”* används som beteckning för obehagliga och riskfyllda reseupplevelser som man helst vill vara förutan:

“There are 152 reasons why the best surprise is no surprise. If you travel a lot you know the kinds of

surprises we’re talking about. Like lost reservations, lumpy beds and prices that inflate overnight...”
(Holiday Inn, 1976)

Det exakta numret (152 orsaker, vilka motsvarar Holiday Inns interna kvalitetsgarantier) understryker inte bara mängden av möjliga incidenter, utan också vikten av att ta in på ett ställe med professionell service som kan skydda gästen mot eventuella hot mot den förväntade tryggheten. Gästerna ska kunna förvänta sig att bli omhändertagna och ompysslade enligt den standard som 3- eller 4-stjärniga hotell utlovar:

“Call it reassuring. Call it comforting. But whatever you call it, I know I can count on everything being just right at Holiday Inn[...] I take care of my business and Holiday Inn takes care of me.”
(Holiday Inn 1977)

Citatet uttrycker en intressant parallell till det privata hemmets rollfördelning mellan föräldrar och barn. Å ena sidan lyser varumärkets personlighet igenom som en slags moder- eller fadersfigur som spelar den vuxnas myndiga roll (*“Holiday Inn tar hand om mig”*). Å andra sidan tillskrivs gästerna barnets roll, vilket indikerar hjälplöshet, beroende och barnslig förlustelse i kravlös och

För dagens turism är både fysisk och intellektuell aktivitet viktig, och bildningsaspekten något som inte bara förbehålls traditionell sightseeing med klassiska sevärdheter. Anskaffande av kulturellt kapital kan ske via en mängd upplevelseformer, där även relationsutövandet som sådant kan ses som en kanal för självutveckling och bildning. Traditionell vedugnsbakning betraktas i viss mån som en exklusiv och därmed attraktiv kunskap i sig, men via aktiviteter av det här slaget förväntas du umgås med andra. Du förväntas bli mer bildad i ditt relationsutövande och att du utvecklar förmågan att utöva den intimitet som den rena relationen kräver. Här har vi en annan form av äkthet än den som konkretiseras i det materiella: Landskapet, gården eller inredningen. I det aktiva utövandet, i deltagandet, vill vi snarare uppleva en form av existentiell äkthet, en känsla av totalt och sinnligt deltagande (Andersson Cederholm 1999; Wang 1999). Ning Wang till exempel, skiljer här på intrapersonlig och interpersonlig äkthet (1999). Den förra är en individorienterad flowliknande upplevelse av sinnlig här-och-nu upplevelse (likt bergsklättraren som förlorar sig i sin aktivitet och blir ett med berget)¹, medan den senare är en äkthetsupplevelse som nås via relationen till andra människor, tillsammans med andra. Vi skulle kunna säga att sociabiliteten uppmuntrar till

den senare typen av äkthetsupplevelse. Det stiliserade och lekfulla utövandet av den rena relationen är en form av interpersonell äkthet.

Leken behöver dock en inramning och här är den traditionella rekvisitan viktig. Den rena relationen utövas i en kontext: det lyckliga hemmet präglad av gemenskap. Även om dagens turist inte är så naiv att hon tror att alla kossor fortfarande mjölkas för hand har symboler av autenticitet och tradition en ej oväsentlig verkan. Atmosfär är viktigt. Gårdens attraktivitet bedöms inte enligt samma kriterier som hotell. Här är det inte antingen "tidlös" eller "trendriktig" design som förväntas formge hela upplevelsen enligt ett specifikt koncept, utan snarare en typ av konceptfri inredning som präglats av tidens gång. Upplevelsen ska ge en känsla av kontinuitet, tradition och historia. I Upplev Landets riktlinjer för producenter poängteras dessutom att det ska vara ett levande lantbruk, vilket skänker ytterligare en dimension till den här typen av upplevelseproduktion (www.upplevlandet.se 2005-08-17).

Det personliga värdskapet

Intimitet är ett starkt ord som framförallt ger associationer till starka känslomässiga band, till de personer som står oss nära: familj, släkt, vän-

nöjesbetonad konsumtion (saftiga hamburgare, favoritmusik, storbilds-TV).

Teknikbaserat värdskap

Hotellreklamens retorik genomsyras av värdskap, omtanke och gästfrihet. Men detta mervärde, vilket är tänkt att skapa en välkomnande hemkänsla, skapas på teknikens premisser:

"De större Superior rummen har ett fullt utrustat kök, matplats, arbetsbord och sittgrupp. Trådlöst Internet erbjuds som tillval i hela hotellet, och du kan titta på TV eller lyssna på din favoritmusik i stereon som finns i alla rum"

(Choice Hotels 2005)

Citatet korresponderar väl med broschyrens fotografier av hotellets folktomma rum och exklusiva lobby. Hotellvistelsen iscensätts som ett servicemöte mellan faciliteterna och (den oftast ensamma gästen). Gästen kan välja ett av de många aktivitetsalternativen eller tjänsterna som står till buds utan att behöva kontakta personalen. Hotellrummets TV-skärm fungerar som en form av indirekt värdskap då gästen person-

ligen välkomnas och informeras med artiga och standardiserade formuleringar:

"Dear Mrs Gyimothy. Welcome to our hotel. We wish you a pleasant stay and please do not hesitate to contact any of the additional hotel staff for additional support"

Gästen kan, med hjälp av fjärrkontrollen, kommunicera med personalen och beställa väckning eller frukost på rummet. Omtänksamheten överförs till ett tekniskt system för att göra betjäningen mer effektiv och mindre personalintensiv. Värdskapet reduceras till datorprogrammets rullmenyer och ömsesidigt uteslutande valmöjligheter. Men även om den minimala personliga interaktionen och den automatiserade servicekommunikationen skapar förutsättningar för en nästan helt anonymiserad vistelse, erbjuder det teknologiska värdskapet en annan form av hemkänsla. I dagens hotellrum kan du ägna dig åt nästan samma aktiviteter som du gör hemma. Det "välutrustade" hotellrummet blir ett litet men multifunktionellt hem som komprimerar entré, sovrum och TV-rum på tjugo kvadratmeter. En del hotellrum har även kök/pentry och en matplats, för att kunna motsvara hemmets alla funktioner. Samtidigt smältes privat-och arbetsrum samman som i hemmet. Det moderna hotellets tekniska värdskap möjliggör

ner. Och med tanke på idealiserandet av den rena relationen, bör relationen präglas av en ömsesidig icke-ändamålsenlighet mellan individer och utesluter på så vis traditionella strukturella förpliktelser som blodsband, eller instrumentella kommersiella relationer. Men åtminstone när det gäller det senare, ser vi många tendenser till kommodifiering av intima relationer och betoning av närhet och personlighet mellan personer i en kommersiell relation. Inom turismen ser vi många uttryck för en form av längtan efter närhet till lokalbefolkningen och värdparet. Det "rena" värdskapet skulle man kunna säga. Samtidigt finns det ett ständigt hot lurande över turismupplevelsen: turistfällan och besvikelsen över den förväntade ömsesidigheten som förvandlas till en avkyld affärsuppställning. Förväntan på äkthet bryts mot en utbytbar kommersiell relation: Ok, familjen på Brunnsta gård är visserligen trevliga, och deras gård har en viss unik atmosfär, men samma unicitet och trevlighet kan jag finna på många andra gårdar som annonserar "hemma hos". Kommodifieringen av intima sfärer tycks emellertid inte minska längtan efter äkthet, men den tar sig snarare nya uttryck. Kanske är det inte lika viktigt att bondgården vittnar om Ursprunget i dess essentialistiska bemärkelse med kossor som betar i gröngräset och hönor som springer fritt på en äkta 1700-talsgård som renoverats helt enligt sitt

ursprung, utan möjligheten att uppleva en unicitet i relationerna med människor du umgås med – oavsett om det är en kommersiell relation som till värdfamiljen på Brunnsta gård. Hemmet är här – precis som i relationerna till din familj och dina vänner – en viktig men ej nödvändig bakgrund.

Besökaren ska emellertid inte känna sig tvingad till en intimitet man inte vill ha. I marknadsföringen betonas frivilligheten: om du vill, får du äta med oss... Du får välja vilken intimitet du vill ha, och när. Men gränserna mellan den kommersiella och den icke kommersiella intimiteten är inte alltid tydliga. Som gäst kan du välja att äta frukost i trädgården, eller med värdfamiljen. Men kan jag äta frukost när jag vill? Och kan jag gå in i köket när jag vill? Om jag själv vill koka mig några ägg till lunch, får jag göra det? Barnen får mata kossorna i hagarna, kanske rent av förväntas göra det, men värdfamiljens hund, får de mata den? Gränser skapas, överskrids och förhandlas fram i specifika situationer. Även om de oklara gränserna kan skapa osäkerhet både hos gäster och värdar, skapar de också en intressant spänning och förväntan. Kanske är det bara jag (av alla gäster) som tillåts komma in i köket? För att jag och värdinnan har blivit så goda vänner? Kanske är det bara mina barn som tillåts springa runt i hela huset och leka med värdfamiljens egna barn?

inte bara en utvidgning av hemmet utan också en utvidgning av kontoret:

Förr fick jag badtofflor och praliner. Nu får jag bredband och en rejäl arbetsplats. [...] Här kan du också utnyttja tiden till att jobba - helt ostört på en effektiv och rymlig arbetsplats med bredband.

(Accome, Hotel Apartments, 2004)

Liksom gränserna mellan fritid och arbete blir alltmer suddiga, blir också kraven på hemmet-ut- anför-hemmet allt mer komplexa. Hotellrummet är en mobil arbetsplats, som koloniserar både fysiskt (man kan sprida ut alla papper på det stora arbetsbordet) och virtuellt (man kopplar sin laptop till det trådlösa nätverket). Genom att inkludera de reproducerande hemmafunktionerna - köket symboliserar till exempel inte enbart bekvämlighet och informalitet, utan har också praktiska funktioner - skapar hotellet optimala förutsättningar för dagens "arbetsnomader" att utföra sina arbeten dygnet runt, så att "människor inte behöver förspilla värdefull tid på att gå ut och äta" (Brenda Patterson director of design at Staybridge Suites, citeret i Worchester 1999; vår översättning). Hotellrummet med sitt varierande utbud av funktioner blir till ett eget universum, en slags kokong eller cell, där individen

kan ägna sig åt sitt arbete utan att distraheras av kollegor, andra familjemedlemmar eller dagliga göromål vare sig hemma eller på den ordinarie arbetsplatsen (Semprini 1997).

— FÖRR FICK JAG BADTOFFLOR OCH PRALINER

**Nu får jag bredband
och en rejäl arbetsplats**

Med ett bred och stabilt internet kan du enkelt ta till dig av alla de digitala tjänsterna som finns tillgängliga. Du kan också ta till dig av alla de fysiska tjänsterna som finns tillgängliga. Du kan också ta till dig av alla de fysiska tjänsterna som finns tillgängliga. Du kan också ta till dig av alla de fysiska tjänsterna som finns tillgängliga.

HOTEL-ÄGENSKAPEN ÄR NÄR
0200 121 515 • www.accome.com
STOCKHOLM • MALMÖ • HELSINGBORG • FRÅNÖ

accome
HOTEL APARTMENTS
— det vill du ha

Vad det personliga värdskapet erbjuder är en form av äkthet som är annorlunda än den essentialistiska som nämndes tidigare. Det är känslan av att ge kunden något unikt som betonas. I hemma hos turismen är det just möjligheten till intimitet. I själva ordet finns konnotationer till närhet, icke utbytbarhet och ömsesidighet. Men vad händer med begreppets innebörd när traditionella sfärer av intimitet blir en del av marknaden? Och det personliga värdskapet börjar kännas som en turistfälla? När lantbrukarfamiljens värdskapsatsning börjar kännas förutsägbar? När vi inte längre överraskas av "det lilla extra" i servicen som erbjuds? När vi inte längre ser någon tvetydighet i gränserna mellan den kommersiella och privata zonen, utan enbart kommersiell tydlighet? Kanske övergår det personliga värdskapet och betoningen på relationsutövning mellan besökare och värdpar till ett värdskap som lämnar över det emotionella arbetet till gästerna själva? Som får gästerna att trivas med varandra, att "bara vara" i den lekfulla sociabilitet som värdparet skapar förutsättningar för?

Hemmet under förvandling

I en tid då rörlighet och resor är en viktig del både i arbetslivet och på fritiden, blir "hemmet när du inte är hemma" ett allt viktigare säljargument. Hemmet som metafor dyker upp i en rad olika övernattningskoncept, allt ifrån små bo-på-landet-ställen till internationella kedjor. "Hemmet borta" kan emellertid vara attraktivt på olika sätt för arbetsnomaden som tar in på ett medelklasshotell och för familjen på bondgårdssemester. Den förstnämnda söker en möjlighet att uttrycka individualitet i en högteknologisk miljö fritt från sociala krav från både arbetsliv och privatliv. För familjen på bondgårdssemester ligger däremot själva attraktiviteten i det sociala relationsskapandet, umgänget och möjligheten att "bara vara med varandra". Men i båda typerna av kommersiellt boende laddas innebörden av "hemmet" med konnotationer av trygghet, omsorg och frihet. Med tvillingessän "Att vara hemma borta" vill vi illustrera de gestaltningar och värden som konstrueras kring "hemmet" i dessa två diametralt motsatta former av boende. I den process då hemkänslan kommodifieras, förvandlas hemmet från att vara en platsbunden fixeringspunkt till att bli ett kameleontliknande mentalt koncept som representerar värden och umgängesformer förknippade med det privata livet. På bondgården betonas hemmets funktioner som en mö-

tesplats för det intima sociala livet, riktat mot värdarna eller det egna resällskapet. I det urbana hotellet framhävs istället individens möjligheter att kolonisera och utöva ett slags ägarskap över det mikrouniversum som hotellrummet utgör, på samma sätt som hemma. Hemmet som metafor utgör en rik analytisk källa för en rad olika begreppspar: gemenskap och individualitet, stillhet och rörlighet, lokalt och globalt, arbete och fritid. Idag, när dessa klassiska dikotomier överskrids och gränser suddas ut, blir även hemmets gränser otydligare. Hemmet smyger in i offentliga och kommersiella arenor som små privata, ofta rumsligt inringade enklaver av privatlivet (på ett skrivbord, en kontorsvägg eller i form av bloggar på webben). Samtidigt koloniserar det privata rummet av arbetsuppgifter du bär med dig, pockande mejl, eller som i exemplet från Brunnså Gård, betalande främlingar som förvandlas till gäster i ditt kök.

Noter

1. Det finns en typ av lantgårdssemester, som exempelvis kurser i mediation eller yoga, som är relativt platsbundna och frikopplade från gårdens traditionella aktiviteter. Det är ofta individorienterade aktiviteter som snarare uppmuntrar en intrapersonell- än interpersonell äkthet.

Referenser

Andersson Cederholm, E 1999. *Det extraordinäras lockelse - Luffarturistens bilder och upplevelser*. Arkiv Förlag, Lund.

Anonymous 1971. *Hotelværelset: gæstens hjem. Hotel og Restaurant*, April.

Augé, Marc 1995. *Non-Places, Introduction to an Anthropology of Supermodernit*. London: Verso.

Baerenholdt, J.O; Haldrup, M; Larsen, J; Urry, J (2004): *Performing Tourist Places*. Ashgate Publishing Limited, Aldershot.

Choice Hotels 2005. *Brochure for Hotel Odin*, Clarion Collection, Göteborg, Sverige.

Cohen, E 1985. Tourism as play. *Religion* 15, p 291-304.

Giddens, A 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge.

Giddens, A 1992. *The transformation of intimacy: sexuality, love and eroticism in modern societies*. Polity Press, Cambridge.

- Gyimothy, S & Mykletun, RJ 2004. Play in adventure tourism. The case of arctic trekking. *Annals of Tourism Research* 31(4), p 855-878.
- Holiday Inn 1973. Holiday Inns Around the World. Annonce i *National Geographic*, April.
- Holiday Inn 1976. Holiday Inn, No surprises. Annonce i *National Geographic*, May.
- Holiday Inn 1977. Mary Whitehead and Holiday Inn. Annonce i *National Geographic*, April.
- Perkins, H.C & Thorns, D.C 2001. Gazing or Performing? Reflections on Urry's Tourist Gaze in the Context of Contemporary Experience in the Antipodes. *International Sociology*. Vol 16(2), sid 185-204.
- Ramada Inn Roadside Hotels 1973. Annonce i *National Geographic*, March.
- Semprini, A 1997. De l'Hotel Cocon-Prison à l'Hotel Relais-Contact. *Marketing Mix* (November): 26.
- Simmel, G 1950. "The Stranger". *The Sociology of Georg Simmel*. Wolff, K.H (red). The Free Press, Glencoe, Illinois.
- Turner, V 1969. *The ritual process. Structure and anti-structure*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Turner, V 1978. *Variations on a theme of liminality*. In *Secular Ritual*. Moore, S & Myerhoff, B G (eds). Assen, Van Gorcum.
- Veijola, S & Jokinen, E 1994. *The Body in Tourism. Theory, Culture & Society*. Vol 11, sid 125-151.
- Wang, N 1999. Rethinking authenticity in tourism experiences. *Annals of Tourism Research* 26, p 349-370.
- Worchester, B 1999. There is another place like home. *Hotel & Motel Management*, p. 38-41.
- www.bopalantgard.se, 2005-12-01
- www.brunnstagard.se/bopalantgard.html, 2005-12-01
- www.upplevlandet.se, 2005-08-17
- www.comforthotelfregatten.se/pub67.asp, 2005-12-07
- www.dansk-kroferie.dk, 2004-08-16
- www.firsthotels.com, 2005-12-07

Commute (ke-myoot´) v.

Tom O'Dell

“To substitute (one thing for another); exchange”

Home 7:32 am, February 2, 2006. That's where I was a few minutes ago. Two minutes behind schedule. I'm biking down a dark and snowy path towards the train station. On my way I will pass three clocks: two outside the offices of two different opticians, and one by the train station. I have one traffic light as a potential obstacle in my flow between these clocks. Each clock is a

marker of how my day is going to be. I don't know why I am so stressed about being two minutes behind schedule...I've actually set my watch five minutes ahead of time, so I know I'm actually three minutes ahead of schedule. But in my own mind, my ideal time for leaving for the train is two minutes behind me. I bike a little harder. If there is one thing I hate, it's standing on the train platform, and watching my train leave. It always happens when I am most certain that I am on time – or just a little uncertain.

This is the beginning of my commute to work. It's basically the same everyday. Same bike path. Same clocks. Same tension. No matter how early I leave home. But this is only the beginning of my trip. Before I get to work and get home again, I'll spend approximately two and a half hours on the road. I'll spend just a little more than exactly that same amount of time with my family today – between the time I wake up and go to bed again. So what is a commute?

As a means of investigating this question, the following text focuses upon commuter trains and the mobilities occurring in and around them. It is anchored in empirical observations I have made over the past six years on my own commute between Lund and Helsingborg. But it is also a result of more recent theoretical questions I have been working on concerning the routines of daily life and mobility.

“To travel as a commuter”

Commuting by train is not a phenomenon that many people regard very highly, if you ask them. They may speak appreciatively of being able to bike or walk to the train, of getting fresh air, and perhaps even a little exercise. But press them on their experiences of commuter trains, and one

enters a realm of frustrating delays, crowded cars, obnoxious passengers, and uncomfortable proximities. From this perspective, the commute is a “necessary evil” of sorts, whose negative reputation has long been reinforced and further denigrated by a prevalent flora of popular representations found in films and books in which commuting works as the ultimate symbol of drudgery: a space of flow inhabited by ashen grey and alienated faces, staring blankly into nothingness. This is a morally charged genre of popular folklore in which train lines are all too easily likened to zones of transit in which machines transport the empty husks of humanity, so ravaged by the pressures of work and the intensities of the rat race that their bodies are hardly capable of registering the impulses to which they are exposed.¹ The train is here not only a means of transportation, but also a jungle of micro-mobilities in which the social order and the sanctity of one's own identity are ever threatened and on the brink of oblivion, as bodies are jammed together, jarred around, intermixed, and hurled forward along the trajectory of the tracks. This is the commute as “life on the go”, mobility as misery.

But to the extent that the commute has been so readily aligned with the rat race, it has also been understood as much more than just an arena of

incessant mobility. Michele de Certeau, for example, saw things quite differently. His observations were based upon rail travel in general and not commuter travel specifically; nonetheless, his insights do help us to reframe the process of commuting by illuminating it in a very different light. He too was concerned with the dehumanizing aspects of life on the tracks, but rather than emphasizing metaphors of mobility (such as “the rat race”), he moved in the opposite direction drawing attention to the immobile nature of train travel which he referred to as “Travelling incarceration”:

Immobile inside the train, seeing immobile things slip by. What is happening? Nothing is moving inside or outside the train.

The unchanging traveller is pigeonholed, numbered, and regulated in the grid of the railway car, which is a perfect actualization of the rational utopia. Control and food move from pigeonhole to pigeonhole: “Tickets, please...” “Sandwiches? Beer? Coffee?...” Only the rest-rooms offer an escape from the closed system.
(1984:111)

In de Certeau’s eyes, the railroad car was little more than a rolling tyrannical prison. Once aboard, there was little chance for escape. Eve-

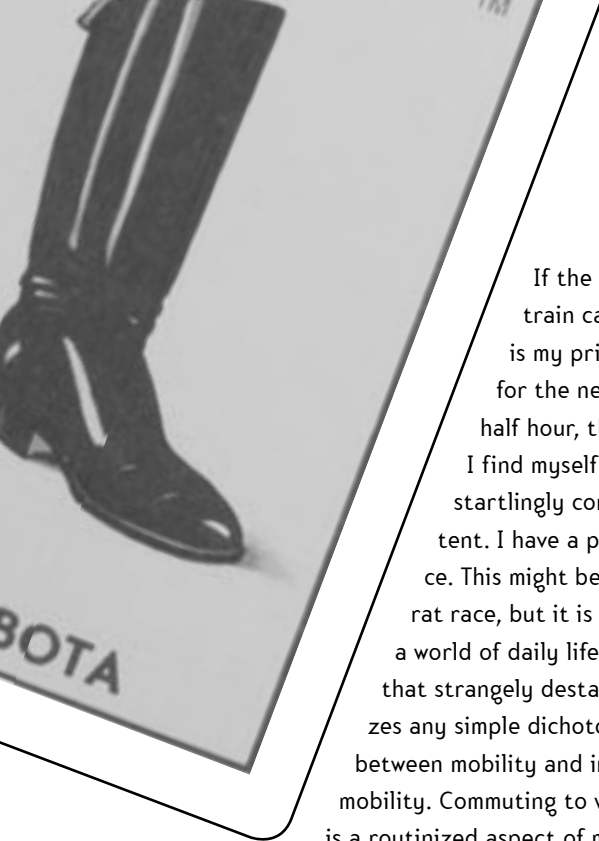
ryone had an assigned place, and the conductor carefully checked to make sure that everyone was in the right place and remained there.

As I board the morning train to Helsingborg at rush hour, I find myself longing for the tyranny of an assigned place. Instead, it is first come first serve which is the rule, and as is so often the case at rush hour, this is going to be a standing room only journey. As luck would have it, I find a seat occupied by a young woman’s book bag. I ask her if I can have the chair. Reluctantly, she concedes the place.

“To satisfy or engage in a commutative operation”

It’s a blurring of the line separating public and private space...There are women who paint their nails and those who strip them of paint with cotton balls soaked in pungent polish remover...And then there are the clippers, a class of men and women given away by the unmistakable ping in otherwise silent subway cars. Emilia Kelley...watched a woman finish clipping her fingernails only to move on to her toenails one summer morning on the Red Line. ‘She slipped off her shoe, pulled up her foot and started clipping away’.

(Layton, quoted in Letherby & Reynolds
2005:168)

If the train car is my prison for the next half hour, then I find myself startlingly content. I have a place. This might be the rat race, but it is also a world of daily life that strangely destabilizes any simple dichotomy between mobility and immobility. Commuting to work is a routinized aspect of most people's daily lives that they

partake in without much reflection, "as if on autopilot" (Highmore 2004:310). But like most routines in daily life, it involves polyrhythmic fluctuations of activity and non-activity that remain largely unexamined and unproblematic in the literature (cf. Seigworth & Gardiner 2004:141). Underscoring this fact, it is always surprising to note how readily people all around me

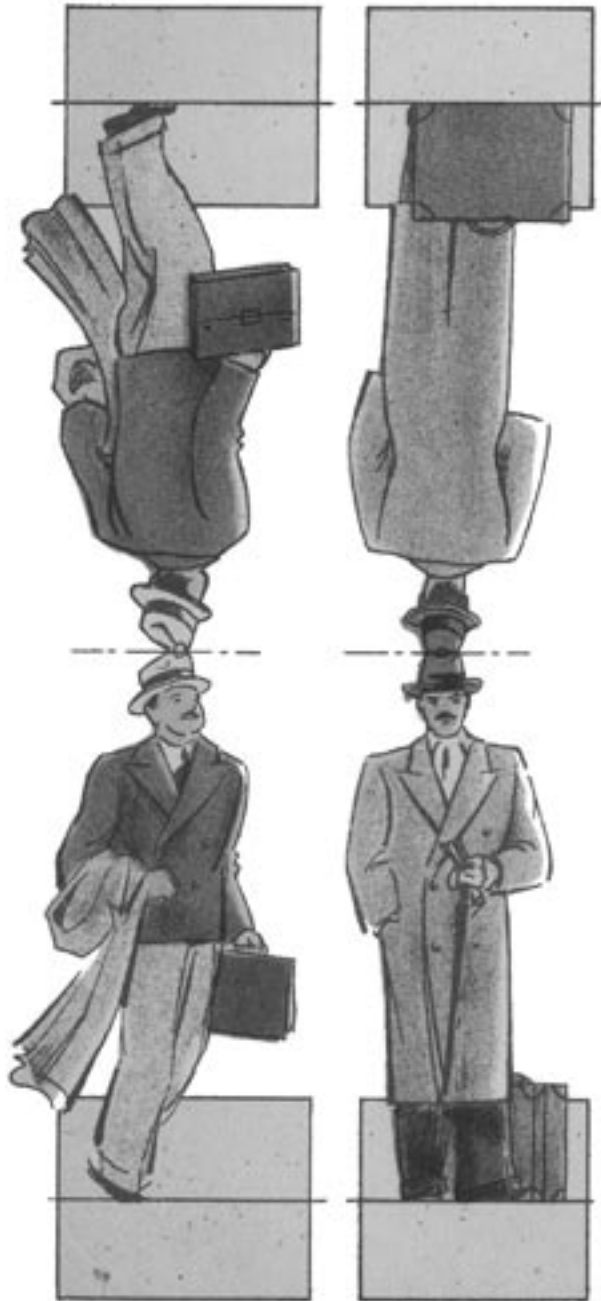
seem to be able to make themselves at home on a rush hour train. They may arrive panting on the platform moments before departure time, or they may stand there daydreaming for five to ten minutes waiting for the train to arrive, but whatever the case, once on the train the rhythm of their commute changes as do the activities they engage in. Rather than being incarcerated in a seat, as de Certeau describes the situation, this is the point at which the micro-processes of home-making are activated. Borders are quickly erected, and ephemerally defined personal spaces are established. Closed eyelids, open newspapers, worn earphones, are all effective barriers to the surrounding world, but this is the last line of defense. There are both subtler and more complex processes at work here. As Deleuze and Guattari have pointed out when reflecting upon the notion of home, and processes of home-making, "...home does not pre-exist: it was necessary to draw a circle around that uncertain and fragile center, to organize a limited space. Many, very diverse, components have a part in this, landmarks and marks of all kinds" (1987:311).

Take the woman next to me, for example. She has laid her book bag on the floor between us where it still constitutes a divide. She has folded down the table tray in front of her, and placed a book

and a notebook on it. She is listening to an iPod through headphones. She looks at the book and then writes in the notebook, “50 cl = 500 ml, 30 cl = 300 ml”. I look away, trying not to be too obvious that I am watching what she is doing. It wouldn’t be polite. She picks up her cell phone that is lying in her lap, and presses a few buttons. A few seconds later she looks at her telephone and writes some more in her notebook. All of a sudden it dawns on me that she is not alone. She is doing her homework with someone else whom I can’t see. We are on a train, but we could just as well be sitting by a kitchen table.

On my commute over the years I have probably watched hundreds of people send SMS messages, and always wondered what they were discussing, and with whom. Planning the evening’s activities? Receiving a grocery list? Announcing an arrival time? This, however, was the first time I had ever partaken of another person’s SMS correspondence, and understood it’s content. I was surprised by my own response. I felt slightly uneasy and dirty. Like a voyeur. Like someone who had secretly opened someone else’s mail. All of this reminded me of how I felt a few years earlier when I began overhearing other people’s private cell phone conversations. In those days I tried not to hear. I even turned my head away from the spea-

ker, as if that would diminish my ability to listen (strangely enough, I still usually do this).

“To make up; compensate”

The cell phone worked in new ways to destabilize the boundary between public and private, home and away. As it spread through society, people quickly developed new cultural competencies for handling this border. Here, people speaking on cell phones learned to create walls separating them from the outside world by turning their backs, sinking their voices, speaking while staring into empty space, and avoiding eye contact with others. And while many of these techniques have proven to be effective while using a cell phone on a street corner, they have proven to be of limited use within the confines of a railway car. Here, unwritten rules have slowly begun to take shape, defining how loudly, long, and intimately one should speak on the phone. But this remains a contested arena of cultural praxis. The soundscape of the cell phone conversation freely invades the private space of all within earshot. Speakers take hostages, who at times start their own uprisings and protests, or seek refuge in the growing number of cell phone-free railway cars that are appearing on transit lines. At the

heart of these tensions lies the simple question of “whose space is this, and what rights do I command over in my space”?

“Overhearing” my neighbor’s SMS actualized many of these issues and suddenly placed a number of inconspicuous details that I had largely taken for granted, in a new light. I tried more than ever to be polite, and not watch her doing her homework. As I did so, however, I found myself accidentally overhearing the other conversations around me. And between us still lay the book bag with which it all began. The bag, as it turns out, was more important in the context of this trip than I had first realized, because in moving the book bag, she had opened part of the space on the train that she had reserved for herself. At some level, this was a very small and simple gesture of hospitality – and without reflection we had entered a vaguely defined guest-host relation. After all, she had opened part of the space she had staked out for herself to me, and I had gladly accepted this hospitable gesture. My discomfort over having “overheard” her SMS (no matter how impersonal it was) was somehow linked to this first gesture – perhaps even by the fact that we had both created small home spaces so close to one another, but that I had then peered over my neighbor’s fence. In so doing, like a guest going

through its host’s bedroom drawers, I had transgressed the laws of privacy governing hospitality. As Derrida has pointed out (2000 & 2001), hospitality is both fragile and complex:

Nowadays, a reflection on hospitality presupposes, among other things, the possibility of a rigorous delimitation of thresholds or frontiers: between the familial and the non-familial, between the foreign and the non-foreign, the citizen and the non-citizen, but first of all between the private and the public, private and public law, etc.

(2000:47ff.)

And he continues,

I want to be master at home..., to be able to receive whomever I like there. Anyone who encroaches on my ‘at home,’ on my ipseity, on my power of hospitality, on my sovereignty as host, I start to regard as an undesirable foreigner, and virtually as an enemy. This other becomes a hostile subject, and I risk becoming their hostage.

(2000:53ff.)

Train seats do not make for spacious homes, but nonetheless, notions of home (of having one’s own space and privacy), work as an important “cultural backdraft” (O’Dell forthcoming) informing

the rules governing life on the tracks. Commuting may be readily equated with the rat race, but once on the train, people tend to demonstrate high levels of tolerance for one another. This works as long as the laws of hospitality are respected. The risk of going too far and fueling feelings of hostility always exists, but as Derrida argued (2000 & 2001), hostility and violence are inevitably built-in components of hospitality. Absolute hospitality seems to be an impossibility. Hosts always set limits. They do not just accept anyone, for any length of time, to do whatever they like. And guests always have the potential of becoming threats. This is the dilemma of hospitality, and this is part of the tension built into the commute.

The commute is a routinized activity conducted day after day in nearly the exact same manner. But in contrast to routines such as doing the dishes, or making the bed, the commute is a routine of a different sort because no two commutes are exactly the same. It is a public routine, and thus a social routine. Implicitly, each day brings with it a new challenge of constructing a new home, next to a new neighbor. In light of its reputation, perhaps the most surprising thing about the train commute is that it works for so many people day

after day, and that we as ethnologists know so little about how this is culturally organized and handled.

Nearly ten years ago, in 1997, James Clifford argued for a need for social scientists to develop a better understanding of the phenomenon he called “dwelling in travel” (1997:36). At the time, however, he was somewhat strained in his attempt to discuss and illustrate the phenomenon (see the discussion in Clifford 1997:44). Part of the problem he encountered, I would assert, was caused by his own perspective which all too heavily focused upon grand forms of travel, and very explicitly different forms of living (when pressed on the issue, he invoked a family of Hawaiian musicians, the Moe, who spent their lives traveling around the world and playing music, to exemplify his discussion). As Elizabeth Shove has argued (2003:1), social scientists have been highly preoccupied with studying that which is explicit and dramatic, but less interested in the inconspicuous routines and praxes that saturate daily life. In focusing upon the train commute here, my intention has been to underline the fact that dwelling in travel is not necessarily a phenomenon that is very exotic; most of us do it daily, but hardly reflect upon it. However, my intention has also been to reprob-

matize the home, not as a bounded and walled off structure, but as something more rhizomatic that reaches out, touches us, and helps organize our lives in realms of daily life that we hardly suspect. In the process, I hope to have illustrated some of the ways that routines work to create the impression of stability around us, even as they force us to adapt our behavior and change. In the end, that's partially what it means, "to commute".

References

de Certeau, Michel. 1988. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.

Clifford, James. 1997. *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge: University of Harvard Press.

Deleuze, Gilles & Guattari, Felix. 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Derrida, Jacques. 2000. *Of Hospitality*. Stanford: Stanford University Press.

Derrida, Jacques. 2001. *On Cosmopolitanism and Forgiveness*. London: Routledge.

Highmore, Ben. 2004. Homework: Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life. In *Cultural Studies*. Volume 18, Issue 2/3. Pp. 306-327.

Letherby, Gayle & Reynolds, Gillian. 2005. *Train Tracks: Work, Play and Politics on the Railways*. Oxford: Berg.

O'Dell, Tom (forthcoming) 'Cultural Backdraft' *Ethnologia Europea*.

Seigworth, Gregory & Gardiner, Michael. 2004. Rethinking Everyday Life: And then nothing turns itself inside out. In *Cultural Studies*. Volume 18, Issue 2/3. Pp. 139-159.

Shove, Elizabeth. 2003. *Comfort, Cleanliness + Convenience: The Social Organization of Normality*. Oxford: Berg.

Ett hem för alla

– om betydelser av hem på anstalt

Lars-Eric Jönsson

Kan ett hem vara vad som helst, för vem som helst? Det är förbryllande hur ordet hem dyker upp i de mest märkliga och motsägelsefulla sammanhang. Vanligen brukar vi tala om hem i den privata bemärkelsen. Ditt hem och mitt hem, vårt hem, dit vi drar oss tillbaka och är för oss själva, går klädda som vi vill utan att någon tar illa vid sig eller ens erkänns rätten att ta illa vid sig. Hemmet brukar, så sägs det, vara platsen där vi uttrycker vårt privata jag.

Men hem rymmer också en del andra betydelser som faktiskt leder tankarna i motsatt riktning. Eller, om inte motsats, så åtminstone i meningen av ett slags surrogat, en plats att vara på när det privata hemmet inte är tillgängligt. Man talar om missbrukarhem, räddningshem, fritidshem, barnhem, ålderdomshem med mera. Hem i denna mening är snarare liktydigt med institution, dvs. en plats av offentlig karaktär avsedd för människor som anses ha så kallade särskilda behov.

En stoppad fåtölj, gardiner, bordsduk, en palm och ytterligare några krukväxter. I sekelskiftets sinnessjukhus var dessa viktiga och ofta återkommande inslag i hemlighetens scenografi. De vita sängarna och sköterskornas uniformer signalerade tillsammans med det stora, ljusa rummet dessutom att detta var ett sjukhus. Så tycktes hemmet och anstalten sömlöst amalgamerade. Lugn, kvinnlig avdelning, Kristinehamns hospital 1904.

Foto: Mariebergs sjukhusmuseum.

Här finns ett spänningsfält som är värt att undersöka – hemmet som institution och institutionen som hem. Jag har tänkt att, utifrån ett historiskt perspektiv, ta psykiatrins institutioner som exempel och undersöka hur de förhöll sig till hembegreppet. Vad var betydelsen av ett hem i psykiatri? På vilket sätt liknades institutionerna vid hem? Vad var institutionernas hemliga praktiker? Hemliga rum?

När moderna sinnessjukhus började byggas i Sverige vid mitten av 1800-talet var det som delar i ett större system av anstalter som hade

människan, hennes kropp, moral och egenskaper som sitt råmaterial. Oavsett om vi talar om skyddshemmet, uppfostringsanstalten, reformfängelset eller sinnessjukhuset fanns på dessa institutioner en uttalad ambition att tiden på anstalten skulle förändra – göra något med – den intagne. Man kan tala om en generell tilltro till anstaltens förmåga att lösa sociala och medicinska problem.

Sinnessjukhuset var en av flera sorters anstalter som uppfördes med början kring mitten av 1800-talet. Cellfängelserna och de moderna lasaretten

är ytterligare två sådana institutioner. Folkskolans byggnader, uppfostringsanstalter och olika sorters "hem" är andra exempel på institutioner som uppfördes under samma period. Sinnessjukhuset var del i en infrastruktur av institutioner och anstalter som vanföoreanstalter, arbetshem, uppfostringsanstalter, alkoholist- och missbrukaranstalter, fängelser, fattiggårdar, fattighus och ålderdomshem. Omfattningen av den anstaltsbundna psykiatrin ökade fram till och med 1960-talet då det fanns över 30.000 platser i den slutna psykiatrin fördelade på ett trettiotal anstalter. Flera av dessa hade över 1.000 platser.

Sinnessjukhusen var liksom flera av dessa uppräknade anstalter ett slags modell för det önskvärda snarare än ett praktiskt fungerande instrument för att förändra den intagna människan. Som modell och program kan anstalterna ses som en konkret uppsättning borgerliga dygder. Här fanns t.ex. en tydligt avläsbar idealordning och hierarki och en vilja att kontrollera mångfalden genom att bryta ner den till individer. Här fanns också en strävan att skapa förutsägbarhet i de intagnas beteenden, att med hjälp av den byggda miljön övervaka och observera individerna, dels för att korrigera det oönskade, dels för att skapa kunskap om det. Anstalterna erbjuder i denna mening också ett

slags motstånd mot det i samhället otillåtna, mot smutsen, liderligheten, våldsamheten och framförallt det irrationella, det oövertänkta, syfteslösa, kort sagt det oordnade. Patienten som typ såväl som individ kan i detta avseende beskrivas som en projektionsduk för alla dessa bilder av oordning.

Hemtrevlighetens anstalt

1950-talet framstår i källorna till psykiatrins historia som hemtrevlighetens decennium. Det hemlika framstod i kontrast till de gamla slitna anstalterna som i många fall stod orenoverade sedan invigningen. Det fanns avdelningar där inga förbättringar hade gjorts sedan över 50 år. Utanför sjukhusen var Sverige på väg in i välfärdssamhället. Den materiella standarden för gemene man skulle komma att öka. Inte minst hemmet och bostaden med dess inredning låg högt på den politiska dagordningen. Samtidigt kom rapporter från de psykiatriska anstalterna som talade ett helt annat språk. En av Medicinalstyrelsens inspektörer, psykiatern Sten Landergren, meddelade följande efter ett besök på Birgittas sjukhus i Vadstena 1959:

På sjukhuset finns tre olika typer av vårdavdelningar, dels utomordentligt bra i nybyggda paviljonger, dels hemtrevliga i fullständigt renoverade

gamla byggnader och dels totalt utdömbara i det nu under renovering varande s.k. sockerbruket¹. Angående de två förstnämnda kan endast sägas, att sjukhuset är ett lyckönska till att ha så tilltalande, väldisponerade och ändamålsenliga avdelningar. En bagatell bör kanske påpekas, nämligen att de mångenstädes på de nya avdelningarna förekommande spottkopporna, ej fyllde annan funktion än att vara krukor för blomsterarrangemang. Sådana porslinskoppar ha numera ingen funktion att fylla som spottkoppar.

På gamla sockerbruket, där man för närvarande hade två kvinnliga avdelningar som ett provisorium, fanns mycket som var hemskt att skåda: t.ex. illaluktande pissoarer, stora färgflagor hängande på tak och väggar, ohygieniska kök och expeditioner, kusliga toaletter, ruffiga sovsalar och dagrum, urusla sängar, trängsel och på många ställen en besvärande lukt. Allt detta skall nu renoveras och snyggas upp och man får hoppas, att det blir lika trevligt, som på den nu färdigrenoverade kvinnoavdelningen; möjlighet därtill finnes.²

Tilltron till att anstalten skulle kunna vara hemtrevlig levde, även i äldre renoverade byggnader. Hindren bestod i nedslitning, dålig hygien, trängsel men också "kusliga toaletter" och "ruffiga sovsalar" och spottkoppar som inte längre hade

sin ursprungliga funktion men alltför starkt tycktes påminna om den.

57 år tidigare hade en av landets mest kända psykiater Bror Gadelius noterat att Stockholms hospital, invigt 1851, också kunde göras "hemtrevligare" och gladare om bara ljuset släpptes in. 1902 skriver Gadelius i en årsberättelse att fyra små fönster på avdelning 4 har nedhuggits, "fönsterkarmar och bågar med tjockt glas samt luckor blifvit insatta. (680 kr) Derigenom hafva dessa rum sedan de målats i ljusa färger fått ett rätt gladt och hemtrefligt utseende."³

Att hugga ned och förstora små fönster eller cellgluggar var vid denna tid, kring sekelskiftet 1900, inte endast ett sätt att göra hospitalen hemtrevligare. Cellerna hade i allt högre grad börjat betraktas som ett nödvändigt ont dit bara våldsamma eller så kallade osnygg patienter borde placeras. Att förstora gluggarnas fönsteröppningar och måla väggarna i ljusa färger skapade ljusare rum men gjorde dem framförallt mer sjukhuslika. För hospitalen framstod kroppssjukhusen som ett ideal med sina stora ljusa salar, vitklädda sköterskor och vitmålade järnsängar. Att skapa hemtrevlighet gick hand i hand med att göra hospitalet mer sjukhuslikt.

En krukväxt i fönstret. Kala väggar. Högt hängda fönstergardiner. Fotografen har någon gång på 1930-talet utfört sitt arbete på en orolig avdelning för män på S:ta Maria sjukhus i Helsingborg. Patienternas plats är i sängen. Det är på dagen men endast en av de intagna på denna avdelning förefaller ha meriterat sig för att få lämna sängen. En patient väver, en annan verkar lösa korsord vid fönstret. Anstaltskaraktären är tydlig. Hemmet är långt borta, såväl för anstalten som för de intagna.

Foto: Medicinhistoriska museet, Helsingborg.

På 1950-talet var läget annorlunda. De mentalsjukhus som uppfördes under 50- och 60-talen⁴ efterliknade på ett tydligare sätt än tidigare det samhälle som omgav dem. De byggdes som små grannskapsenheter med community centres dvs. på samma sätt som samtidens nya förorter. Vad som var hemtrevligt på sjukhusen kopplades inte på samma sätt som vid sekelskiftet till det sjukhuslika, till ljuset och de vita ytorna. Vid sidan av att renoveringsåtgärder i sig tycktes generera hemtrevlighet byggde 50-talets hemtrevnad

framförallt på inredningsdetaljer hämtade från privatbostadens fornbatteri.

1955 hade man på S:t Lars i Lund liksom på de flesta andra mentalsjukhusen i landet börjat medicinera patienter med psykofarmaka. Som en omedelbar effekt såg man att en del patienter blev mer rörliga och utåtriktade. Det föreföll orimligt att som tidigare låta dem ligga till sängs större delen av dagen. På en avdelning för så kallade heloroliga kvinnor försökte man skapa mer

plats för patienterna att röra sig på. I sjukhusets årsberättelse står att läsa:

Vi voro därför nödsakade att på vardera avdelningen taga bort 6 sängar från den del av en korridor, som lämpligen kunde användas som dagrumsutrymme. 2 av sängarna placerades längre bort i samma korridor och samtidigt minskades platsantalet med 4. Detta var möjligt dels genom att pressa ner det totala platsantalet, dels flytta över patienter till andra avdelningar, som tyvärr redan förut voro svårt överbelagda. Det sålunda frigjorda utrymmet medförde en del överraskande konsekvenser. Det stimulerade personalens uppfinningsförmåga och genom föreståndarinnans och översköterskornas initiativ hade vi snart ett par dagrum med verklig hemkaraktär. Mycket kan åstadkommas med enkla medel – litet modern armatur, moderna färgglada textilier, några bekväma stolar etc.⁵

Färgglada textilier, nya armaturer och några bekväma, måhända stoppade, stolar skapade här tillsammans med de nyvunna fria ytorna dagrum "med verklig hemkaraktär". I en inspektionsberättelse från Konradsbergs sjukhus 1953 noterade psykiatern Curt Åmark de för tiden vanliga bristerna på de gamla avdelningarna. Varmvatten saknades på avdelningarna liksom på läkarexpeditionerna och i en del personalbostäder:

Flera vårdavdelningar är starkt nedslitna och i behov av reparation. Trots detta hade flera avdelningar ett mycket hemtrevligt utseende. Det var påtagligt att enstaka sköterskor ägnade sig särskilt åt att pryda avdelningarna med blommor, taylor och mjuka mattor. Att detta hade en mycket stor betydelse för patienternas trevnad var påtagligt. Även relativt oroliga avdelningar hade på detta sätt kunnat göras trivsamma.⁶

Den intagnes hem

Hembegreppet hade alltså en given plats på anstalten. I första hand som ett slags allmän eftertraktad karaktär uppbyggd av materiella tecken som snarare än att vara hemlik signalerade eller associerade till det hemlika. Men hemmet, i form av den intagnes hem, hade också stor betydelse för psykiatrens förhållande till patienten.

Hemmet som den intagne kom från spelade stor roll för hur sjukhuset såg på och hanterade den intagne. Den intagne kunde framstå som en belastning eller tillgång för sitt hem. Hemmet kunde på liknande sätt framställas som en tillgång för patienten men också som ett hot. Hemmet var en kunskapskälla. Genom att ösa ur den tycktes sjukhuset komma patienten närmare. I journalens anamnes, dvs. i redogörelsen för patientens

förhistoria, intog hemmet och de så kallade hemförhållandena en stark ställning. Anhöriga och eventuell arbetsgivare kunde höras, liksom myndighetspersoner som prästen, allmänläkaren på orten eller någon lärare. Vid inskrivning var det vanligt att anhöriga tog initiativet och den första kontakten med psykiatrin. Kanske klarade man inte av att ha den blivande patienten i hemmet längre. Hon eller han kanske inte bidrog till hushållets försörjning i tillräckligt hög grad, kanske var aggressivitet en utlösande faktor. I patientjournalerna finns en rik flora av anledningar till att den intagne ansågs vara tvungen att lämna hemmet. Den minsta gemensamma nämnaren för alla dessa öden kan sägas vara att de inte passade in i sin hemma- och lokalmiljö.

Man skulle kunna tänka sig att hemmets beskaffenhet var av särskild betydelse då det eventuellt blev tal om utskrivning. Vad skulle den intagne komma ut till? Var hemmet redo att ta emot patienten? 1881 beskriver överläkaren vid Lunds hospital Ernst Hjertström i sin årsberättelse det problematiska i att finna rätt tidpunkt för utskrivning:

...erfarenheten visar dock, att intet mera befordrar recidiv och sjukdomens öfvergång till kronisk form än just den sjukes för tidiga skiljsmessa från

anstalten, isynnerhet der hans hygieniska förhållanden i hemmet, såsom ofta händer, ej äro de bästa; der bör således, der utrymmet inom anstalten så tillåter, vara hospitalsläkaren en pligt att kvarhålla convalescenter tills den psykiska och fysiska helsan hunnit stadga sig, såvida ej särskildta omständigheter föranleder annan åtgärd.⁷

Konvalescensen var slussen, trampolinen, ut i samhället, från sjukhuset. På Lunds hospital inrättades på 1890-talet en särskild konvalescensavdelning, dit hoppet om tillfrisknande och den snara hemfärden koncentrerades. Överinspektören och psykiatern Gustaf Bolling gjorde 1897 ett besök på avdelningen:

Flera af hospitalets patienter ingåfvo förhoppning om snart tillfrisknande och några voro i full konvalecens. Konvalecentafdelningen med sin prydliga, om än enkla utrustning och det patienterna uppföra sig på ett lugnt och städadt skick, gjorde såsom alltid förut ett godt intryck och visade huru hospitalet inte blott åsyftar, utan ock lyckats åstadkomma patienternas återförande till lugn och sans, hvarefter de, innan de återkommer till sina hem, få förstärka sig under förhållanden mera lika hemlif, än anstaltsbehandling.⁸

Men källorna till det förflutna är sällan entydiga. Den 15-åriga flickan Anna Charlotta N. hade tagits in på Lunds hospital på 1890-talet med anledning av epileptiska anfall, svärmod och hallucinationer. I journalen beskrivs hur hon blev starkt nedstämd och till och med försökte ta sitt liv. Hon längtade ideligen hem till sin mor. Journalens anteckningar som förövrigt är ovanligt rik på beskrivningar av patientens upplevelser, inte minst av sina hallucinationer, avslutas med två lakoniska meningar:

*– Längtar mycket hem. Utskrifven idag.*⁹

Det framgår således inte alltid till vad en patient skrevs ut eller på vilka grunder det skedde. Tillfrisknad kunde förstås utgöra en sådan grund. Det är väl känt hur intagna på anstalter för så kallade asociala individer kunde få sterilisering som villkor för utskrivning under perioden för steriliseringslagstiftningen 1935–1974. Men vad skrevs man ut till? För en del patienter, inte minst på 1800-talet och det tidiga 1900-talet, är det svårt att avgöra hur mycket hemmets beskaffenhet egentligen betydde vid utskrivning. I de fall patienten inte ansågs innebära någon fara för hemmet och de anhöriga kunde ibland utskrivning ske utan vidare utredning.

I Umeå vid Umedalens sjukhus utarbetades 1943 ett särskilt schema för vilka uppgifter som borde läggas till journalens handlingar. Ett formulär för "Social utredning" för att skaffa in uppgifter om den intagnes, som eventuellt skulle utskrivas, hemförhållanden utarbetades och innehöll:

1 *Hemmets belägenhet; stad, landsbygd, vid skog, på fält, vid sjö etc.*

2 *Hemmets beskaffenhet; bostadstyp, storlek etc, välförsett, torftigt etc*

3 *Närmaste grannar; karakteristik av dessa - skötsamma, asociala, kända för alkoholmissbruk, innehav av vapen etc.*

4 *Äro flera familjer boende i samma hus eller gård? Hur många, vad för slags människor?*

5 *Familjen och familjemedlemmarna; Tartarsläkt. Nomader. Antal. Ålder, kön yrken och sysselsättning. psykisk undermålighet// vagabonderingsfall, senilitet, alkoholism// barn u.ä.// Vål eller illa kända på orten?*

6 *Familjens ekonomiska förhållanden. Ungefärlig sammanlagd inkomst, skulder, Barnen dåligt klädda.*

7 *Möjligheter för den sjukes eftervård i hemmet eller hos annan.*

8 *Andra upplysningar av betydelse i detta sammanhang*

9 *Sammanfattning av undersökningen; totalin-*

tryck beträffande
hemmet och familjens inställning till den
sjuke, familjens allmänna anseende och sociala
anpassning m.m.¹⁰

Det är oklart vilken betydelse t.ex. hemmets be-
lägenhet tillmättes här. Kanske var ett läge på
landsbygden att föredra framför staden vars kon-

centration av osunda vanor, kriminalitet och omoral sedan länge hade varit satt under psykiatrins kritiskt granskande lupp (se Eivergård 1996). I andra avseenden är formuläret tydligare. Torftigt eller välförsett – valet var enkelt. Tattarsläkt? Utskrivning kunde nog vänta. Sjukdom eller omoraliskt leverne i släkten? Försvårande. Låg inkomst? Barnen dåligt klädda? Sådana frågor ställdes förmodligen inte enbart med omsorg om patientens väl och ve utan också om samhällets. Det sociala och genetiska arvet talade till den intagnes för eller nackdel. Fanns farhågor om att den nyss utskrivne skulle komma att ligga samhället till last?

Betydelser av hem på anstalten

Mina exempel är valda, inte för att ge en uttömmande beskrivning av hur psykiatrin som vetenskap och praktik såg på och tillämpade hembegreppet. Syftet har snarare varit att undersöka andra betydelser av hem än de omedelbara och gängse. Hemmet gavs en tydlig koppling till patientens sjukdomsbild och prognos i den stund det undersöktes som en del av den intagnes ursprung men också till den plats dit patienten kunde förväntas komma efter utskrivning.

Stark hemlängtan, nostalgi, kunde, som vi har sett, botas med utskrivning. I andra fall var hem-

met ett hinder för utskrivning, t.o.m. kanske betraktat som en för sjukdomen utlösande faktor. I ytterligare andra fall framstod hemmets sårbarhet som ett hinder för att skriva ut en patient som bedömdes komma att ligga det till last eller t.o.m. vara ett fysiskt hot.

Även anstalten som sådan framställdes i många sammanhang i förhållande till hemmet, men då förstås i mer allmän mening. Anstalten var i grunden något annat än och stod i kontrast till hemmet. Men den beskrevs också just i termer av hem, fast ett annat slags hem. Man talade ibland om överläkaren som en fader som med fast hand styrde och fostrade sina barn, patienterna. Den så kallade trefnaden på anstalten var alltid associerad till ordet hem.

Ordsammansättningen hemtrevnad kunde vara lika med lugn. Det kunde avse ljusa material och stora fönster, kanske en palm på en piedestal och några fåtöljer. På 1800-talet och kring sekelskiftet fanns på några sjukhus särskilda första-klassavdelningar för lugna och burgna patienter. Här liksom på de reguljära lugna avdelningarna och konvalescentavdelningarna härskade såväl lugnet som trevnaden.

På 1950-talet kopplades hemtrevnad till nya eller nyrenoverade lokaler och inredningsdetaljer

som mattor och stoppade möbler, dvs. material som kontrasterade till de sjukhuslika vita, släta, blanka och hygieniska ytorna. På 1950-talet lever hembegreppet som ett slags besvärjelse. Att uttala ordparet hemtrevlighet verkar nästan ha skapat en känsla av hemtrevlighet. Samtidigt var 50-talet en av psykiatrins mest dystra perioder med en uppsättning gamla, nedslitna och orenoverade institutioner omgivna av ett samhälle som hade generell välfärd och inte minst ett omfattande bostadspolitiskt program på dagordningen. Gamla patriarkala kommandostrukturer levde kvar på anstalterna när samhället i övrigt blev allt mindre auktoritärt. Trots de nya psykofarmakologiska medicinerna var psykiatrin i otakt med omvärlden.

Längtan hem

Det finns en längtan i detta tal om att uppnå det hemlika respektive att komma hem, en längtan bort till något annat. Patienten längtade ut och hem. Hur många längtande människor motsvarar inte de tusentals hyllmetrarna patientjournaler i sjukhusarkiven? Och för hur många av alla dessa intagna blev inte sjukhusen ett slags hem? Många, men långt ifrån alla, vistades länge på institutionerna. Som långvarig patient klipptes banden med hemmiljön mer eller mindre långsamt.

Och anstalten längtade på sitt sätt, till den lugna och kontrollerade avdelningen där blomkrukor fick stå kvar, hela och till prydnad, och där de stoppade möblerna, gardinerna, tavlorna och mattorna fick vara ifred. Den hemtrevliga avdelningen var inte bara en väg till framgång utan också ett tecken på framgång. Här vilade lugnet, här betedde sig de intagna på ett ordnat och acceptabelt sätt.

Inte förrän kritiken mot psykiatrins anstaltssystem växte sig stark på 1960- och 70-talen uppfattades hemmet, det egna boendet, som ett konkret och optimalt alternativ till anstalten. I det terapeutiska samhället var omgivningen tolerant mot avvikelser. Här skulle det finnas plats och ett hem för alla.

Hemmet blev i denna mening ett politiskt slagträ. Lägenheten blev en symbol för den nya, öppna psykiatrin. Med det egna hemmet skulle anstaltsystemet brytas upp och läggas ned. Bara några år efter att de sista stora anstalterna invigdes vid mitten av 1960-talet togs de första beslutsamma stegen mot att lägga ned alltsammans. Och det förefaller faktiskt som om dessa anstalters vilja att efterlikna de samtida bostadsområdena tillsammans med 1950-talets hovsamma

tal om hemtrevlighet blev början till 60- och 70-talens kritik. I siktet för kritiken stod anstalten som sådan. Tvärtemot de ursprungliga tankarna menade kritikerna att vistelsen på institutionen snarare genererade psykisk sjukdom än bidrog till att kureras eller lindras den.

Hur många betydelser kan ett ord omfatta? Få begrepp är till sin konsistens mer elastiska än "hem". I psykiatrins historia har ordet använts på en mängd olika sätt och i skiftande syften. I de flesta avseenden användes hemmet i förståelsen av något gott, något som borde värnas, en plats dit den intagna borde sträva alternativt en plats som borde skyddas från patienten. I den anstaltsbundna psykiatrin kunde anstalten vara liktydig med ett hem, eller åtminstone en hemlik plats. I den nya, öppna psykiatrin var hemmet en plats utanför anstalten, ett rum i samhället, det terapeutiska, där patienten skulle ges förutsättningar att tillfriskna.

Hembegreppets magi och mångsidiga användbarhet inom psykiatrin låg framförallt i att det förmådde fånga upp och hysa en rad skiftande betydelser och värden. Hemmet bar inte på en sådan betydelse utan på en rad olika, skiftande över tid och situation. Det kunde framstå som en dröm men också som en mardröm, som ett hot

men även möjlighet. För en del intagna blev anstalten ett hem. Andras strävan efter ett eget hem riktades mot en plats förlagd utanför anstalten, mot en egen bostad. För några var det en avlägsen dröm, för andra en materialiserad plats. Ett sådant hem kunde vara ett uppfyllt löfte om en väg ut i samhället. Men liksom anstalten ibland beskrevs som en tröstlös förvaringsplats kunde också den egna bostaden te sig som en tom container för patienten, omgiven och utestängd från det samhälle som i den bästa av världar skulle bidra till hans eller hennes hälsa.

Noter

1. I Vadstena inreddes 1895 ett nedlagt sockerbruk till asyl för psykiatripatienter som ansågs obotliga. Asylen hade 400 platser och var i bruk till 1974.
2. SoS arkiv. Medicinalstyrelsens arkiv, sjuksvårdsbyrån, Överinspektörens berättelser, 1959– (E II c:25–), Birgittas sjukhus, Sten Landergrén, 18, 19, 20/2 1959.
3. Riksarkivet, Medicinalstyrelsens arkiv, Hospitalens årsberättelser, Stockholms hospital 1902.
4. Gullberna sjukhus (Karlskrona) 1959, Falbygden sjukhus (Falköping) 1961, Hälsinge sjukhus (Bollnäs) 1963, Mellringe sjukhus (Örebro) 1963 samt Karsuddens sjukhus (Katrineholm) 1965.
5. SoS arkiv. E IIA. Årsberättelser från sinnessjukhus. 1955 Lund. Årsberättelse från avd. K.
6. SoS arkiv. Mentalvårdsbyrån, Överinspektören för sinnessjukvården i riket årsberättelser 1953.
7. Riksarkivet, Medicinalstyrelsens arkiv, Hospitalens årsberättelser, Lunds hospital 1881.

8. Riksarkivet, Serafimerordensgillet arkiv, Vol. 577 Inkomna handlingar vid hospitalsinspektioner 1859-1875. Överinspektörens protokoll. Inspektion, Lunds hospital den 28-30 juni 1897.
9. Region Skånes arkiv, Psykiatriska kliniken, journalarkivet, Lunds hospital, Malmöhus läns paviljonger. Patient mottagen 16/6 1896. Nr 15.
10. Riksarkivet, Medicinalstyrelsens arkiv Årsberättelser från Hospital och sinnessjukhus, Umedalens sjukhus 1943.
11. Psykiatern Bror Gadelius avslutar i Nordisk Familjebok, Uggleutgåvan (tjugonde bandet 1914) sin artikel om nostalgi med: "När tillstånd af denna art, som vittna om en rätt betydlig psykisk ömtålighet, komma till utveckling, är återvändande till hemmet och vanda förhållande stundom det enda botemedlet."
- Litteratur**
- Eivergård, Mikael 1996. "Psykiatrins natur". I: Jacobsson, Roger & Lundgren, Britta (red.) *Oväntat. Aspekter på etnologisk kulturforskning*. Stockholm, Carlssons.
- Eivergård, Mikael 2003. *Frihetens milda disciplin. Normalisering och social styrning i svensk sjuksjukvård 1850-1970*. Umeå: Inst. för kultur och medier, Umeå universitet.
- Gadelius, Bror 1914. Nostalgi. I: *Nordisk Familjebok, Uggleutgåvan*. Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag.
- Jönsson, Lars-Eric 1998. *Det terapeutiska rummet. Rum och kropp i svensk sjuksjukvård 1850-1970*. Stockholm: Carlssons.
- Lundgren, Eva 2005. Hemlikt eller hemporr. I: Öhlander, Magnus (red.) *Bruket av Kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt*. Lund: Studentlitteratur.
- Markström, Urban 2003. *Den svenska psykiatrireformen. Bland brukare, eldsjälar och byråkrater*. Umeå: Boréa.
- Punell, Georg 1995. *Farväl Lillhagen*. Göteborg, Warne förlag.
- Öhlander, Magnus 1996. *Skör verklighet. En etnologisk studie av demensvård i gruppboende*. Stockholm, Institutet för folklivsforskning.

Dansar med kylskåp

Petter Duvander & Robert Willim

I reklam för hemrelaterade produkter som husgeråd, vitvaror och olika typer av rengöringsmedel möts vi av strålande glada människor och familjer. Breda leenden och soliga interiörer visar hur lycklig vardagen kan bli med en eller annan ny produkt. Men i få reklamfilmer har det hemromantiska vridits till så till den milda grad som i en reklamfilm som företaget Frigidaire 1957 gjorde för sin kollektion av kylskåp, spisar och andra vitvaror. Apparaterna har flyttat ut ur köket och står istället uppradade på blanka golv och i breda trappor. Ett par dansar fram mellan kylskåpen och frammanar en märklig mix av femtiotals-musikal och vardags-science fiction. Det är Frigidairens "Sheer Look"-kollektion som utgör rekvisita för detta glada och lätt absurda dansnummer. Kol-

lektionen bröt med tidigare vitvarors bulliga och runda former. Nu var det fyrkantiga skåp med räta vinklar som gällde.

Filmen skapar stämningar och associationer som med lätthet skulle passa in i Stanley Kubricks psykedeliska sekvenser i *2001 – ett rymdäventyr*. I slutet av Frigidaire-reklamen dyker ett svart kylskåp upp. Är det Kubricks svarta monolit som här redan på femtiotalet har materialiserats i en köksrelaterad sci-fi-vision? Med hjälp av följande länk kan du ladda ner filmen för att få den totala upplevelsen av 1950-tals sci-fi-musikalisk-köksromantik.

<http://www.archive.org/details/Frigidai1957/>

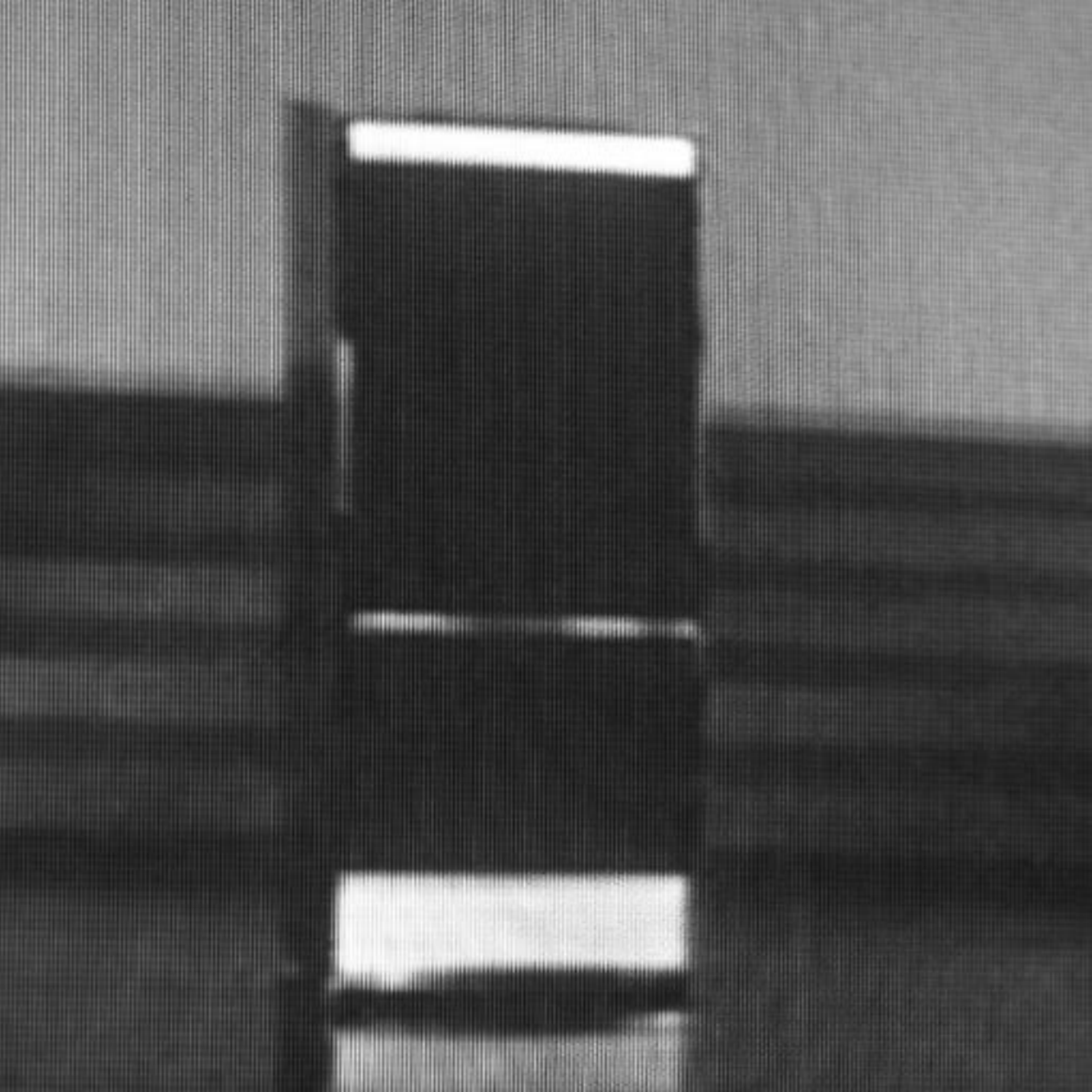

Det mørke kontinent?

– manden og husarbejdet

Sarah Holst Kjær

Jeg bliver hentet af en veninde ved toget. Siden gymnasietiden har jeg besøgt hende, hendes mand og børn et par gange om året. Efter gensynsglæde og knus tilbage i køkkenet, udbryder hun til sin mand; 'hvorfør har du gemt opvasken?'

Som eksemplet viser, kan 'mandens' forbindelse med 'husarbejdet' forstås som uforståelig. Hvorfor skulle opvasken skjules under køkkenvasken?

Årsagerne kan være mange. I et velkomstritual af køkkenlåger der bliver åbnet, kaffe der bliver brygget og gæster der bliver bænket, 'bør' det

snavsede og private gemmes af vejen. Men opvask-gemmeriet var også et levn fra mandens tid i militæret. Det var en 'arbejdsskade' eller færdighed – afhængig af hvordan man betragter det.

Mandens udførelse, eller ikke-udførelse af husarbejde er belagt med en lang række stilistiske virkemidler som fremstiller manden som et mørkt kontinent af forundring, fantasi og fremmedhed.¹ Denne artikel handler om hvordan manden kan forstås som gådefuld og uforståelig, når kvinder fortæller om ham.

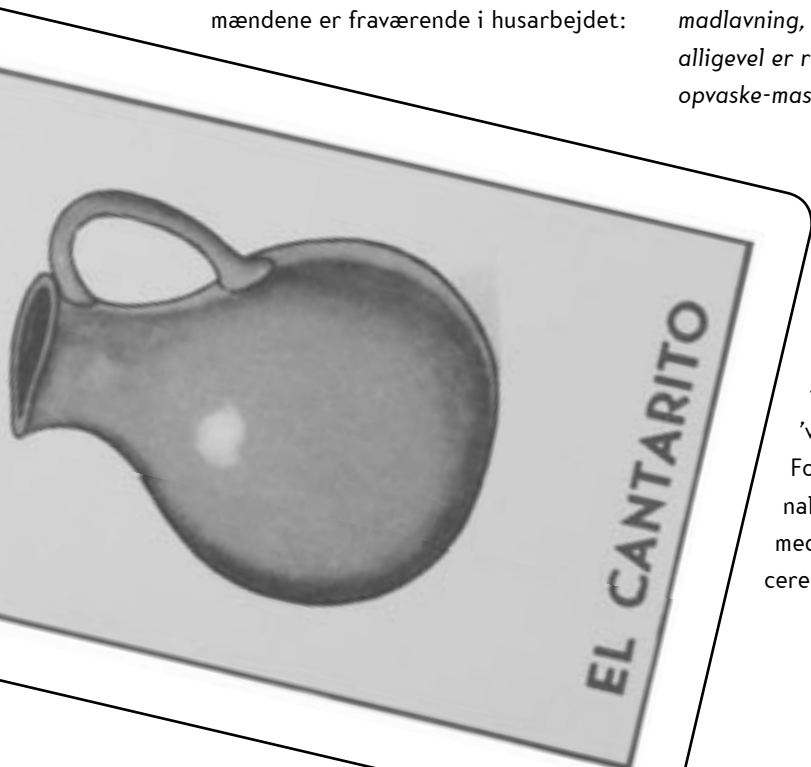
Husarbejde

Anne² - en dansk kvinde i starten af trediverne, fortalte om et fødselsdagsselskab, hun havde holdt for en gruppe jævnaldrende veninder. Beskrivelsen af dette enkønnede selskab viser, hvordan manden skabes gennem sammenligning med andre mænd, og gennem sammenligning til de barndomsoplevelser kvinderne har haft med deres far.

I interviewet inddrager Anne de andre festerdeltageres erfaringer i beskrivelsen af hvordan mændene er fraværende i husarbejdet:

[Til min fødselsdag med mine veninder] kom det frem, at vi er dybt forundrede over at vi moderne kvinder finder os i at have mænd der ikke laver noget, derhjemme. [...] I min egen selvforståelse havde jeg aldrig forestillet mig, det var noget jeg overhovedet skulle bekymre mig om. Eller tage diskussioner om. Også fordi jeg selv er opvokset i et hjem, hvor min far gjorde rent og passede børnene mere end min mor gjorde. Mange af mine veninder har den samme historie hjemmefra. Søren [Annes mand] har i så mange år, ingenting lavet og [...] Charlottes mand laver ingenting. Ingenting. Han gør ingenting. Hverken rengøring, madlavning, tøjvask eller indkøb. Det synes jeg alligevel er ret voldsomt. Nogen sagde; 'så få en opvaske-maskine'.

(Februar, 2005)

I samtalen blandt veninderne opstår en række afsløringer og oplysninger der klarlægger hvad kvindernes mænd gør eller ikke gør i forbindelse med husarbejdet i hjemmet. Husarbejde virker altså 'velegnet' til at snakke om 'ham' på. Fortællingen virker skematisk; fiktioniseret og kategoriseret, samtidig med at den er konkretiseret og specificeret.

'Husarbejde' er således en praksis der på den ene side kan defineres som "tøjvask, små reparationer og vedligeholdelse af huset, madlavning og rengøring" (Thagaard 1996:123). Det kan gøres konkret og målbart, samtidig med at husarbejdet også har karakter af at være en 'del-genstand' (part-object), noget der er mere end blot objektet og den konkrete praksis, nemlig at der hører et symbol, en idé og en fantasi til (Chodorow 1999:15).

Den gådefulde Mand

Ikke mindst fremmanes den gådefulde mand. Han udgør en anden verden langt fra hjemmets 'indlysende' retningslinjer, og bliver på den måde gjort til noget ekstraordinært. I interviewet beder jeg Anne beskrive hvordan hun opfatter sin mand:

Han er en gåde på mange områder. F.eks. har han ansvar for at betale regninger. Og det gør han ikke. Konsekvent skal vi have en rykker hver gang. Og så siger han, det må han jo om, fordi han bare kan betale de der 100 kroner hver gang. Så siger jeg, det er også okay, bare det ikke er de regninger som mit navn står på. Det er bare et eksempel. Jeg elsker ham og jeg kan være så vred også. Det er ved at splitte mig op. Jeg forstår ikke, hvorfor jeg skal være sammen med sådan en

person resten af mit liv. Og det fantastiske er, at han siger, sådan er det at elske.

(Februar, 2005)

Denne måde at formulere manden på er knyttet til en specifik stilisering hvor husarbejdets handlinger og parforholdets følelser er forbundet. Det er 'sådan (for kvinden) at elske'; at blive vred over at husarbejdet og pligterne enten ikke udføres, eller udføres inkonsistent.

Denne splittelse mellem vrede og kærlighed i forbindelse med husarbejdet, er der nærmest opstået en hel nordisk forskningstradition om (se f.eks. Bech 2005; Holmberg 1993; Haavind 1985). Parforhold, følelser og husarbejdefordeling kommer her til at handle om manden og kvindens relation der - lidt firkantet sagt - har et dikotomisk udgangspunkt hvor manden og kvinden udgør hinandens modsætninger, de prioriterer forskelligt og har modsatte (uforenelige) interesser - de er hinandens mørke kontinenter. Denne forskningstradition fremfører også, afhængig af om man indtager et kvinde- eller mandeforskningsperspektiv, et magtbegreb. Har den person som udfører, eller den som ikke udfører, husarbejdet magten? I dette perspektiv er det særligt kvinden som er omdrejningspunktet i hjemmet. Hun kan enten være magtesløs overfor manden, fordi

hun tager ansvar for husarbejdet, men modsat kan hun også tilskrives magtfuldhed, fordi hun tager ansvaret for husarbejdet. Husarbejdet forstås altså enten som en service-instans for manden eller som magt-domæne for kvinden.

Samtidigt forstås manden også som fraværende i hjemmet, eller kun deltagende. Hans ansvar for husarbejdet kan enten forstås som rimeligt eller urimeligt. Han kan af kvinden overtales og indlemmes i det hjemlige, og/eller gøres eksotisk og uforståelig. Uanset hvad, fremstår manden i denne tankegang som et mystisk fremmedlegeme og en 'unaturlig del' i husarbejdets udførelse. Konturerne tegner sig af et følelsesladet felt som indtager ord som magtfordeling, længsel, kærlighed og kamp, når der tales om husarbejdet.

Følelser og husarbejde

Mange følelser er vakt til live omkring den gennemsnitlige ene times forskel i den ugentlige husarbejdsfordeling mellem manden og kvinden.³ Det er da formentlig heller ikke den der står på spil, men derimod en lang forhistorie som har tildelt manden privilegier i hjemmet og kvinden ekstraarbejde. Alligevel er husarbejdet i dag ekstremt ladet, omfattende og velundersøgt indenfor studier af parforhold, hjem og hverdags-

liv. Metaforbruget handler om krig, suverænitet, hjemmefronter og domæner, og videnskab og hverdagspraksis nærer hinanden.

At 'følelser' og 'husarbejde' forbindes i forskningen viser en norsk sociologisk undersøgelse. Måske nedslående viser den, at "følelsesmæssig nærhed, samhørighed og intimitet" mellem manden og kvinden dog ikke kan måles direkte i forhold til den lige husarbejdsfordeling:

Konklusjonen er at følelsesmæssig nærhet både er karakteristisk for par med en tilnærmet likedeling av arbeidsoppgavene og for par med en tradisjonell arbeidsdeling. Og tilsvarende finner vi følelsesmæssig avstand blant par med begge typer av arbeidsdeling. Resultatene tyder altså på at følelsesmæssig nærhet ikke er avhengig av måten arbeidsoppgavene er organisert på.

(Thagaard 1996:161-62)

Husarbejde som romantisk projekt

Det kan sikkert ikke undre nogen, at par er forskellige og tillægger husarbejdet forskellige og modstridende følelsesmæssige betydninger. Skal man alligevel forstå hvordan følelser er forbundet med husarbejde, og ikke f.eks. opfatte det som en praktisk foranstaltning der kan arrangeres og

løses som så meget andet, kan man måske forstå husarbejdet som et romantisk projekt, laddet med romantiske fantasier. Anne siger:

Boligen realiserer jo en materiel ramme omkring et parforhold. Der er alle de der koder. Hvor i byen man bor, hvor stor lejligheden er, hvor mange værelser, hvor mange penge. Det er jo et projekt for mange par jeg kender. Inklusive mig. Søren sagde det meget tydeligt, da vi skulle flytte sammen. At det var vores første store projekt sammen. Og han skulle sådan være mand med det. Han skulle lave al det praktiske, og det var en fantastisk ting vi skulle have sammen. Og når jeg så spørger i dag, hvad det siger symbolsk om vores parforhold, at han aldrig nogensinde har lavet noget på lejligheden, siger han, at sådan kan man ikke tænke det. Jeg synes virkelig det er skidt, sådan som han plejer vores forhold. Men han tænker det anderledes. For ham var lejligheden en drøm – i praksis kan han ikke holde det ud. Lejligheden er ikke færdig og har ikke været det i tre år. Men for mig er det blevet symbolsk. Det er noget med at værne om forholdet og gøre ting færdigt, også selvom man synes det er lidt irriterende at banke vægge ned, eller pudse op, så gør man det alligevel fordi det er noget for parret.

For os to. [...] Lejligheden er blevet en evigheds-historie. Når det hellere skulle være en trinraket. Og så kunne man så få barnet og bilen.

(Februar, 2005)

I Annes fortælling inkluderer husarbejdet en række boligprojekter der skal forbinde manden og kvinden på en bestemt måde. Fra at bygge en lejlighed op sammen til at skabe en familie, opstår der en fornemmelse for retning fremad, fra det usystematiske mod det systematiske. Denne måde at skabe et forhold mellem manden og kvinden på, har filosofen Judith Butler kaldt 'relationalitet' (Butler 2004:19). Relationalitet består bl.a. af en kulturel fantasi der kan tages i anvendelse for at forbinde manden og kvinden. I Annes tilfælde kan man kalde fantasien et romantisk projekt der handler om at to mennesker skal forene hver deres livsbaner og livsindhold til et sammenhængende, 'logisk' og indlysende parforhold. Materialitet, følelser og relationer er bundet til boligen. Husarbejdet – når det ikke udføres i enighed og fælles projekter – kommer til at forhindre trinene på vejen fra parret mod familien. Som et del-objekt kan husarbejdet således her forstås som en forhåndenværende hverdagspraksis der forbinder eller forhindrer fantasier om parrets fælles fremtid.

Noter

1. Se f.eks. antropologen Karin Johannisson (1995): 'Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle', hvorfra jeg har hentet metaforen. 'Det mørke kontinent' refererer til et vesterlandsk blik på Afrika og en medicinsk beskrivelse af kvinden som uforståelig, uigenkendskuelig og anderledes (hysterisk, menstruerende, gal) end manden.
2. Alle navne er fiktive.
3. I det danske ugeblad Alt for damerne (9. juni 2005, s 84) kunne man læse at danske kvinder bruger 3,5 timer om ugen på husarbejde, mens mænd bruger 2,5 time om ugen. Kilden var "Undersøgelsen Tid og Velfærd, Socialforskningsinstituttet (2001)", baseret på interviews med 2700 danskere.

Referencer

- Bech, Henning (2005): *Kvinder og mænd*. Hans Reitzels Forlag. København.
- Butler, Judith (2004): *Undoing Gender*. Routledge. New York & London.
- Chodorow, Nancy J. (1999): *The Power of Feelings. Personal Meaning in Psychoanalysis, Gender, and Culture*. Yale University Press. New Haven & London.
- Holmblad, Carin (1993): *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Anamma Förlag. Göteborg. Diss.
- Haavind, Hanne (1985): 'Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män'. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Nr. 3. 1985. Årg. 6. Pp. 17-27
- Thagaard, Tove (1996): *Arbejd, makt og kjærlighet*. Fakkbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen, Norge.

Känsliga saker

Emma Peterson

Hur laddas somliga ting med positiva eller negativa känslor? Jag har intervjuat några mycket olika hembyggare om deras liv med tingen. Vad har man fäst sig vid, vad hyser man mer blandade känslor inför och hur blir ett ting besvärligt? Vi kan leka med tingen, testa det kitschiga, utmana "den goda smaken" eller en traditionell genusordning.

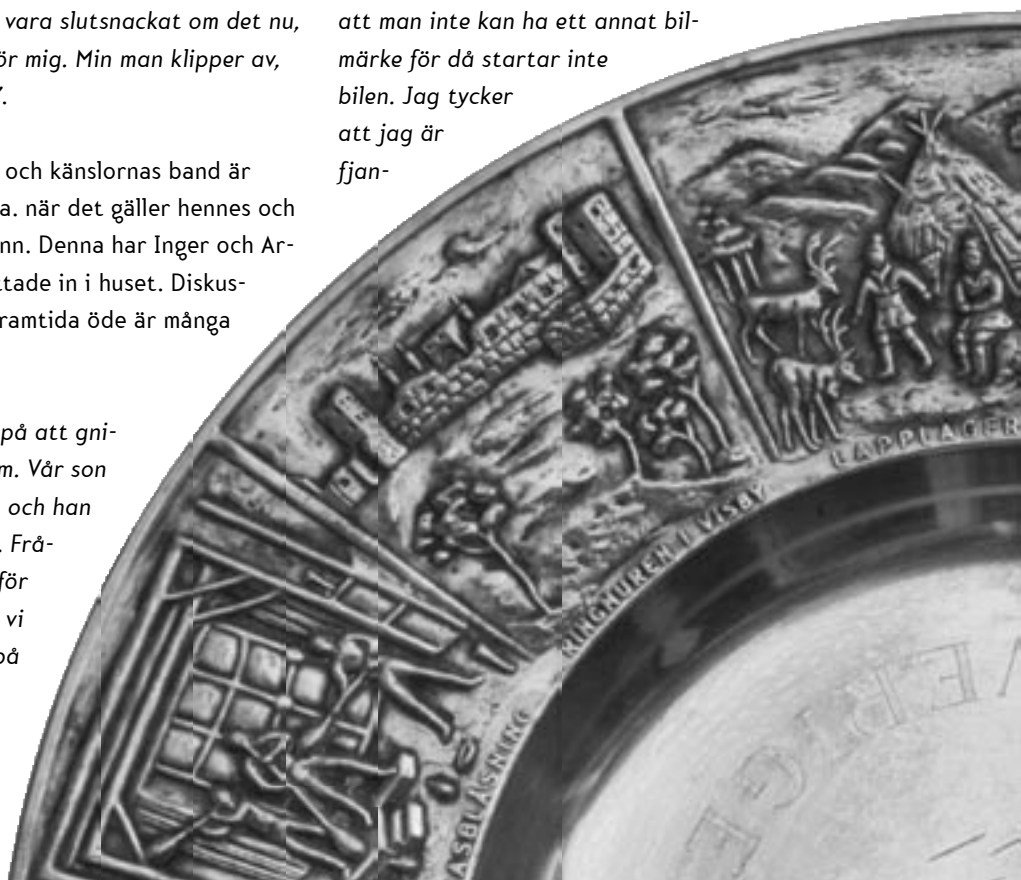
Den gamla soffan

Inger och Arvid har varit gifta i nästan 50 år och har bott i ett gult tegelhus i två våningar, i en mindre stad i Skåne, sedan 1976. Jag samtalar med Inger, som är pensionär och i 70-årsåldern, om hennes syn på tingen i deras gemensamma hem. Hon har tidigare arbetat som vårdbiträde och under en längre tid även varit hemmafru. "Varför behöll vi inte det gamla huset?", frågar Inger sig. "Det borde vara slutsnackat om det nu, men det är det inte för mig. Min man klipper av, men det gör inte jag".

Att klippa av minnets och känslornas band är svårt tycker Inger bl.a. när det gäller hennes och Arvids soffgrupp i skinn. Denna har Inger och Arvid haft sedan de flyttade in i huset. Diskussionerna om soffans framtida öde är många och långa.

Man håller ju nästan på att gnida itu den med balsam. Vår son har tyckt till i frågan och han tycker att den ska ut. Frågan är vad vi ska ha för soffor i stället för den vi har. Vi har funderat på

att klä om den. Det gör ju inget om den är sliten, säger Arvid, men det säger han varje år och så behåller vi den ett tag till. Om vi ska skaffa en ny så vill jag ha en ny i skinn eller en med avtagbar klädsel så man kan tvätta den. Jag kan ju inte säga att jag inte styrs [av sakerna] när jag inte kan slänga ut en gammal soffa. Tingen spelar en spratt, man söker liknande möbler som man känner sig van vid i stället för att satsa på något helt nytt. Men det är ju det samma som att säga att man inte kan ha ett annat bil-märke för då startar inte bilen. Jag tycker att jag är fjan-

tig, jag har ju den [soffan] på bild. Den är så skön för man kan bara kasta sig i den.

Etnologen Gunnel Olsson har påpekat hur våra kinestetiska och kroppsliga upplevelser formar vårt förhållningssätt till omvärlden. I våra rörelser finns rytmiska växlingar *"mellan svagare och starkare kinestetiska förnimmelser, mellan värme och kyla, mildhet och skrovlighet, fasthållande och bortstötning"*, och dessa är i synnerhet identifierbara i huden: *"Här*

[i huden] uppstår en kinestetisk fö-

reställningsförmåga, uppbyggd av förmågan att behärska ett väl inlärt rörelseschema, av ett minne av rörelsen..." (Olsson 2003:249).

Det invanda rörelsemönster Inger har när hon slänger sig i sin skinnsoffa samt dess slitna yta betyder något för hennes känsloupplevelse, de väcker minnen till liv. Soffans skrovliga skinn som nästan faller isär är välbekant för henne och de upprepade möbelbalsambehandlingarna och även de rörelser som är förknippade med dessa gör det svårt att bara slänga soffan.

De magiska kaffekopparna

Stefan, som är i 40-årsåldern och bor ensam med sin tonårsdotter, skapar en "speciell stund" och en "stämning" i sitt hem genom att tända ett ljus i ett doftkrus och ta fram sin röda kaffekopp - en övergångsrit i det lilla.

Ritualer kan i det här sammanhanget vara något vi gör för att skapa ett brott med den normala vardagen, men kan samtidigt användas för att skapa en känsla av kontinuitet.

Stefan dricker sitt kaffe av märket Zoegas Mollbergs blandning, han dricker inte gärna något annat märke, och sörplar mig vällustigt i örat över telefonen när jag ringer honom. Han nämner att han vid sidan om sig på köksbordet har sin Stelton-kanna som är en designad kaffetermos som han tycker är vacker men opraktisk. "Med åren lär man sig vad som är bra, och en röd kaffekopp är bra." "Det ska vara kopp och inte mugg." "Varför inte mugg?" undrar jag.

Det är trist med mugg, för jävla trist med mugg alltså! (skrattar) Det är inte praktiskt för det finns inget fat till muggen och sen är det vackrare med kopp. Om man håller från Stelton-kannen så finns det de som inte känner till att kaffet kommer häftigt ur Stelton-kannen och då är det bra med ett fat [...].

Stefan tycker mycket om olika klara färger, har inga luckor på sina köksskåp eftersom han vill se sitt färgrika porslin. Han har sju olika kaffekoppar. En blekgul gammal höganäs-kaffekopp, en grön och en himmelsblå från Gustavsberg. Den röda han dricker ur nu, en vit-och-blå-randig som heter "Blues" som Stefan köpte därför att han tyckte att den var vacker och så blev han så glad när han vände på den och såg vad den hette eftersom han tycker mycket om bluesmusik.

Sen har jag en liten benvit skitkopp, den är [med andra ord] lite mindre än de andra. De andra är egentligen tekoppar så de är lite större och vidare än vanliga kaffekoppar. Den vita dricker jag kaffe ur när det är sent på kvällen och jag bara vill ha en liten, snabb kopp. Jag har en marinblå kopp också, som jag har fått av min dotter, till den har jag ett svart fat som egentligen inte hör till koppen. Den är som ett par arbetsbyxor, jag dricker ur den koppen när jag är ute, t ex när jag ligger och solar.

Kaffekopparna är ett exempel på sådana saker i Stefans hem som han menar påverkar hans humör i positiv bemärkelse. "Jag tar aldrig samma kopp två gånger i rad. Om jag tar en blå kopp på morgonen så står den ju i diskhon när jag kommer hem från jobbet och ska jag dricka en kopp då så tar jag ju en ny kopp". Stefan ägnar sig alltså åt en hel uppsjö av små ritualer rörande sitt kaffedrickande, bland annat bärs olika kaffekoppar fram till "hemmets altare" beroende på vilken situation det är.

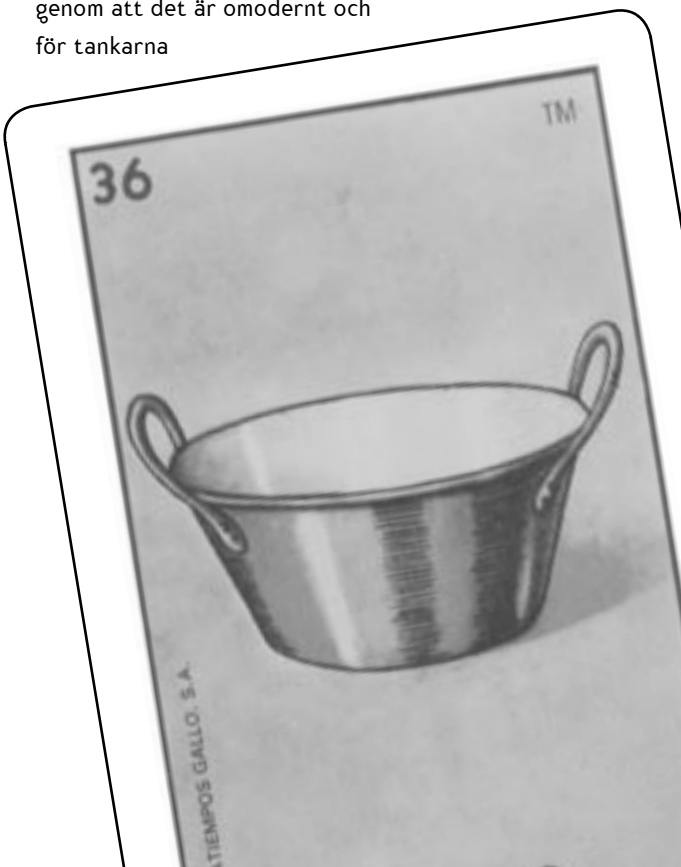
När Stefan vill skapa en mysig stund åberopar han exempelvis sina kaffekopparns uppmärksamhet men också sina ljuslyktors. Den konkreta praktiken i Stefans stämningsskapande kan fungera som en besvärjelse för honom och ett magiskt redskap för att skapa det han önskar, i Stefans fall en

stämningsfull stund och ett brott med vardagen. Stefans sätt att umgås med sina kaffekoppar rutar in hans liv och skapar rutiner och vanor som verkar göra hans vardag lite enklare. Upprepningen rymmer en kraft och bidrar, tvärtemot vad man kanske kan vänta sig, till att vardagen blir roligare och inte tråkigare, för Stefan.

För Stefan är tingens funktion men även ordning viktig och detta förhållningssätt möter jag även hos Lars, en serietecknare i 30-årsåldern som bor nära Möllevångstorget i Malmö. På en av kryddhyllorna ovanför fläkten i köket förvarar Lars en trave med tändsticksaskar. Sju stycken, tre om tre vid sidan om varandra och en som ligger centrerad överst. Denna översta tändsticksask är mindre än de andra i traven och har även en annan färg än de övriga, grön. Jag frågar Lars om jag får flytta på tändsticksaskarna. Han skratrar lite och säger att jag får det och jag flyttar den "avvikande" tändsticksasken till en annan plats i tändsticksaskstraven så att hela bygget blir skevt. Jag tittar på Lars och ler lite och frågar om han kommer att flytta tillbaka asken till sin ursprungliga plats när jag har gått. Lars skrattar och erkänner att det kommer han. Den avvikande tändsticksasken "skaver" i Lars medvetande och blir om än en liten så ändock en nagel i ögat.

Bara på skoj?

Något som skaver i Camilla och Davids medvetanden, då i synnerhet Camillas, är deras orenoverade kök. Köket är i 70-talsstil och vid mitt besök ännu inte renoverat men kommer att bli det under sommarmånaderna. Linoleummattan här har en gulbrun grundton och mörkbruna blomsterornament. Skåpsluckorna är i brun fanér och diskbänken är låg. Allt detta tycker jag är charmigt genom att det är omodernt och för tankarna

till något som kan betraktas som eller är något som liknar kitsch, camp eller kult men som Camilla skäms över inför besökare. Vad som är kitsch är subjektivt och "in the eye of the beholder" påpekar etnologen Cecilia Fredriksson (1996:40ff) och vad som anses vara kitschigt eller omodernt, och på så sätt eventuellt pinsamt, kan vara känsligt.

Offentligt och privat, skam och stolthet kan sägas trängas vid grunden till kitsch-begreppets glidande betydelser.

Kitsch kan definieras på tusen olika sätt. Egentligen är det ett ord som kanske inte kan definieras eftersom det inte går att frikoppla från den person som uttalar det. Kitschens kod är hemlig och om den avslöjas går magin och symboliken förlorad. Kitsch markerar distans och kulturell tillhörighet. Kitsch ska vara billigt. Kitsch kan man hitta på loppmarknader. Kitsch är kuriositet, och kuriositet är en annan form för "tvelaktig antikvit". Oförklarliga ting som plötsligt tagit steget ur pinsamhetens skamvrå till arenan för oförutsedda köp.

(Fredriksson 1996:40)

Camillas skam inför sitt orenoverade kök visar hur vi delvis är offentliga i våra privata hem. Sartre (1939/1992) menar att vi skäms inför någon annans tänkta blick, även om ingen är direkt när-

varande. Förmodligen inreder vi delvis våra hem inför en tänkt besökares blick. Kanske kan vi själva sägas vara denne tänkte Andre för oss själva och på så sätt, i viss mån, objektivera oss själva. Vi försöker ibland se våra hem med besökarens ögon. Det kan vara så att Camilla, på grund av att hon och David i renoveringsarbetet investerar så pass mycket drömmar och känslor i sin utopiska bild av deras framtida hem, har svårt att stå för det gamla köket eftersom det är helt fel i förhållande till den i övrigt lantliga och romantiska stil som de efterlyser och försöker skapa. De bär, som de flesta av oss, säkerligen på föreställningar om hur det goda hemmet ser ut. För dem verkar autenticitet eller äkthet ingå som ett tema som förknippas intimt med den gamla goda, ursprungliga, naturliga och lantliga tiden och stilen. Camilla och Davids strävanden efter autenticitet verkar inte gå ihop med det mer skämtsamma som exempelvis kitsch kan innebära. Etnologen Magnus Mörck har uttryckt det så här:

Den som ägnar sig åt den allvarsamma konsten går faktiskt miste om mycket, den goda smaken undergräver sig själv genom att döma, hela tiden begränsa det område som är tillåtet att uppmärksamma och glädjas åt. Den goda smaken är hopplöst förbunden med regelbunden besvikelse [...]. Kitsch [...] spelar på ett helt annat register,

en kvick och ytlig njutningsfilosofi, allvaret de-
troniseras och stilen och ytan blir allt. Kvalitet
och moraliska bedömningar skjuts åt sidan. Hu-
morn och ömheten försonar.

(Mörck 1998:127ff)

Camilla och David verkar vilja något annat, mera seriöst med sin inredning av sitt hem men det är lite svårt att förhålla sig helt allvarlig inför kontrasten mellan den brunorange linoleummattan och det nylagda, ljusa plankgolvet i stora rummet. "Nu när vi renoverat vardagsrummet så ser man ju tydligare allt det andra som behöver göras och då vill man göra det fort så att kontrasten inte ska bli så tydlig", säger David.

Kanske är det rädslan "att fastna i det dekorativa, att inte stå för något allvar där risken är nederlag och besvikelse" som Mörck uttrycker det, som gör att Camilla har svårt att förhålla sig till det bruna köket med humor. "Humorn har ingen plats i någon av de dominerande heminrednings-traditionerna" säger Mörck vidare i sin diskussion om kitsch.

"Fel" sak på rätt plats

Lars kan anses förhålla sig på det lekfulla sätt som Mörck menar att kitsch kan väcka i oss. Men

det är inte så enkelt att kitsch endast handlar om lek, vi kan ha blandade känslor inför ting. Ett objekt som man ena stunden haft en lekfull inställning till kan i nästa stund upplevas som besvärligt. Ett exempel som får förtydliga detta resonemang är vad Lars säger om en av de få bilder han har på sina väggar, den klassiska "Fiskargubben" med pipa i munnen. Lars säger att han ofta får kommentarer om den från olika personer som besöker han hem. Lars före detta sambo tyckte inte om bilden. "Hon kände att hon inte kunde stå för den så den åkte in i en skrub. När det tog slut mellan oss och jag flyttade in här igen ville jag göra något nytt och inte hänga upp gamla saker på väggarna", säger Lars. Men "Fiskargubben" är "mer än en tavla", menar han och har nu satt upp den på väggen igen. Lars har flera olika sätt att förhålla sig till "Fiskargubben":

Folk som inte känner mig uppfattar den ironiskt ibland. Man kan ha den av olika anledningar. "Fiskargubbens vänner" är ett litet sällskap som jag och några kompisar startat. Vi dricker shots med "Fishermans Friend" i, halstabletterna du vet, och så har vi "Fiskargubben" på våra väggar. Jag tycker att det finns något fint i "Fiskargubben". Jag känner ibland när det kommer hit människor som inte känner mig att: 'ska jag nu behöva dra hela den här historien igen'. Man kan hylla

med den men samtidigt är det en kul grej att ha den också. Man kan ju se det som: 'Kolla, fan vad dumt' [pekar på tavlan]. Jag gillar allt som sparkar undan benen på kulturetablissemang-
et, ja, finkultur och allt det där. Jag har haft "Grindslanten" på väggen tidigare också. Jag tycker att vi ska ha respekt för de 'lägre klassernas' [gör citationstecken i luften med fingrarna] konstsyn. Att ta steget från det ironiska sättet att se på den till att mer se det som en hyllning till den äldre arbetargenerationen. Vi ska inte se ner på de som har den på väggen och tycker att den är fin, tycker jag. Det finns en rädsla för att vara banal, tror jag.

Bekönade ting

Judith Butler har diskuterat ironins och parodins roll i görandet av kön (jfr Butler 2005:77, 89ff). I förkastandet av traditionella uppfattningar om maskulinitet och feminitet, men även i medvetna parodieringar, kan

ett subversivt förhållningssätt till genuskonventionerna rymmas. Antropologen Sarah Pink har utvecklat detta synsätt i sin diskussion av heminredning i vilken det konkreta handhavandet av tingen är centralt:

[...] changing gender is not simply [...] an outcome of the everyday actions of expressive individuals, but [...] a result of their negotiations with their material and sensory environments (in this case their homes) [...]

(Pink 2004:16)

Pink studerar hur vi representerar oss själva i våra hem bl.a. med hjälp av tingen och hushållsarbete. Hon jämför engelska och spanska hem och undersöker hur män och kvinnor, skapar identitet. Hemmet blir en biografi. Pink menar att genusperformans måste förstås som:

[...] a part of everyday life and action, as expressive and intentional, as both an element of and an elaboration on ritualized everyday action, stretching it and in some instances resisting or contesting hegemonic gender

(Pink 2004:59)

Estetiseringen av vardagslivet betraktas av många forskare som ett kvinnligt projekt. Inger kan ses som ett exempel på hur pyntning och inredningen av hemmet fortfarande, åtminstone av delar av den äldre generationen, ses som kvinnans domän.

Arvid låter mig ta beslutet om inredningen, det är i extrema situationer som Arvid går in och tycker något. Ekmöblemanget i matsalen ville han ha kvar t ex eftersom han tyckte att den tillhörde vår epok. Vi har delat upp vem som bestämmer vad i det här hemmet. Arvid har hand om trädgården och bilen. Det enda min man bryr sig om är att kolla så att bilen fungerar (skrattar). Nä men, vi konfererar ju ändå, han är ju inte menlös.

Förmodligen har Inger och Arvids traditionella arbetsdelning att göra med att Inger varit hemmafru under en längre tid och tagit det större ansvaret för hemmets utseende under en period där kvinnans naturliga sfär sågs som hemmets. Denna traditionella uppdelning mellan könen har sedan bevarats, på ett sådant sätt som Pink menar – genom hemarbetet där det konkreta handhavandet av tingen ingår, och levt kvar kanske till stor del av gammal vana även om Inger till viss del ifrågasätter den. Vissa förändringar har dock skett med tiden för Inger och Arvid, då Arvid idag är mer engagerad i hemarbete i form av städning och matlagning än tidigare.

Ting med makt

Att Anna är feminist och socialist präglar hennes hem som även det ligger nära Möllevången i Malmö. En del av hennes saker kan framstå som materialiseringar av hennes åsikter. Från tidningsurklippen på köksdörrarna till planschen från den kvinnohistoriska utställningen "Kärlek, Makt och Systerskap". Men det finns även inslag som hon ser som en form av överskridande av en traditionell form av femininitet. Till exempel skivsamlingen och de reaktioner den kan utlösa hos somliga besökare.

Män är ofta odrägliga vad gäller musik. Har man spelat i ett källarband i två månader så kan man allting. Det är schysst när man vet att man har många skivor och har hyfsad koll på musik i förhållande till män. Det hävdelsebehovet känner jag väldigt sällan gentemot kvinnor, det är hemskt att det är så. Det är skönt att man inte sitter här med fem stycken Mr. Music. Jag har ett genuint intresse för musik och litteratur men det är också ett kapital man besitter. Det är ett uttryck för självständighet och ett självständigt tänkande. Innan kunde jag få cred av män för mina jazzskivor, antingen genom att det var något de kände igen eller något de inte kände igen.

Det är dock inte alla ting som för Anna tydligt signalerar hennes ideologiska utgångsläge eller har en genussubversiv funktion (jfr Butler 2005). Annas två vita, med stora rosa rosor, mönstrade skålar är ett exempel. Dessa har hon fått av en arbetskamrat och är ett exempel på vad Anna upplever som lite smått kitschigt. Skålarna är inte Annas stil säger hon dels för att hon tycker att hon: *"inte är så blommig, liksom och så gillar jag inte rosa"* dels för att Annas på grund av sin politiska övertygelse som feminist ser skålarna som något problematiska. De har bibetydelse för henne som för tankarna till en ljuv, skir och vek kvinnlig stil som hon inte anammar. Anna använder skålarna ändå eftersom just det faktum att hon tycker att de blir "fel" i hennes hem, tillsammans med hennes andra saker, på så sätt blir lite roliga. Fel sak på rätt plats kan utgöra en ironisk kommentar till det egna jaget (jfr Butler 2005 och Mörck 1998).

Anna vänder sig mot den traditionella kvinnlighet som kan kopplas till bilden av t ex femtiotalets hemmafru. Hon tar till humorn som strategi men värjer sig samtidigt mot det som ansetts och kanske fortfarande ses som kvinnlig smak och stil. Underminerar hon på så sätt sin egen ställning som kvinna? Designhistorikern Penny Sparke menar att det sena 1900-talets kvinnor bär på

en inre frustration som hänger samman med att de ständigt dras i två motsatta riktningar. Å ena sidan är dagens kvinnor förbundna med en stereotyp femininitet som har formats av den kvarvarande idén om män och kvinnor som binära poler och som sammanhörande med separata sfärer. Å andra sidan uppmuntras kvinnor att förkasta de traditionella bilderna av kvinnor och kvinnlighet och i stället anamma stereotypiska maskulina modeller för att nå legitimering (Sparke 1995:235).

Every time a woman chooses to represent her taste in a material manner she has to decide which one of these pulls she will respond to. While the latter may seem the obvious route to emancipation, it denies the collective identity that women's culture has formed through its relationship with the material and aesthetic world through the exercise of taste.

(Sparke 1995:235)

Annas ärvda saker - exempelvis hennes matservis - vilka hon sätter stort värde på och som minner henne om hennes farmor, säger hon. Detta kan på ett sätt anses gå stick i stäv med hennes sätt att förkasta en kvinnlighet som kan sägas höra samman med äldre tiders hemmafruar. Men som Pink påpekar för oss:

*[...] continuity and change are created through everyday actions in the home, often in diverse and seemingly **contradictory** ways as individuals creatively reference, conform to and depart from existing realities.*

(Pink 2004:16 min markering)

Våra sätt att förhålla oss till våra föreställningar om vissa former av feminint och maskulint kan alltså vara motsägande och kan därför bidra till att vissa bekönade ting upplevs som besvärliga och väcker blandade känslor hos oss. Anna påpekar själv att hennes heminredning och stil inte överensstämmer med en traditionellt kvinnlig sådan. Hon är medveten om detta i bl a färgsättningen av sitt hem.

Våra olika föreställningar om vad som är maskulint och feminint blir tydligt i vårt förhållande till färger. Dessa bär många gånger på klara laddningar som ofta signalerar vilket "kön" ett ting har. Barnkläder och leksaker, deras färger och funktioner är ett exempel. Penny Sparke påpekar att olika färger och former förknippades med den traditionella kvinnlighet som man ansåg att femtioalets hemmafruar besatt av naturen. Olika milda pastellfärger och framförallt rosa var färger som blev kvinnliga. Rosa förknippades även med att kvinnan i viss mån sågs som ett barn (Sparke 1995:198).

Behovet av glamour och färger är något som idag inte lika starkt kan knytas till kvinnor. Lars nämner en stor röd kudde som han har på sin säng som en av de saker som han tycker särskilt mycket om i sin lägenhet. De blandade känslorna bli åter tydliga i Lars resonemang om grabbigheten i sitt hem som han vill "tona ned".

Jag vill ha upp ett par schyssta gardiner som matchar min favoritkudde, något som är mer feminint enligt traditionen. Det blir mer dynamiskt då. Jag vill inte trilla in i grabbrollen. Jag har en snickarbänk i köket och då vill jag tona ner grabbigheten. Jag vill ha roliga färger på gardinerna, så som det är på kudden med blommor i olika färger.

Lars tycker inte om vad han kallar för "stålrörsmodet", dvs krom- och metall detaljer på möbler etc. "Det är fånigt och grabbigt", säger han. Lars elgitarr, motorcykelhjälm, dator hans verktygslåda och snickarbänken i köket stör honom lite. Han säger att "man försöker visa vem man är via sin lägenhet och inredningen i den" och att han inte vill uppfattas som alltför "pojkelig".

Det får inte bli för mycket pojkrum. Jag blir lite för medveten om det ibland, hur man formats av sin könsroll. Men jag vill inte ha verktygslådan i

garderoben för då måste jag rota där hela tiden. Men jag försöker tänka på det hela tiden så att det inte blir för mycket pojkrum eller så man känner att här bor 'grabbarna grus' liksom när man kommer in här.

Stefan berättar att han flera gånger har fått höra att han är feminin eller kvinnlig när det gäller inredningen av sitt hem. Detta har att göra med hans användande av klara och starka färger samt hans ordningssinne och hans stämningsskapande praktiker, säger han, om än i andra ordalag. En uppvärdering av "kvinnlig" smak och stil verkar ha skett även om denna för vissa kan ge upphov till blandade känslor. I dag bryter dock många, i likhet med Stefan och Lars, mot traditionella genusregler och allt oftare får fler män umgås närmare med färgglada kuddar medan kvinnor lär sig hantera verktygslådan. Kanske kan detta ses som en av många små bäckar som kan verka genussubversivt på det sätt som Butler menar (jfr Butler 2005).

Blandade känslor

Hur ting laddas med blandade känslor kan bero på vilka minnen de väcker, hur de utmanar våra föreställningar om smak eller kön, humor och allvar, eller hur de får oss att agera i ovana eller obekväma banor.

Den kroppsliga upplevelsen är ytterst central i vårt känslomässiga förhållande till tingen. En del ting är bara redskap i vår vardag utan starka emotionella laddningar, men även en visp eller en kaffekopp kan väcka kroppsliga minnen hos oss. Invanda rörelsemönster, kinestetiska faktorer och kroppsliga minnen kan aktivera känslor och tankar i oss. Besvärliga ting är sådana som bryter invanda mönster, både rent kroppsligt och mer kognitivt. Bekönade ting kan bli besvärliga framförallt då de utmanar konventioner om manligt och kvinnligt. I mötet med informanterna blev det på flera sätt tydligt för mig att många av oss har ett ytterst reflexivt förhållningssätt till hem och ting. Man talar både länge och gärna om de känslor man hyser inför personliga ting och (verkar) för(a) ett ständigt pågående, känslösamt samtal med tingen som påverkar både kropp och tanke.

Mina frågor kring känsliga ting har jag också utvecklat i en längre uppsats, där också undersökningsmaterialet presenteras mer ingående:
Peterson, Emma 2005: *Känsliga saker – En studie av känslor, kropp och ägodelar*. Magisteruppsats I Etnologi, Lunds Universitet, Etnologiska Institutionen.

Litteratur

Butler, Judith 2005: *Könet brinner! Judith Butler* *Texter i urval av Tiina Rosenberg*. Bokförlaget Natur och Kultur.

Fredriksson, Cecilia 1996: "Loppmarknader och ruiner Om loppmarknadens estetik" I: Valeri, Renée & Nordström, Ingrid (red.) *Tycke och Smak. Sju etnologer om estetik*. Carlsson Bokförlag.

Mörck, Magnus 1998: *Spel på Ytan – En bok om livsstilar*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Olsson, Gunnel 2003: *Mellan Rum. Om kropp, rörelse och rytm*. Stehag: Symposion.

Pink, Sarah 2004: *Home Truths - Gender, domestic objects and everyday life*. New york: Berg.

Sartre, Jean-Paul 1939/1992: *Skiss till en känsloteori*. Daidalos förlag.

Sparke, Penny 1995: *As Long As It's Pink. The sexual politics of taste*. Storbritannien: Pandora

Försvunna hem

Billy Ehn

I.

Hemmet är borta. Det finns bara kvar i minnet, den känslomässiga metamorfos där en bostad förvandlas till ett besjälad hem eller upphör att vara det. Med outslitna ord försöker jag få syn på det och komma in. Vrickade anknötningar gläntar på okända dörrar.

Den fabulösa föreställningsförmågan inreder rum och skrymslen med imaginära attribut. Pinnstolarna kliver som spindlar över trösklarna. Garderoberna är dunkla utrymmen för hemlängtan. I kajan av filter lagda över bordet sitter en liten pojke i mörkret med blänkande ögon.

Hemlängtans makt över sinnena gör blixtsnabbt om hotellrum eller trappuppgångar till person-

liga nästen. Ingen reder sig utan att egensinnigt placera sina tillhörigheter på dittills främmande platser och rumstera om i andras anordningar.

Med spända, glada eller längtansfulla röster talas det om hemmet som en trygg och avskild bastion, ett ombonat skyddsrum mot en farlig omvärld. För andra är det rädslans boning, kvävande och livsfarlig. Hos somliga är diskbänkarna så blanka att man kan spegla sig i dem.

II.

Begreppet hem används lättfärdigt som synonym till bostad. Möbelkatalogerna och inredningsprogrammen blandar ihop orden för att vara på den säkra sidan. Terapeuterna ser skillnaderna mellan sköna och osköna hem tydligare.

Hemlöshet har inte alltid med brist på en egen vård att göra. Ett krypin kan se ut nästan hur som helst. Filter, kartonger och kroppshud håller nödortfött kylan ute. Somliga tror att en egen lägenhet skulle minska uteliggarens både sociala och existentiella utanförskap. Andra tvivlar.

De som har någonstans att ta vägen försöker smälla igen dörren mot oron – och gör sig samtidigt skyddslösa mot de inre farorna.

Utan dörrar inget hem, säger de och kramar nycklarna. Härden tycks däremot ha fått en minskad symbolisk betydelse. Den familjära härdsmältan beskrivs med andra ord. Skammen har sina egna hörnor.

Med tiden byts många av de hemskapande utensilierna ut. Den melankoliska lättnaden på återvinningsstationerna banar väg för euforin i möbelaffärerna. Envigen mellan köplusten och rensandet i röran glöms bort när hemfantasierna koagulerar.

Man bör inte förväxla kvadratmetrar och inventarier med känslstyrka. Som prefix är hem oslagbart, men hemkallan ger falska förespeglningar. Det är oklart hur vanlig önskan om att få dö just hemma är.

III.

Under årens gång står hus och lägenheter för det mesta kvar, men inte hemmet, det har följt med i flyttningarna. Adresserna växlar, hemmet är ett

och detsamma, även om det utgår från flera bostäder.

Ibland besöker jag mitt eget hem i fantasin, går runt i rummen och snokar. Allt ser ut som det brukar och ger sken av att vara orört. Minnets hem möbleras aldrig om. (Men var är krukväxterna?) Jag öppnar lådor och skåp, tar fram lekaker och bläddrar i gamla serietidningar. Jag kryper över trösklarna för att känna om det gör ont. Björken utanför köksfönstret har inte vuxit en tum.

Skillnaden mellan att i minnet zooma in ett hem som inte längre finns och att sparka av sig skorna i sin nuvarande bostad handlar inte om skillnaden mellan fantasi och verklighet. Det är ju inte mer verkligt att kliva ur sängen och klä sig idag på Havsvägen 73 än att göra det på en helt annan adress 12 augusti 1954. Det kanske känns mer verkligt, bara för att det sker just nu eller alldeles nyss, men vad betyder det? Efter en stund har även den känslan förvandlats till ett minne.

IV.

Man kan stå ute i mörkret och se människosiluetter inne i lägenheter där andra har bott. Troligen känner de sig okränkbart hemma och tänker då

inte på att de befinner sig på främmande mark. Hemmet finns ju inom dem, inte mellan väggarna. I lägenheterna residerar nu personer som ibland häpet snubblar på ting i andras sentimentala föreställningsvärld. När saker försvinner spårlost är det ofta de utflyttade som spökar. Alla är vi osynliga inneboende hos någon.

Ja, det är underligt, men det lär inte vara så vanligt att folk i egen hög person letar upp sina gamla bostäder och ber de nya hyresgästerna eller ägarna att få se sig om. Men ibland pratar de om att göra det. De känner sig redo att utmana minnet och tro sina ögon.

Adressers torftiga form döljer deras känslomässiga innehåll. Fråga alla som genom åren har bott på Söderarmsvägen 9 i Kärrtorp. Vägg i vägg huserar alla tänkbara mänskliga upplevelser.

Under en period av mitt liv besökte jag en rad hemvisten från min uppväxt, allt som allt sju magiska ställen i Stockholms södra förorter. Jag stod nedanför balkonger och böjde mig bakåt, gick ned i källare för att känna doften av potatis, koffertar och cykelolja. Jag stirrade på ytterdörrarnas inglasade namnskyltar. Nilsson stod det på en. Svedberg på en annan. Ju högre hus, desto fler namn. Ibland hälsades man "Välkommen!" in

blanco. Man kan bli lika förhäxad av namnskyltar som av adresser. Brevbärare drömmer inte oväntat om gatunamn.

Jag spanade in i lägenheter där jag som barn lärt mig att gå och att tala rent. I ett litet kök nära tunnelbanans gröna linje bet jag 1950 i gaffeln när jag matades med spenat. Ordet "hemkänsla" används oreflekterat för något efterlängtat. Olusten stängs ute av det sovrande minnet. Det såg inte ut som jag mindes det. Vart hade den blåa pepparkaksburken tagit vägen? Trots att jag stod nere på gatan såg jag rummen tydligt liksom uppifrån. I ögonhöjdsminnet av sin tidiga barndom är man lång som en vuxen. Annars skulle det vara svårt att se vad som står på bordet. Underifrån blir det mesta snett. Det krävs kanske författare och konstnärer för att gestalta barnets låglänta synvinkel.

V.

På ett ställe under min odysse, en tvårummare i ett hyreshus från femtiotalet med stor betydelse i min oroliga livshistoria, var ytterdörren öppen och jag kunde se rakt in. Solljuset spelade upp sin kasperteater på barnkammareväggen. Frånvaron av gardiner var inget argument mot min nyfikenhet. Från nedre botten hördes "Musik under ar-

betet”. Doften av fläskpannkaka var också kvar.

Drömmen om återkomsten såg ut att infrias, men lägenheten var helt tom, den skulle renoveras innan de nya hyresgästerna flyttade in. Deras röster ekade från det kala vardagsrummet. Jag avstod från att gå in och göra anspråk. Det kändes nödvändigt att utföra denna besiktning, men jag kunde lika gärna ha legat kvar i sängen och blundat. Hemmet finns som sagt alltid inom en, det är budskapet.

Det är ändå inte betydelselöst hur en bostad faktiskt ser ut och vilka som nu lever där, men det inre hemmet är ju något annat. Längtan efter det som oåterkalleligen är borta får oss att introspektivt framkalla det i otaliga negativ. Hemmet är därför en flerfaldig paradox genom att samtidigt vara både här och där, både i nuet och i det förflutna, både försvunnet och i högsta grad närvarande.

Stilleben '06

Petter Duvander, Robert Willim & André Parnelöv

Stillebenmotiv med förgänglighetsmotiv har varit ett vanligt inslag i den västerländska konsthistorien. Fruktar, vissnande blommor eller dödskallar har fått symbolisera tidens gång och alltings obeständighet. Det finns en rad symboler i hemmiljö-

er som kan ge oss liknande associationer och som har kunnat integreras i stillebenmotiv. Här följer en rad föremål som år 2006 kanske kan fungera som fortskaffningsmedel för tankar om förgänglighet.

Nobelvägen
2006-03-25 10:45

Gässlingavägen
2006-03-14 20:32

Scheelevägen
2006-04-01 09:47

Körsbärsvägen
2006-05-09 18:16

